

BELGIË EN NEDERLAND IN BEELD

Wat weten, denken en vinden
jongeren in België en Nederland
van elkaars landen en bevolkingen?

een empirisch onderzoek
in opdracht van de Belgisch-Nederlandse Vereniging

Rob Aspeslagh
Dr. Filip Boen
Prof. dr. Henk Dekker
Dr. Hub Linssen
Prof. dr. Roland Pepermans
Prof. dr. Norbert Vanbeselaere
Prof. dr. Vincent Yzerbyt

Instituut Clingendael
Katholieke Universiteit Leuven
Universiteit Utrecht en Leiden
Universiteit Utrecht
Vrije Universiteit Brussel
Katholieke Universiteit Leuven
Université Catholique de Louvain

Den Haag, mei 2000

CIP-gegevens Koninklijke bibliotheek, Den Haag

Nederland en België in beeld. Wat weten, denken en vinden jongeren in België en Nederland van elkaars landen en bevolkingen? Een empirisch onderzoek in opdracht van de Belgisch-Nederlandse Vereniging

ISBN 90-5031-075-3

Nederlands Instituut voor
Internationale Betrekkingen *Clingendael*
Clingendael 7
2597 VH 's-Gravenhage
Telefoon 070 - 3245384
Telefax 070 - 3282002
Postbus 93080
2509 AB 's-Gravenhage
E-mail: info@clingendael.nl
Website: <http://www.clingendael.nl>

Het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen *Clingendael* heeft tot doel kennis en meningsvorming over internationale vraagstukken te verdiepen en te verbreden. Het Instituut tracht deze doelstellingen te verwezenlijken door het verrichten van onderzoek, het verzorgen van onderwijs en het geven van voorlichting. Het publiceert o.a. studies, geeft het maandblad *Internationale Spectator* uit, biedt een breed pakket aan cursussen en conferenties aan en onderhoudt een bibliotheek- en documentatiecentrum.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Instituut *Clingendael*.

INHOUD

* Voorwoord	7
1. Inleiding	9
2. Historische en politieke achtergronden	11
3. Voorafgaand onderzoek	15
3.1 Cognities	15
3.2 Voorkeuren	19
3.3 Affecties	20
3.4 Samenvatting	24
4. Opzet van het onderzoek	27
4.1 Doel en probleemstelling	27
4.2 Vooronderzoek	28
4.3 Variabelen	32
4.4 Data-verzameling	35
4.5 Populatie en steekproef	35
5. Bevindingen: cognities en affecties	39
5.1 Kennis	39
5.2 Percepties van het land	40
5.2.1 Clichés	40
5.2.2 Auto- versus hetero-clichés	43
5.2.3 Percepties van de relatie	45
5.3 Percepties van de bevolking	47
5.3.1 Stereotypen	47
5.3.2 Auto- versus hetero-stereotypen	50
5.3.3 Meta-stereotypen	52
5.3.4 Percepties van similariteit en verschil	54
5.4 Voorkeuren	57
5.4.1 Voorkeur voor landen	57
5.4.2 Voorkeur voor bevolking	58
5.5 Emoties	60
5.5.1 Positieve emoties	60
5.5.2 Negatieve emoties	61
5.6 Attituden	62
5.6.1 Vertrouwen	62
5.6.2 Sympathie voor het land	64
5.6.3 Sympathie voor de bevolking	65
5.6.4 Algemene attitude	67
5.7 Nationale attitude, identificatie, en entativiteit	69
5.7.1 Nationale attitude	69
5.7.2 Nationale identificatie	70
5.7.3 Nationale entativiteit	71
5.7.4 Europese identificatie	71
5.8 Direct contact	72
5.8.1 Contact met land	72
5.8.2 Contact met bevolking	72
5.8.3 Ervaringen	73
5.9 Socialisatie	73
5.9.1 Socialisatoren	74
5.9.2 Leeftijd	75
6. Conclusies	77
7. Literatuur	81

VOORWOORD

Wat weten, denken en vinden jongeren in België en Nederland van elkaar? Dit zijn de kernvragen voor het onderzoek dat hier wordt gepresenteerd. De beantwoording van deze vragen dient zowel een belangrijk wetenschappelijk doel - nieuwe inzichten, en een nieuwe bijdrage aan theorievorming op dit gebied - als een belangrijk maatschappelijk doel. In geval van kennishiaten, negatieve opvattingen en/of negatieve attitudes kan een beleid worden ontwikkeld voor meer informatie-voorziening en een aanpak ter verzwakking of voorkoming van de vorming van die negatieve attitudes.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Belgisch-Nederlandse Vereniging die in het jaar 2000 haar 50-jarig bestaan viert. Het doel van deze vereniging is 'het streven naar een nauwe en vriendschappelijke samenwerking en naar al wat een goede verstandhouding tussen België en Nederland kan teweegbrengen en verstevigen' (artikel 3 van de Statuten). Ook ter gelegenheid van haar 25- en 35-jarig bestaan heeft de vereniging een onderzoek uitgevoerd naar wat Belgische en Nederlandse jongeren van België en Nederland weten en vinden. Bij de voorbereiding van de feestelijkheden rond de 50-ste verjaardag is de gedachte opgekomen om opnieuw een onderzoek onder jongeren te doen in België en Nederland. Het Instituut Clingendael is gevraagd dit nieuwe onderzoek te organiseren. De Projectgroep voor de coördinatie van het onderzoek bestaat uit leden van het bestuur van de Belgisch-Nederlandse Vereniging - Graaf Daniel Le Grelle (Voorzitter-Coördinator van de Confederatie van Belgisch-Nederlandse Verenigingen) en Gijsbrecht Jansen (Directeur Mees Pierson) -, de Consul-Generaal van Nederland in Antwerpen - David A. H. van Iterson -, en de leden van de Onderzoeksgroep. De Projectgroep heeft de start tot het onderzoek genomen en heeft geadviseerd over het onderzoeksplan en de uiteindelijke vragenlijst.

Het onderzoek is uitgevoerd onder leiding van een Onderzoeksgroep die bestaat uit Rob Aspeslagh van het Instituut Clingendael (algemene coördinatie), dr. Filip Boen van de Katholieke Universiteit Leuven, prof. dr. Henk Dekker van de Universiteit Leiden en de Universiteit Utrecht, dr. Hub Linssen van de Universiteit Utrecht, prof. dr. Roland Pepermans van de Vrije Universiteit Brussel, prof. dr. Norbert Vanbeselaere van de Katholieke Universiteit Leuven, en prof. dr. Vincent Yzerbyt van de Université Catholique de Louvain.

Aan het onderzoek hebben velen een belangrijke bijdrage geleverd. Tientallen docenten op scholen voor algemeen secundair/voortgezet onderwijs in België en Nederland hebben de data-verzameling georganiseerd. Meer dan 3000 leerlingen in België en Nederland hebben de vragenlijst voor het onderzoek ingevuld. Annelies van Vark, Norbert Vanbeselaere en Filip Boen, en Vincent Yzerbyt hebben de data-verzameling in respectievelijk Nederland, Vlaanderen en Wallonië voor hun rekening genomen. Aan de data-invoer hebben meegewerkt: Stefan Dormans (Clingendael), Nathalie van Dijk (UL), Yvonne Kerkhof Amanda Kock (UL), Phia Koppers (UL), Marco Langendoen (UL), Inge Meerlo (KUN), Susanne Raven (Clingendael), Irma Siebrasse (UL), Inge Bij de Vaate (UL), Arie in 't Veld (UL), Marijke Vink (UL), Jochem de Wreede (UL), en Ulla de Wreede (KUN). De Project- en Onderzoeksgroep zijn hen zeer erkentelijk voor hun onmisbare bijdragen.

Hans van Mierlo

*‘Nabuurschap van landen is een zaak van geografisch en historisch lot dat zijn eigen spanning oproept. Immers, hoe dichters men op elkaar leeft, hoe meer men er toe geneigd is het anders-zijn van de ander te benadrukken. Dergelijk zich tegen elkaar afzetten is onderdeel van elk proces van zelf-identificatie. Nabuurschap is noodzakelijk. Het komt echter niet vanzelf. Staten, en zeker buurstaten, hebben vaak een korzelige manier van omgaan met elkaar. Dat is op zich niet erg, maar het kan gemakkelijk ontaarden in min of meer ernstige verstoringen. Het is niet zo dat er tussen goede burens geen problemen zijn. Maar het onderhouden van het nabuurschap kan voorkomen dat een probleem uitzaait tot een ontsteking in de relatie. Dàt is de essentie van nabuurschap. Als het er niet is, moet je het opbouwen, en als het er is, moet je het onderhouden’.*¹

¹ Aldus de toenmalige Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken en Vice-Premier Mr. H.A.F.M.O. van Mierlo in een voordracht op 21 maart 1996; de volledige tekst is opgenomen in R. Aspeslagh (red) (1996), 8.

1. INLEIDING

Betrekkingen tussen landen spelen zich op verschillende niveaus af. We kunnen zulke betrekkingen bestuderen op het niveau van de diplomatie en politiek. Ook kunnen we de economische en wetenschappelijke betrekkingen tussen landen beschrijven. Een ander niveau waarop we de betrekkingen tussen landen kunnen onderzoeken wordt gevormd door de processen die samenhangen met de vraag hoe mensen het andere land en zijn bevolking waarnemen. Daarmee komen we op een ander terrein waar de woorden van de voormalige minister van Buitenlandse Zaken, die wij hierboven citeerden, betekenis krijgen.

Behoeft de wijze waarop mensen van verschillende landen elkaar beschouwen, dus ook de beelden die zij wederzijds van België en Nederland hebben, wel een waarschuwend woord? Of is deze niet meer dan een vorm van milde spot? De waarschuwende woorden van de voormalige bewindsman op Buitenlandse Zaken, Hans van Mierlo, lijken echter te worden bevestigd als we een aantal opmerkingen van bekende Belgen en Nederlanders die in dagbladen zijn geciteerd op een rijtje zetten.

We nemen slechts één kwaliteitskrant uit Nederland, NRC Handelsblad²: ‘Nederlanders zijn niet erg populair als wij de toenmalige voorzitter van de Christelijke Volkspartij, de grootste partij in Vlaanderen, Marc van Peel mogen geloven. In een vraaggesprek met een Waalse krant zei hij toen hij voor de keuze werd gesteld om op een verlaten eiland zijn vakantie met twee Marokkanen of twee Nederlanders door te mogen brengen, dat hij voor het eerste alternatief zou kiezen.’

In het buurland Nederland wordt België als een soort enigma opgevoerd. ‘België is voor de meeste Nederlanders een ondoorgrondelijk raadsel. Zo dichtbij en toch zo volkomen anders. En vooral ook zo ongrijpbaar, want het land wordt zeker boven de Moerdijk als veel irrationeler ervaren dan Nederland, veel primitiever ook. Redenen genoeg de collectieve verdedigingslinie van vooroordelen over België en de “Belgen”, waarachter veel Nederlanders zich genoegzaam verschuilen, bijna angstvallig in stand te houden.’³

Ook het Nederlands cabaret heeft een mensbeeld van wie zich Belg of Nederlander noemt en het draagt dat aan zijn publiek over. Freek de Jonge zong in een show: ‘Heer, heb meelij met de Belgen.’ Volgens hem denken Nederlanders zó over Belgen: zij zijn best aardige mensen, ze hebben dat verrotte land van hen echt niet verdiend. Het culturele neerkijken op Vlaanderen lijkt wat uitgestorven; het is vervangen door een minder sympathieke typering: België als het land van corruptie, schandalen, perversie en misdaad, falende overheid en gerechtshoven, machteloze burgers, latent fascisme.⁴ Een waardige tegenhanger van Freek de Jonge is de Belgische cabaretier Urbanus, die de Nederlanders vooral in hun eigen land op de hak neemt. Grenzen cabaret en wetenschap wel aan elkaar? Zeker, het cabaret drijft de spot met anderen, waar de wetenschap probeert aan te tonen hoe krachtig deze onder de bevolking leeft en wat de oorzaken daarvan zijn. Soms valt daarover niet erg te lachen, noch is een glimlach die om de lippen speelt op zijn plaats.

In dit rapport doen wij verslag van onderzoek naar de houdingen van Belgische en Nederlandse jongeren jegens elkaar en naar de kennis die zij over elkaar beschikken. Voordat wij overgaan naar de gegevens van het onderzoek gaan wij in op enkele aspecten van de *historische en politieke context*. Vervolgens maken wij melding van *voorafgaand onderzoek* om te zien of ons onderzoek aansluit bij eerder gevonden resultaten. Tenslotte geven wij een overzicht van het *onderzoek 2000* dat in het najaar van 1999 en voorjaar 2000 is uitgevoerd onder jongeren in België en Nederland in de leeftijd tussen 15 en 19 jaar.

² Heldring, J.L. (1997)

³ Luyendijk, Z.C.A. (1999)

⁴ Foer, Steven De (1998)

2. HISTORISCHE EN POLITIEKE ACHTERGRONDEN

Sinds wanneer kunnen we van een relatie tussen België en Nederland spreken? De lage landen aan de Noordzee behoorden eeuwen lang in hun geheel of deels tot grotere staatkundige eenheden: het Karolingische Rijk, Lotharingen en het Duitse Rijk, Bourgondië en het Habsburgse Rijk. Er waren tijden dat ze ook onderling verdeeld waren en elkaar soms naar het leven stonden.

In het jaar 1789, voor de hereniging van de Lage Landen in 1813, deed de Belgische patriot Hendrik van der Noot een poging de Noordelijke Nederlanden te interesseren in een hereniging. De ontvangst was koel. De toenmalige raadspensionaris Van de Spiegel had niet zozeer religieuze bedenkingen tegen een samengaan, maar vooral economische.⁵ De opening van de Schelde was in die tijd nog onbespreekbaar voor de Nederlandse kooplieden. Uiteindelijk waren de Lage Landen slechts een korte periode, van 1813 tot 1830, in één staatsverband ondergebracht: het Koninkrijk der Nederlanden. De definitieve scheiding tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden vond plaats volgend op een periode van negen jaar (1830-1839), na de Belgische revolutie die slechts één maand duurde. Beide delen gingen verder als het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden.

Hoewel de historische banden van de Lage Landen langdurig zijn, begon de Belgisch-Nederlandse relatie feitelijk pas op het moment dat België en Nederland in Londen op 19 april 1839 het *Tractaat* tekenden dat de relatie tussen beide landen vastlegt⁶. In het *Tractaat* werd in het eerste artikel de omvang van België bepaald. België had graag Luxemburg en Limburg voor zich willen behouden, maar beide gebieden werden niet aan België toebedeeld. Meer kwesties werden niet zo geregeld, dat deze voor de toekomst geen problemen tussen de beide landen zouden opleveren. De regeling van de Schelde en de verbinding over land met Duitsland door middel van een spoor kunnen tot op de dag van vandaag nog voor enige opwinding zorgen. In deze periode leefde in Nederland de vrees dat België het zou overvleugelen, vooral omdat de Nederlanders worstelden met hun machtsverval. De glorierijke tijden van Nederland waren voorgoed verdwenen, terwijl men in België droomde van vooruitgang en macht.⁷

De betrekkingen tussen België en Nederland waren direct na 1839 niet erg hartelijk. In Nederland was de stemming anti-Belgisch.⁸ Ook het koppig verzet van koning Willem I tegen de scheiding had aan beide zijden niet veel goed gedaan. De koning verspeelde daardoor veel *goodwill* bij zijn landgenoten. In Nederland leidden de gebeurtenissen tot een oplevend nationalisme. Van een goed begin in de betrekkingen tussen beide landen was hoe dan ook geen sprake. De verhoudingen waren redelijk, maar koel, ook na de verzoening in 1848.

Het *Tractaat* van 1839 was voor de Belgische diplomatie onbevredigend door het verlies van Limburg en Luxemburg en de onmogelijkheid om de Schelde-oever te beheersen. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken Charles Rogier probeerde in de jaren '60 van de 19e eeuw tot een herschikking te komen, die de staat van voor 1830 zou doen herleven. Nederland was niet geïnteresseerd. Zijn opvolger, Frère-Orban, streefde een tolunie met Nederland na, maar Nederland bleef ook hierover afstandelijk. De relatie tussen beide landen was correct en soms vriendelijk. Wederzijdse steun kon men echter niet verwachten.

De Belgische hoop om met Nederland nauwer samen te werken bleef leven. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog drongen de Belgen aan op militaire samenwerking om een antwoord te vinden op de zwakke plekken in de Nederlandse landsverdediging, waaronder het onvermogen om de neutraliteit van en de vrije doorvaart op de Schelde te verzekeren. De kwestie van de positionering van de beide neutrale burens ten opzichte van Duitsland leidde tot een evaluatie van de gebeurtenissen van 1830. De scheiding was voor een aantal Belgen - Walen en Vlamingen - een 'fout geweest'.⁹ Nederlanders betreurden deze nauwelijks. De Belgisch-Nederlandse commissie die de internationale politieke problemen wilde bespreken

⁵ Kossmann, E.H. (1976, 28)

⁶ Smit, C. (1949, 330-336) en Smit, C. (1946)

⁷ Kossmann, E.H. (1976, 87)

⁸ Jansen, H.P.H. (1971, 157)

⁹ Kossmann, E.H. (1976, 329)

stuitte op wantrouwen van Nederlandse kant. Die verdacht de Belgen van expansionistische neigingen: de annexatie van o.a. Zeeuws-Vlaanderen en Nederlands-Limburg. Direct na afloop van de Eerste Wereldoorlog kwamen de Belgische verlangens ten aanzien van de Schelde en Nederlands Limburg weer op tafel. In januari 1919 overlegde België een memorandum aan de geallieerden met voorstellen om de Schelde Belgisch te maken en Nederlands Limburg bij België te voegen.¹⁰ Nederland zou dan Duits gebied ter compensatie verkrijgen. België verloor zijn zaak, maar het had met het memorandum de verhouding tussen beide landen bezwaard.

De Belgische verlangens waren niet uit de lucht gegrepen. De geografische opdeling van de Lage Landen in een Belgische en Nederlandse staat was niet gunstig voor de economie en veiligheid van België. Limburg vormde een wig in België, die bij een Duitse aanval zeer kwetsbaar was. Veel Belgen hadden met reden het gevoel bij de vrede van 1839 onrechtvaardig behandeld te zijn.¹¹ Het werd tijd om de lucht te klaren teneinde de verhoudingen te kunnen verbeteren. Op 3 april 1925 kwamen België en Nederland een verdrag overeen, dat de problemen tussen beide landen moest regelen. De vrije doorvaart op de Schelde werd vastgelegd, behalve voor oorlogsschepen. Nederland stond o.a. garant voor de bevaarbaarheid van de riviermonding. Ook wat betreft de Maas maakten de beide landen een aantal afspraken. Nederland deed veel concessies aan België zonder enig gebied af te staan.

De reacties op het verdrag liepen in Nederland sterk uiteen. De katholieken waren positief. De Telegraaf pleitte voor de uitkomsten van het verdrag. De liberale pers was daarentegen zeer kritisch. Vooral handelsbelangen (Rotterdam) en de moeilijke positie van Vlaanderen veroorzaakten de negatieve visie op het verdrag met België. Met name Frankrijk werd gewantrouwd in zijn bedoelingen jegens België. In kranten verschenen advertenties die stevast eindigden met de woorden 'Dit Belgisch verdrag, 'n ramp voor Nederland!'¹² Uiteindelijk werd het verdrag door de Eerste Kamer verworpen. Het zou tot 1963 duren voordat de kwestie van de Schelde en de Schelde-Rijn verbinding opnieuw via een verdrag geregeld werd. Het Nederlands nationalisme vierde hoogtij en het 'gaf aan het verzet tegen het verdrag een nare bijmaak.'¹³

Ondanks de Nederlands-Belgische spanningen was er ook samenwerking. In 1927 werd het eerste *Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag* gesloten, dat de uitwisseling van enkele hoogleraren en de verlening van studiebeurzen regelde. Pas na de Tweede Wereldoorlog verdiepten zich de culturele betrekkingen tussen beide landen. Op 14 januari 1946 sloten de beide regeringen een uitgebreider Cultureel Verdrag. In 1947 werd de eerste spellingregeling van kracht en verscheen de *Woordenlijst der Nederlandse Taal*. Uiteindelijk resulteerde de samenwerking op het gebied van de taal in de Taalunie van 1980.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog deden de beide landen ook hun eerste stappen in de richting van een douane-unie: België, Nederland en Luxemburg sloten op 5 september 1944 te Londen een douaneovereenkomst, die in 1947 werd geratificeerd en op 1 januari 1948 in werking trad. De drie landen traden bij de totstandkoming van de latere Europese Gemeenschap als Benelux gezamenlijk op, ondanks de bestaande onderlinge verschillen en geschillen. Nederland stond er bijvoorbeeld veel slechter voor dan België. Het had daarom ook het meeste baat bij samenwerking. Door hun hechte samenwerking hadden deze landen een grote invloed binnen de organen van de Organisatie van Europese Economische Samenwerking.¹⁴ De Benelux stond aan het begin van een nieuw tijdperk in de Belgisch-Nederlandse betrekkingen. In België, zowel bij Vlamingen en Walen, als in Nederland bleef er echter verzet tegen de Benelux bestaan. In Wallonië schilderde de pers de Benelux af als een wedergeboorte van 1830.¹⁵ Afstemming op het terrein van handelspolitiek en internationale economische en monetaire aangelegenheden werd vanwege het Beneluxverdrag mogelijk.¹⁶ Een gemeenschappelijke buitenlands-politieke samenwerking lag echter minder gemakkelijk.

¹⁰ Kossmann, E.H. (1976, 431)

¹¹ Schuurisma, R.L. (1975, 3)

¹² Schuurisma, R.L. (1975, 193)

¹³ Schuurisma, R.L. (1975, 264)

¹⁴ Hirschfeld, H.M. (1954, 650)

¹⁵ Herremans, M. Maurice-Pierre (1952, 3)

¹⁶ Kersten, A.E. (1990, 89)

Erkenning van elkaars verschillen en gescheiden historische ontwikkeling hadden een positieve uitwerking op de wederzijdse relatie. De voormalige minister van Buitenlandse Zaken Peter Kooijmans waardeerde de relatie met België positief.¹⁷ Hij erkende dat er op specifieke deelterreinen, als landbouw- en handelspolitiek weliswaar verschillen bestonden, maar dat België en Nederland vooral op institutioneel gebied een grote mate van eensgezindheid toonden. Ook zijn opvolger Hans van Mierlo had een bijzondere aandacht voor de buurlanden van Nederland. Zijn zogenaamde *Herijkingsnota* stelde: 'Bijzondere aandacht verdienen onze buurlanden, België en Duitsland, die de Nederlandse integratiefilosofie in ruime mate delen en waarmee Nederland uit hoofde van goed nabuurschap vele praktische aangelegenheden samen moet regelen.'¹⁸ De betrekkingen met België waren intensief, maar deze veranderden ook door de wijzigingen in het Belgisch staatsbestel: België werd in 1993 een federale staat.

De bevoegdheden van de federale delen werden aanmerkelijk uitgebreid, waardoor de besluitvorming vooral bij de deelstaten kwam. Nederland diende met de regeringen van Vlaanderen en Wallonië over een aantal zaken apart te onderhandelen. Vlaanderen stond er al weer economisch beter voor dan de noordelijke Nederlanden. In de geschiedenis van de lage landen had zich deze situatie al enkele malen eerder voorgedaan. Weer kwam het waterbeheer als belangrijk thema op de onderhandelingsagenda's te staan: over de Maas met Wallonië en over de Schelde met Vlaanderen. Opvallend was dat 'wat in bijna twintig jaar onderhandelen tussen Nederland en het unitaire België niet lukte, lukte in evenveel maanden Nederlands-Vlaams overleg wel.'¹⁹ Ook op andere punten vonden Nederland en Vlaanderen overeenstemming, zoals het nieuwe Nederlands-Vlaams Cultureel Verdrag van 17 januari 1995 en de *Gemeenschappelijke Verklaring* tussen de minister-presidenten Kok en Van den Brande. Ook ten aanzien van de Hoge Snelheidslijn (HSL) werden procedure-afspraken gemaakt. De nauwe samenwerking zette de toon in de betrekkingen tussen Vlaanderen en Nederland, 'niet omdat men elkaar zo graag ziet of omdat men het zo roerend met elkaar eens is, maar omdat het efficiënter en goedkoper kan zijn om een aantal dingen samen te doen.'²⁰

Van Vlaamse zijde zette Luc Van den Brande in een beleidsbrief van oktober 1995²¹ zijn opvattingen over de Vlaams-Nederlandse samenwerking uiteen. In zijn vijf-punten-voorstel streeft hij naar een duurzaam partnerschap; wil hij niet alleen voor de 'zachte' sectoren afspraken maken, maar ook voor de 'harde', zoals infrastructuur en technologie; beperkt hij zich niet tot de Vlaams-Nederlandse aangelegenheden, maar breidt deze uit tot de Benelux en EU; wil hij de interregsamewerking (samenwerking tussen de regio's) bevorderen; en wenst hij een samenwerking in de verdediging van het Nederlands in Europa.

Aan het begin van het nieuwe millennium hebben de betrekkingen tussen België en Nederland opeens veel vaart gekregen. De problemen rond de IJzeren Rijn en de HSL behoren weliswaar nog niet tot het verleden, maar belangrijke obstakels zijn uit de weg geruimd. Samen organiseren België en Nederland het Europees kampioenschap voetbal onder de naam Euro 2000. Koning Albert II en Koningin Paola bezoeken begin april 2000 Nederland. De Belgische ambassadeur in Nederland noemt het bezoek 'een bevestiging van goed nabuurschap.' En 'de schaduw over de politieke betrekkingen na de botsingen tussen de oud-premiers Dehaene en Lubbers over hun Europese ambities is verdwenen. De paarse premiers Verhofstadt en Kok kunnen door één deur.'²²

Belgen en Nederlanders hebben wat met elkaar. Dat is meer dan buurlanden gewoonlijk met elkaar hebben; zij hebben een 'innige' historische en culturele worsteling met elkaar. Daarbij is het niet altijd 'botertje aan de boom.' Belgen voelen zich soms denigrerend behandeld door zich superieur voelende Nederlanders. Anderzijds is er de neiging in België om met ontzag naar Nederland te kijken. Dat ontzag wordt echter steeds minder, omdat België, met name Vlaanderen, en Nederland steeds meer op elkaar gaan lijken. Om met Kossmann²³ te spreken

¹⁷ Kooijmans, P.H. (1994, 25-35)

¹⁸ Ministerie van Buitenlandse Zaken (1995, 17)

¹⁹ Rijswijck, Jaap van & Caspar Veldkamp (1995, 20)

²⁰ Citaat van de Vlaming Vandaele, geciteerd in Rijswijck, Jaap van & Caspar Veldkamp (1995, 21)

²¹ Ruys, Manu (1996, 440)

²² Jan Hoedeman, 'Albert mengt zich meer in politiek dan Beatrix.' *De Volkskrant*, 5 april 2000.

²³ Kossmann, E.H. (1993, 551)

‘van het verleden zelf maakt geen heden zich ooit los. Het kan echter wel proberen zijn visie erop aan de veranderde omstandigheden aan te passen.’

3. VOORAFGAAND ONDERZOEK

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van eerder verrichte studies van de politiek-psychologische dimensie van de België-Nederland relatie. Wij hebben die studies geconsulteerd met twee doelen. Het eerste doel was goede ideeën te krijgen voor ons eigen onderzoek. Hoe kunnen we het best te weten komen wat we willen weten? Wat is de beste methode van data-verzameling? Welke vragen zullen we gaan stellen? Hoe zullen we de data gaan analyseren? Het tweede doel was kennis te nemen van de uitkomsten van die studies. Wat dachten, vonden, en voelden Nederlanders omtrent Belgen en wat dachten, vonden, en voelden Belgen omtrent Nederland en Nederlanders in het verleden? Veel van de opgespoorde studies hebben plaatsgevonden onder *Nederlanders*.²⁴ In andere staan de oriëntaties ten aanzien van Nederland onder *Belgen* centraal.²⁵ In weer andere zijn *zowel Belgische als Nederlandse respondenten* betrokken opdat de oriëntaties ten aanzien van Nederland en België van Belgen kunnen worden vergeleken met die van Nederlanders - bijvoorbeeld auto- en hetero-stereotypen.²⁶ De onderzochte oriëntaties zijn kennis, clichés van landen, percepties van de relatie tussen landen, stereotypen van bevolkingen, percepties van similariteit van bevolkingen, voorkeuren, emoties, en attitudes.

3.1 Cognities

Kennis

Over de BENEV-studie uit 1965 is gerapporteerd onder de titel 'Onbekend is onbemind'. Tien kennis-vragen zijn aan *Nederlandstalige Belgische* jongeren in de hoogste humaniora-klassen gesteld. Zij betroffen de politiek, geografie, media, kunst, en sport in Nederland. De percentages correcte antwoorden over de politiek waren de volgende: naam van de minister-president: 87%; positie van burgemeesters: 50%; positie van de Hoge Raad: 62%; delen van het Koninkrijk: 19%; en de namen van Benelux-grondleggers: 7%. De geografie-vraag over het deltaplan is door 70% correct beantwoord. De percentages voor de overige vragen waren: media-vraag naar het onderwerp van een wet: 73%; kunst-vragen naar de naam van twee auteurs: 31% en 81%, en de sport-vraag naar de naam van een schaatskampioene: 96%.

Clichés

Het onderzoeksinstituut Telepanel heeft in 1994 en 1996 aan een representatieve steekproef van 1728 respectievelijk 2389 *Nederlanders* gevraagd: 'Wat denkt u ... In welk land zou men de beste kansen hebben om te leven zoals u het graag wilt? (Nederland mag niet genoemd worden)'. Van de genoemde landen is in beide jaren België het favoriete land (24% respectievelijk 20%).²⁷

In de Clingendael/Leiden Universiteit studies van 1993, 1995, en 1997 onder *Nederlandse* schoolgaande jongeren zijn de cliché's van België, Duitsland, Engeland, Frankrijk, en Nederland bestudeerd door het stellen van de vraag welke van de gegeven kenmerken van toepassing zijn op die landen.²⁸ In 1993 werden er vier positieve en vijf negatieve kenmerken gegeven om uit te

²⁴ Buchanan & Cantril (1953), Reigrotzki & Anderson (1958), Koch & Lakaschus (1964), NIPO (meerdere jaren), de Clingendael/Universiteit Leiden studies uit 1993, 1995, en 1997 (Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond, 1997; Dekker & Aspeslagh, 1999), Perscombinatie Marktonderzoek (1996), en Van Oudenhoven (1997).

²⁵ BENEV (1965).

²⁶ Europese Commissie (1976, 1980, 1986, 1990), Inglehart (1991), P. Dekker (1997), Hagendoorn (1991), Linssen (1995), Jaarsma (1996), Van Oudenhoven (1997).

²⁷ Van Oudenhoven (1997).

²⁸ Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond (1997), Dekker & Aspeslagh, Winkel (1997), Dekker & Aspeslagh (1999). Populatie: jongeren in Nederland op scholen voor voortgezet onderwijs. Quota-steekproeven: in 1993: 1807 (op 52 scholen voor bbo, lbo, mbo, mavo, havo, vwo), in 1995: 1076 leerlingen (op 12 scholen voor mavo, havo, en vwo), en in 1997: 1211 leerlingen (op scholen voor mavo, havo, en vwo). Methode: de respondenten vulden een vragenlijst in met vijfenveertig

kunnen kiezen. In 1995 werd een positief kenmerk toegevoegd opdat positieve en negatieve kenmerken gelijk in aantal waren. De respondenten konden vrij kiezen uit de kenmerken, wat ook uit de vraagstelling bleek. Ook is benadrukt dat het ging om de landen in het heden (en niet om het verleden). De vraag luidde: 'Hieronder volgt een lijstje met kenmerken van landen. Kun je voor elk land aangeven welke uitspraken *op dit moment* op dat land van toepassing zijn? Als ze van toepassing zijn zet dan een kruisje in het hokje onder het desbetreffende land. Let op: het gaat ons er dus om wat je vindt van de landen zoals ze *nu* zijn; niet zoals ze vroeger ooit zijn geweest'. De negen kenmerken die aan de respondenten in 1993 zijn voorgelegd, waren: democratisch, vooruitstrevend, vredelievend, technisch hoog ontwikkeld, groot verschil tussen arm en rijk, weinig sociale voorzieningen, neemt weinig vluchtelingen op, wil de wereld overheersen, en oorlogszuchtig. Deze kenmerken zijn gekozen uit een lijst van kenmerken die eerder in soortgelijk onderzoek van anderen zijn gebruikt.²⁹ Het kenmerk welvarend is in 1995 en 1997 toegevoegd om een gelijk aantal positieve en negatieve kenmerken te krijgen. De kenmerken democratisch, vooruitstrevend, vredelievend, technisch hoog ontwikkeld, en welvarend zijn als positieve kenmerken ingeschat en de overige vijf als negatieve kenmerken.

In 1995 en 1997 is nagegaan of die inschatting klopte; de respondenten zijn gevraagd de kenmerken zelf te beoordelen als positief, neutraal, of negatief.³⁰ Alleen de inschatting van 'neemt weinig vluchtelingen op' klopte niet; niet een meerderheid maar slechts vier op de tien vonden het een negatief kenmerk in 1995 en in 1997 vonden nog minder respondenten dat. Negatieve kenmerken zijn volgens een meerderheid: groot verschil tussen arm en rijk, weinig sociale voorzieningen, wil wereld overheersen, en oorlogszuchtig. Aan de respondenten is in 1997 ook gevraagd welke van de genoemde kenmerken zij zeer belangrijk, belangrijk, of onbelangrijk vinden voor de beoordeling van een land. Een meerderheid achtte bijna alle kenmerken belangrijk of zeer belangrijk. Het minst belangrijk werd gevonden of landen weinig vluchtelingen opnemen; bijna de helft zegt dit niet een belangrijk kenmerk te vinden. Zeer belangrijke kenmerken zijn volgens een meerderheid van de ondervraagde jongeren: 'democratisch', 'vredelievend', 'welvarend', en 'oorlogszuchtig'. De respondenten waren vrij om de kenmerken wel of niet van toepassing te verklaren op de landen; de aantallen respondenten die de verschillende kenmerken aan de verschillende landen hebben gekoppeld variëren dan ook aanzienlijk.

Het meest vaak zijn in 1995 en 1997 de kenmerken 'democratisch' en 'welvarend' aangekruist, en het minst vaak de kenmerken 'wil de wereld overheersen' en 'oorlogszuchtig'. België is volgens de meerderheid 'democratisch' en 'vredelievend'. Van alle vijf landen scoort België het laagst op 'technisch hoog ontwikkeld', 'vooruitstrevend', en 'welvarend'. Nederland doet het het best op alle vijf positieve kenmerken: van de vijf landen is bij Nederland het meest vaak 'vredelievend', 'welvarend', 'democratisch', 'technisch hoog ontwikkeld', en 'vooruitstrevend' aangekruist. Op alle negatieve kenmerken doet Nederland het het slechtst, vaak samen met België. Voor elk land is vervolgens een cliché-score per respondent opgesteld. Dit is de som van de, volgens de respondent, 'positieve' (punt: +1) en 'negatieve' (punt: -1) clichés. Het totaal kon positief, deels positief en deels negatief, of negatief zijn. Iemands cliché-score was positief bij meer positief beoordeelde dan negatief beoordeelde clichés. Het eigen land van de respondenten, Nederland, kreeg het hoogste percentage van respondenten met een positieve cliché-score. Ook België kreeg een positieve cliché-score van een meerderheid van de respondenten.

voornamelijk gesloten vragen, voor een deel meerdere subvragen bevattend. De vragenlijst werd onder schooltijd ingevuld, binnen één lesuur van 45 minuten.

²⁹ De clichés 'wil de wereld overheersen' en 'oorlogszuchtig' zijn bijvoorbeeld onderzocht door het NIPO in 1979 en 1980 (genoemd door Vaneker & Everts, 1984). Een lijst van clichés, gebruikt in onderzoek, staat in Dekker, et al. (1997; noot 79, pagina 167). Zie ook: Jonas & Hewstone (1986); Eagly & Kite (1987); en Hagendoorn (1991).

³⁰ De vraag luidde: 'Hieronder volgt een lijstje met kenmerken van landen. Geef voor deze kenmerken aan of je die positief, neutraal of negatief vindt door het betreffende hokje aan te kruisen'.

Perceptie van relatie Nederland-België

Welk land als de beste vriend van Nederland wordt gezien door **Nederlanders** is in 1965, 1968 en 1969 door NIPO nagegaan.³¹ België werd het meest vaak als de beste vriend genoemd (respectievelijk 35%, 30%, en 28%), in 1965 gevolgd door de Verenigde Staten en in 1968 en 1969 door Engeland. Ter vergelijking: Duitsland werd in de drie genoemde jaren door respectievelijk 9%, 8% en 8% als de beste vriend aangeduid. In 1983 is niet gevraagd naar 'de beste vriend' maar naar 'vrienden' van Nederland. De vraag luidde: 'Hier is een alfabetische lijst van een aantal landen. Wilt u de hele lijst doornemen en mij zeggen welke van deze landen volgens u vrienden van Nederland zijn?' Het meest werd België als vriend gezien (84%). Daarna volgden: Amerika (77%), en Engeland (75%). Rusland werd het minst als vriend van Nederland beschouwd (6%). Duitsland werd door 70% als vriend van Nederland beschouwd.³²

Stereotypen

De op een open vraag spontaan geuite stereotypen van Belgen bij **Nederlanders** zijn door Reigrotzki & Anderson (1958) in drie categorieën verdeeld: praktisch positief, moreel positief, en moreel negatief. Des te meer direct contact er was geweest des te minder spontaan stereotypen werden geuit. In een gesloten vraag in deze studie zijn de volgende kenmerken gevraagd: 'dominant', 'hard werkend', 'progressief', 'praktisch', 'intelligent', 'eigenwijs', 'wreed', 'vredelievend'.

In de Hagendoorn & Linssen (1991) studies naar stereotypen van **Nederlandse** en **Belgische** jongeren van de hoogste klassen van scholen voor hoger algemeen voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs die aan een uitwisselingsproject meededen zijn de volgende kenmerken aan leerlingen voorgelegd: 'competitief', 'trots', 'assertief', 'rijk', 'ambitueus', 'onafhankelijk', 'egoïstisch', 'dominant', 'wetenschappelijk', 'efficiënt', 'hardwerkend', 'levensgenieters', 'individualistisch', 'intelligent' en 'agressief'. De scholieren is gevraagd op een schaal van 0% ('(bijna) geen') tot 100% ('(bijna) allemaal') aan te geven hoeveel procent van iedere nationale groep elk van de voorgelegde eigenschappen bezit. Opmerkelijk was het dat het geheel van stereotypen van Nederlanders bij de **Belgische** jongeren in dit project negatiever was dan dat van Duitsers bij de **Nederlandse** jongeren.³³

In de Clingendael/Leiden Universiteit studies in 1993, 1995, en 1997 zijn de stereotypen van **Nederlandse** schoolgaande jongeren onderzocht door hen te vragen om aan te geven welke van de gegeven vijftien kenmerken van toepassing zijn op de 'meeste' Duitsers, Belgen, Engelsen, Fransen en Nederlanders. De vraag luidde: 'Geef per uitspraak aan bij welk volk of volkeren die eigenschap past door een kruisje in het bijbehorende hokje te zetten. De meeste Duitsers, Nederlanders, etc. zijn ...'. Negen positieve kenmerken werden genoemd: 'vriendelijk', 'tolerant', 'gezellig', 'nuchter', 'practisch ingesteld', 'gemakkelijk in de omgang', 'gevoel voor humor', 'nauwgezet', en 'trots op hun land'. De zes negatieve kenmerken waren: 'vinden veel geld verdienen belangrijk', 'zakelijk', 'gezagsgetrouw', 'vinden oude gewoonten belangrijk', 'arrogant', en 'overheersend'. Deze eigenschappen zijn gekozen uit een lijst van kenmerken die eerder door anderen in onderzoek zijn gebruikt.³⁴ Door negen positieve en zes negatieve kenmerken te noemen had de vraag ongelukkigerwijs een positieve 'bias'. De respondenten zijn gevraagd aan te geven welke kenmerken zij zelf positief en negatief vonden.³⁵ De inschatting wat positieve kenmerken zijn was

³¹ NIPO-Berichten 1068, 1223, en 1302 (genoemd in Roschar & Van Schijndel, 1975, 76, 85, 95) en NIPO (1970, 142).

³² NIPO-rapport C-666/19, vermeld door Vaneker & Everts (1984, 165).

³³ Aan het onderzoek van Hagendoorn & Linssen (1991) in december 1989 en januari 1990 deden 277 leerlingen mee uit Nederland (51 leerlingen), Denemarken (40), Engeland (34), België (43), Duitsland (43), Frankrijk (28), en Italië (38). De respondenten van 16 tot 18 jaar participeerden in een uitwisselingsproject. De vragenlijst werd klassikaal ingevuld.

³⁴ Het stereotyp 'arrogant' is bijvoorbeeld onderzocht door Koch & Lakaschus (1964) en 'dominant' door Renckstorf & Lange (1990). Een lijst van stereotypen, gebruikt in onderzoek, staat in Dekker, et al. (1997; noot 79, pagina 167). Zie ook: Jonas & Hewstone (1986); Eagly & Kite (1987); en Hagendoorn (1991).

³⁵ De vraag luidde: 'Hieronder volgt een lijstje met enkele eigenschappen van mensen. Geef voor elke

juist met twee uitzonderingen: een meerderheid vond 'nauwgezet' en 'trots op hun land' niet positief maar deels positief en deels negatief. Onze inschatting wat negatieve kenmerken zijn was in vier gevallen niet juist. 'Zakelijk', 'vinden veel geld verdienen belangrijk', 'gezagsgetrouw' en 'vinden oude gewoonten belangrijk' werden niet negatief maar deels positief en deels negatief beoordeeld. De respondenten en de onderzoekers hadden dezelfde negatieve beoordeling van 'arrogant' en 'overheersend'. Een meerderheid van de respondenten vond zeven kenmerken positief, zes kenmerken deels positief en deels negatief, en maar twee kenmerken negatief. De lijst kenmerken in de vraag bleek daardoor helaas nog meer eenzijdig te zijn in positieve richting. Hoewel de vraag op zich neutraal was is er door het ongelijke aantal positieve en negatieve kenmerken sprake van een positieve bias. De respondenten is in 1997 ook gevraagd om te zeggen welke van die gegeven kenmerken zeer belangrijk, belangrijk of onbelangrijk zijn voor het beoordelen van nationaliteiten. Een meerderheid van de respondenten vond op vier na alle kenmerken belangrijk of zeer belangrijk. De uitzonderingen waren: 'nauwgezet', 'vinden veel geld verdienen belangrijk', 'vinden oude gewoonten belangrijk', en 'trots op hun land'. Een meerderheid vond dat 'vriendelijk', 'gezellig', 'gemakkelijk in de omgang', en 'gevoel voor humor' zeer belangrijke kenmerken zijn. De respondenten waren vrij om de kenmerken wel of niet van toepassing te verklaren op de nationaliteiten. De aantallen respondenten die de verschillende kenmerken aan de verschillende nationaliteiten hebben gekoppeld variëren dan ook aanzienlijk.

Het meest zijn in 1995 en 1997 de positieve kenmerken 'trots op hun land' en 'vriendelijk' aangekruist, en het minst 'nauwgezet' en de negatieve kenmerken 'arrogant', en 'overheersend'. Een meerderheid associeerde de meeste Belgen met de eigenschappen 'vriendelijk', 'gezellig', 'gemakkelijk in de omgang', en 'gevoel voor humor'. Dit waren ook de vier eigenschappen die door de meerderheid van de respondenten zeer belangrijk werden gevonden. De meeste Nederlanders werden door een meerderheid gezien als 'gezellig', 'hebben gevoel voor humor', 'vriendelijk', 'tolerant', 'gemakkelijk in de omgang', 'praktisch ingesteld', 'vinden veel geld verdienen belangrijk', 'nuchter', en 'zakelijk'. Op alle positieve eigenschappen deden Nederlanders het het best. Een 'stereotype-score' is gemaakt voor elk land voor iedere respondent. Deze bestaat uit het totaal van de in de ogen van de respondent 'positieve' (punt: +1) en 'negatieve' (punt: -1) stereotypen. Het totaal kon positief, deels positief en deels negatief, of negatief zijn. Iemands stereotype-score was positief als hij/zij meer positief dan negatief beoordeelde stereotypen had aangekruist. Het hoogste percentage van respondenten met een positieve stereotype-score betrof in 1997 de eigen nationaliteit van de respondenten, Nederlanders. Voor Fransen en Duitsers gold het laagste percentage scholieren met overwegend positieve stereotypen. Nederlanders en Belgen kregen het laagste percentage negatieve stereotype-scores en Duitsers het hoogste. Er waren meer respondenten met een positieve cliché-score (betreffende het land) dan met een positieve stereotype-score (betreffende de bevolking) voor vier van de vijf betrokken landen/nationaliteiten. Alleen voor België gold dat er meer respondenten zijn met een positieve stereotype-score dan een positieve cliché-score.

Stereotypen van Belgen onder Nederlanders en Belgen zelf - hetero- en autostereotypen - en stereotypen van Nederlanders onder Belgen en Nederlanders zelf zijn onderzocht in een explorerend onderzoek van Jaarsma onder een kleine steekproef van *Nederlandse*, *Belgische* en *Duitse* jongeren.³⁶ Gevraagd is een percentage van de bevolkingen te noemen waarop de verschillende gegeven kenmerken van toepassing werd geacht. De Nederlandse respondenten geloven dat een meerderheid van de Belgen vriendelijk, gezellig, tolerant, praktisch, en op geld gericht is, en gevoel voor humor heeft. Ook de Belgische respondenten vinden deze eigenschappen op een meerderheid van de Belgen van toepassing. Er is alleen een verschil tussen de hetero-stereotypen onder Nederlandse studenten en de auto-stereotypen onder Belgische studenten ten aanzien van het kenmerk 'gereserveerd': de Belgische respondenten vinden dat een meerderheid van de Belgen ook 'gereserveerd' is. Hetero- en autostereotypen van Belgen komen dus aardig overeen. Wat zijn de hetero- en auto-stereotypen van Nederlanders? Volgens de Belgische

eigenschap aan of je die positief of negatief vindt door het betreffende hokje aan te kruisen. Als je een woord niet kent, dan geeft dat niks. Kruis dan gewoon het hokje bij 'weet niet' aan'.

³⁶ Over dit onderzoek is gepubliceerd door Van Oudenhoven (1997). De steekproef bestond uit 62 *Nederlandse* jongeren, 48 *Belgische* jongeren en 72 jongeren uit Duitsland.

respondenten is een meerderheid van de Nederlanders 'vriendelijk', 'gezellig', 'tolerant', en 'praktisch', heeft die 'gevoel voor humor', en is die 'op geld gericht', 'overheersend', en 'arrogant'. De Nederlandse respondenten vinden dat ook. Bovendien denken zij dat een meerderheid van de Nederlanders 'gereserveerd' is. Wederom komen hetero- en auto-stereotypen aardig overeen. De stereotypen van Nederlanders onder de Belgische respondenten zijn minder positief dan die van Belgen onder de Nederlandse respondenten.

Perceptie van similariteit

De perceptie van overeenkomst tussen Nederlanders en Belgen onder **Nederlanders** is in 1962 gemeten door NIPO. De vraag luidde: 'Welk volk of welke volken komen veel met het onze overeen?'. De meeste overeenkomst werd gezien met Belgen (33%).³⁷

Telepanel vroeg in 1994 en 1996 aan een representatieve steekproef van **Nederlanders** om verschillende volkeren te rangordenen op de mate waarop zij op Nederlanders lijken. De vraag luidde: 'Hierna wordt op dezelfde manier als daarnet gevraagd in hoeverre u de genoemde volkeren het meest op het Nederlandse volk vindt lijken. U kunt dit weer aangeven door de volken te rangordenen. Het is de bedoeling dat u *elk* genoemd volk een eigen cijfer geeft tussen 1 en 8 waarbij 1 = volk dat het meest op het Nederlandse volk lijkt; 8 = volk dat het minst op het Nederlandse volk lijkt'. Het meest op Nederlanders lijken in beide jaren, volgens de Nederlandse respondenten, Belgen.³⁸

3.2 Voorkeuren

NIPO heeft in 1961 aan een steekproef van **Nederlandse** jongeren van 15 tot 25 jaar de volgende vraag gesteld: 'In welk van deze landen, Holland niet meegerekend, zoudt u het liefst gaan werken?'. Men had de keuze uit Duitsland, Frankrijk, Italië, België, en Luxemburg. België eindigde op de één na laatste plaats (11%).³⁹

In de Clingendael/Leiden Universiteit studies onder **Nederlandse** schoolgaande jongeren (1993, 1995, 1997) zijn twee voorkeuren gemeten. De eerste vraag betrof de voorkeur voor landen in het geval men naar een ander land van de Europese Unie zou moeten verhuizen. De respondenten is gevraagd het land waar de voorkeur naar uitging op positie 1 te plaatsen, het op één na favoriete land plaats 2 toe te kennen, etc., en het land waar men het minst graag naar toe zou willen verhuizen op de laatste plaats te zetten (plaats 11 in 1993 en 14 in 1995 en 1997). De vraag luidde: 'Hieronder zie je een aantal landen genoemd. Stel dat je naar het buitenland moest verhuizen en dat je moest kiezen uit deze 11 (14) landen. Naar welk land zou je het liefst verhuizen? Schrijf dat land op bij nummer 1. Het land dat daarna jouw voorkeur heeft zet je op nummer 2, enzovoorts. Je mag stoppen als je alle 11 landen op die manier in volgorde hebt gezet, of als er alleen nog maar landen zijn overgebleven waar je absoluut niet naar zou willen verhuizen. Schrijf de landen die zijn overgebleven dan op in het hokje onder de 11 (14) regels'. Landen waar men absoluut niet naar toe zou willen verhuizen konden in een apart blok worden genoemd (respectievelijk plaats 12 en 15; bij het verwerken van de gegevens werden deze plaatsen opgeteld bij de nummers 11 respectievelijk 14). Een hoog nummer betekende dus een lage voorkeur. België stond in 1993 op plaats 2, in 1995 op plaats 4, en in 1997 op plaats 5. Frankrijk was verreweg het meest favoriete land in 1993 (gevolgd door België, Engeland, en Italië). In 1995 was Frankrijk weer het meest favoriet (gevolgd door Engeland, Spanje, en België). Engeland was in 1997 het meest favoriete land (gevolgd door Spanje, Italië, en Frankrijk). In alle drie jaren waren Duitsland en Ierland het minst favoriet. Finland, nieuw toegetreden lid van de EU, werd in 1995 en 1997

³⁷ NIPO-Bericht 914 (1962); genoemd door Roschar & Van Schijndel (1975, 68). Ter vergelijking: Scandinaviërs: 29%, Duitsers: 23%, Engelsen: 9%, Zwitsers: 7%, Fransen: 4%, Australiërs: 4%, Canadezen: 4%, en Amerikanen: 3%.

³⁸ Van Oudenhove (1997, 33). Tussen mate van gepercipieerde gelijkenis en sympathie - de 'similarity-attraction hypothesis' - was een vrij sterk verband aanwezig (België: 1994: $r = .51$ en in 1996: $r = .54$).

³⁹ NIPO-onderzoek x419/420 (1961), genoemd door Roschar & Van Schijndel (1975, 125). De meeste ondervraagden, ruim drie op de tien, kozen voor Duitsland (34%). Op de tweede plaats eindigde Frankrijk (20%), gevolgd door Italië (13%). Luxemburg eindigde als laatste (10%).

toegevoegd aan de groep van de minst favoriete landen. Plaats vijftien voor landen waar respondenten absoluut niet naar toe zouden willen verhuizen is het minst vaak in 1995 toegekend aan Engeland (7%) en Frankrijk (9%) en het meest vaak aan Ierland (29%) en Duitsland (26%).

De tweede vraag betrof de voorkeur voor nationaliteiten als men nieuwe buitenlandse burenen vanuit een andere EU-lidstaat zou krijgen. De respondenten zijn weer gevraagd de nationaliteit waar de voorkeur naar uitging op positie 1 te plaatsen, de op één na favoriete nationaliteit plaats 2 toe te kennen, etc., en de nationaliteit die men het minst graag als nieuwe burenen zou willen hebben op de laatste plaats te zetten (plaats 11 in 1993 en 14 in 1995 en 1997). Nationaliteiten die men absoluut niet als burenen zou willen hebben konden in een apart blok worden genoemd (respectievelijk plaats 12 en 15; bij het verwerken van de gegevens werden deze plaatsen opgeteld bij de nummers 11 respectievelijk 14). De vraag luidde: 'Hieronder staan enkele nationaliteiten genoemd. Stel, jullie burenen gaan verhuizen en er zouden mensen uit een ander land komen wonen. Welke nationaliteit zou je nu het liefst als burenen hebben? Schrijf die nationaliteit bovenaan, achter nummer 1. Achter nummer 2 schrijf je de nationaliteit die je daarna het liefst als burenen zou willen hebben, enzovoorts. Je mag stoppen als je alle 11 (14) nationaliteiten in volgorde hebt gezet, of als er alleen nog maar nationaliteiten zijn overgebleven die je absoluut niet als burenen zou willen hebben. Schrijf de nationaliteiten die zijn overgebleven dan op in het hokje onder de 11 (14) regels'. Een hoog nummer betekende dus weer een lage voorkeur. Belgen en Engelsen bleken in alle drie jaren de meest favoriete nationaliteiten voor nieuwe burenen.

3.3 Affecties

Emoties

Emoties jegens landen en volkeren zijn in de Clingendael/Leiden Universiteit studies onder **Nederlandse** jongeren gemeten in het tweede en derde onderzoek in 1995 en 1997. In twee vragen zijn de respondenten uitgenodigd aan te geven welke van de gegeven emoties worden opgeroepen door België, Duitsland, Engeland, Frankrijk en Nederland en de 'meeste' Belgen, Duitsers, Engelsen, Fransen en Nederlanders. De vragen luiden: 'Hieronder staat een aantal landen genoemd. Kun je aangeven welke gevoelens elk land bij jou oproept? Zet een kruisje in elk hokje dat van toepassing is. Je mag per kenmerk meerdere landen aankruisen', en 'Nu staat hieronder een aantal nationaliteiten genoemd. Kun je aangeven welke gevoelens elke nationaliteit bij jou oproept? Zet een kruisje in elk hokje dat van toepassing is. Je mag meerdere hokjes aankruisen'.⁴⁰ In 1995 zijn de respondenten twee positieve, twee negatieve, en twee multi-interpreteerbare emoties voorgelegd. De twee positieve emoties waren 'genegenheid' en 'verbondenheid', de twee negatieve emoties waren 'zich ongemakkelijk voelen' en 'angst', en de twee multi-interpreteerbare emoties waren 'heimwee' en 'jaloers'. In 1997 zijn in totaal vijf positieve, vijf negatieve en twee multi-interpreteerbare emoties aan de respondenten gepresenteerd, verdeeld over twee vragen. In de eerste vraag zijn dezelfde zes emoties ter keuze voorgelegd als in het onderzoek van 1995. In de tweede vraag zijn zes 'nieuwe' emoties ter keuze voorgelegd: drie positieve en drie negatieve. De drie positieve emoties waren 'bewondering', 'verliefd', en 'vertrouwen'. De drie negatieve emoties waren 'bedreigd', 'boos', en 'minachting'.

In 1995 werden de positieve emoties, 'genegenheid' en 'verbondenheid' het meest opgeroepen door het eigen land, *Nederland*, en het minst door Duitsland. Het tegenovergestelde gold voor de twee negatieve emoties. Ook in 1997 verklaarden de respondenten de positieve emoties het minst van toepassing op Duitsland. De negatieve emoties werden daarentegen het meest gekoppeld aan Duitsland. De cijfers weken nauwelijks af van die uit 1995. Van de in 1997 voor het eerst voorgelegde emoties zijn twee positieve emoties het minst van toepassing verklaard op Duitsland en de derde op Duitsland en België. Twee negatieve emoties zijn daarentegen het meest gekoppeld aan Duitsland en de derde aan Duitsland en Frankrijk. De emoties die de bevolking van de genoemde landen oproepen kwamen in grote lijnen overeen met van de emoties met betrekking tot het land. De emotie 'angst' is in 1997 iets vaker dan in 1995 aangekruist bij België en Duitsland, en

⁴⁰ Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond (1997), Dekker & Aspeslagh (1999).

veel vaker bij Frankrijk. Meer respondenten hadden ook een ongemakkelijk gevoel bij België en Frankrijk. De angst voor de bevolking wijkt nauwelijks af van die voor het land. 'Angst' is in 1997 iets vaker dan in 1995 aangekruist bij Belgen en Duitsers, en veel vaker bij Fransen. Iets meer respondenten hadden in 1997 een ongemakkelijk gevoel bij Belgen en Duitsers, en veel meer hadden dat gevoel bij Fransen. Vervolgens is nagegaan hoeveel respondenten elk van de vijf EU-landen en volkeren overwegend positieve of negatieve emoties toekennen. Daarbij is in 1997 het aantal positieve emoties, door een respondent genoemd (variërend van +1 tot maximaal +5) verminderd met het totaal aan negatieve emoties (maximaal -5). Een respondent met een emotie-score van +2 of hoger is beschouwd als iemand met overwegend positieve emoties met betrekking tot het betreffende land of nationaliteit. Een waarde van +1 tot -1 is gedeeltelijk positief en gedeeltelijk negatief. Een score van -2 of lager is opgevat als een overwegend negatieve set emoties met betrekking tot het betreffende land of nationaliteit. Het eigen land van de respondenten, Nederland, kreeg de meeste positieve emotie-scores. Duitsland kreeg de minste. De negatieve emotie-scores vertoonden een spiegelbeeld: Nederland de minste en Duitsland de meeste. Voor vier van de vijf landen, België, Duitsland, Engeland, en Frankrijk, gold dat de meeste respondenten een gedeeltelijk positieve en gedeeltelijk negatieve emotie-score hadden. Voor België en Engeland had zelfs een meerderheid een dergelijke score. Alleen Nederland ontving een duidelijke, positieve emotie-score. De emotie-scores voor de nationaliteiten vertoonden grote overeenkomst met die voor de landen. De eigen nationaliteit van de respondenten, Nederlanders, kreeg weer de meeste positieve emotie-scores. Duitsers kregen de minste. De negatieve emotie-scores vertoonden weer een spiegelbeeld: Nederlanders kregen de minste negatieve emotie-scores en Duitsers de meeste. Voor alle vier buur-nationaliteiten, *Belgen*, Duitsers, Engelsen, en Fransen, gold weer dat de meeste respondenten een gedeeltelijk positieve en gedeeltelijk negatieve emotie-score hebben; in dit geval zelfs een meerderheid. Alleen de eigen nationaliteit ontving van de respondenten een duidelijke, positieve emotie-score.

Attituden

Onderzocht zijn de specifieke attituden van sympathie en vertrouwen, en de algemene attitude.

Sympathie is in de studie van Reigrotzki & Anderson (1958) niet geheel overtuigend geoperationaliseerd als 'easy going along with, disregarding language difficulties'. De respondenten zijn gevraagd met wie zij het gemakkelijkst en met wie zij het moeilijkst omgaan. Voor de *Nederlandse* respondenten waren de betrokken volkeren Duitsers, Belgen, Fransen en Italianen. Het gemakkelijkst gingen de Nederlanders om met Belgen (37%).⁴¹ In de Koch & Lakaschus (1964) studie zijn twee vragen gesteld om de sympathie te meten: welk volk is voor u het meest sympathiek, en welk is het meest onsympathiek. Een op de tien *Nederlandse* respondenten noemde Belgen als het meest sympathiek. Zes procent noemde Belgen het meest onsympathieke volk.⁴² Vervolgens is sympathie ook gemeten door Hagendoorn & Linssen (1991). Om na te gaan of de respondenten een bepaalde nationaliteit 'een sympathiek volk' vinden is een schaal van 0 (niet sympathiek) tot 100 (zeer sympathiek) gebruikt. *Nederlandse* leerlingen

⁴¹ Reigrotzki & Anderson (1958), onderzoekers van het UNESCO Institute for Social Sciences in Keulen doen in de publicatie uit 1958 verslag van een studie in 1956/1957 in verschillende landen, dat een vervolg was op Buchanan & Cantril's 1948 studie. De steekproef in Nederland bestond uit 1.000 respondenten. Kernvariabelen waren de attitude van sympathie en stereotypen, beide gerelateerd aan direct contact. Het gemakkelijkst gingen de Nederlanders om met Belgen (37%) dan met Duitsers (21%), vervolgens met Fransen (12%), en tenslotte met Italianen (3%). Het meest moeilijk was de omgang met Duitsers (23%) en Italianen (22%), gevolgd door Fransen (11%) en op de laatste plaats Belgen (6%). Veel respondenten hebben deze vragen overigens niet beantwoord (respectievelijk 26% en 38%).

⁴² Het onderzoek van Koch & Lakaschus (1964) bestond uit interviews met open vragen onder 1.000 Nederlanders en diepte-interviews met 60 respondenten. Oostenrijkers kwamen als het meest sympathieke volk naar voren (12%), gevolgd door Engelsen (11%), Amerikanen (11%), Duitsers (10%), Belgen (10%), Fransen (10%), Zwitsers (7%), Zweden (7%), Italianen (4%) en Hongaren (2%), en 16% zei 'weet niet'. Duitsers bleken het meest onsympathieke volk te zijn voor bijna een derde van de ondervraagde Nederlanders (31%), op afstand gevolgd door Engelsen: 9%, Italianen: 9%, Belgen: 6%, Amerikanen: 5%, Fransen: 4%, Hongaren: 4%, Zwitsers: 3%, Oostenrijkers: 1%, Zweden: 1%. Ruim een kwart heeft deze vraag overigens met 'weet niet' beantwoord (27%).

van de hoogste klassen van scholen voor hoger algemeen voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs, betrokken in een uitwisselingsproject, vonden Belgen het meest sympathiek. Duitsers werden het minst sympathiek gevonden in vergelijking met Denen, Engelsen, Belgen, Fransen en Italianen. Ook is sympathie voor België gemeten in de Clingendael/Leiden Universiteit (1993, 1995, 1997) studies onder **Nederlandse** jongeren.⁴³ De respondenten konden elk land een aantal punten te geven tussen 0 en 100. Een 0 betekende 'zeer onsympathiek' en 100 punten betekende 'zeer sympathiek'. De vraag luidde: 'Er zijn veel Europese landen. Wij willen graag van jou weten hoe je een aantal van die landen ziet. Hiervoor vragen wij jou de verschillende landen in de onderstaande tabel punten te geven, lopend van 1 tot en met 100. Als je bijvoorbeeld voor een bepaald land sympathie voelt, of dat land wel mag, dan geef je dat land een score ergens tussen de 51 en 100 punten. Natuurlijk geef je meer punten aan een land dat je heel sympathiek vindt dan aan een land dat je een beetje sympathiek vindt. Van de andere kant, als je het land onsympathiek vindt, of dat land niet mag, dan geef je het een score ergens tussen de 0 en 49 punten. Hoe onsympathieker je het land vindt, des te minder punten geef je aan dat land. Als je een land niet sympathiek vindt, maar ook niet onsympathiek, dan geef je een score van 50 punten. Als je vindt dat je van een land te weinig afweet, dan vul je "weet niet" in'. Het meest sympathiek geachte land in alle drie onderzoeken is het eigen land van de respondenten, Nederland. In 1993 stonden op de tweede en derde plaats: Luxemburg en Spanje, in 1995: Zweden en Frankrijk, en in 1997: Spanje en Oostenrijk. Op de twee-na-onderste plaats in de rangorde eindigde in 1993: Engeland, in 1995: Italië, en in 1997: Ierland. Op de één-een-na-onderste plaats stond in 1993 en 1995: Ierland, en in 1997: België. Onderaan in de rangorde in de drie jaren stond Duitsland. In vergelijking met 1995 kregen België en Frankrijk in 1997 aanzienlijk minder sympathiepunten dan in 1995. België zakte in de rangorde van de 4-de plaats in 1993 via de 12-de plaats in 1995 naar de 14-de plaats in 1997.

Sympathie is ook onderzocht in 1994 en 1996 onder een representatieve steekproef van 1728 respectievelijk 2389 **Nederlanders** via het onderzoeksinstituut Telepanel. De respondenten zijn gevraagd acht volkeren te rangordenen op sympathie. De vraag luidde: 'Op het volgende scherm wordt u gevraagd hoe sympathiek u bepaalde volkeren (Zwitsers, Amerikanen, etc.) ten opzichte van elkaar vindt. U kunt dit aangeven door de volkeren te rangordenen. Het is de bedoeling dat u elk genoemd volk een eigen cijfer geeft tussen 1 en 8 waarbij 1 = sympathiekste volk; 8 = minst sympathieke volk'. De genoemde volkeren zijn Amerikanen, Duitsers, Italianen, Belgen, Engelsen, Zwitsers, Denen, en Fransen. Belgen kwamen in beide jaren op de eerste plaats te staan.⁴⁴ Sympathie voor Belgen is ook onderzocht in het eerder genoemde explorerende onderzoek onder een kleine steekproef van **Nederlandse** jongeren (n = 62), **Belgische** jongeren (n = 48) en jongeren uit Duitsland (n = 72). De schaal loopt van 0 voor zeer onaardig tot 100 voor zeer aardig. Van de Nederlandse jongeren krijgen Nederlanders de hoogste sympathie score (punt 75). Belgen staan op de tweede plaats (punt 67) en Duitsers op de derde plaats (punt 54). De Belgische studenten vinden Belgen het aardigst (punt 77). Op de tweede plaats staan Nederlanders (met veel minder punten, namelijk 59), op korte afstand gevolgd door Duitsers (met punt 59). Nationaal favoritisme is dus duidelijk aanwezig bij de Nederlandse en Belgische respondenten. Maar niet bij de ondervraagde Duitse jongeren: Duitsers krijgen de laagste score (punt 53). Nederlanders worden het aardigst gevonden (punt 70) en Belgen staan er tussenin (punt 64).⁴⁵ Onvriendelijke gevoelens jegens Belgen onder **Nederlanders** zijn door het NIPO nagegaan. Begin jaren zeventig bleek dat onvriendelijke gevoelens het minst voorkwamen voor Belgen (6%) en het meest voor Duitsers (12%).⁴⁶ Telepanel vroeg in 1994 en 1996 aan een representatieve steekproef van **Nederlanders**: "Tegenover welk volk in het buitenland staat u het vriendelijkst?" Belgen worden in beide jaren het meest vaak genoemd als volk dat men het vriendelijkst vindt (26% respectievelijk 28%).⁴⁷

⁴³ Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond (1997), Dekker & Aspeslagh (1999).

⁴⁴ Van Oudenhoven (1997, 33).

⁴⁵ Van Oudenhoven (1997).

⁴⁶ NIPO-Bericht 1407 (1971). Evenveel respondenten hebben onvriendelijke gevoelens jegens Amerikanen (12%). Russen scoren het meest negatief; een kwart zegt onvriendelijke gevoelens jegens Russen te hebben (23%).

⁴⁷ Van Oudenhoven (1997).

Vertrouwen is een belangrijke variabele voor intermenselijk contact. Vertrouwen wordt dan ook wel gerekend tot het ‘sociale kapitaal’ van een samenleving.⁴⁸ Vertrouwen of wantrouwen is van belang om gedrag van de ander te interpreteren, om zijn/haar bedoelingen en plannen in te schatten, en om het eigen gedrag daarop af te stemmen.⁴⁹ Dit geldt ook in de internationale politiek. Vertrouwen van *Nederlanders en Belgen* (en andere Europeanen) in zichzelf en de ander is gemeten in enkele Eurobarometer-studies (Europese Commissie, 1976, 1980, 1986, 1990, 1993, en 1996).⁵⁰ De vraag luidde: ‘Now, I would like to ask about how much you would trust people from different countries. For each country please say whether, in your opinion, they are in general very trustworthy, fairly trustworthy, not particularly trustworthy, or not at all trustworthy’. De schaal liep van 1, geen vertrouwen, tot 4, groot vertrouwen, waarbij het middelpunt lag op 2.50; onder dat punt overheersten de negatieve antwoorden. Analyses van vóór 1990 van Inglehart en Niedermayer toonden een stijgende lijn in het wederzijds vertrouwen onder Europeanen.⁵¹ Hoewel de absolute niveaus van vertrouwen en wantrouwen in andere landen weliswaar daalden en stegen bleven de rangordes in vertrouwen ongeveer gelijk. ‘[R]elatively trustful or distrustful predispositions toward specific nationalities are a stable feature of given political cultures ... the entire cognitive map of which nationalities can be trusted and how the ratings of one nationality go together with ratings of others shows remarkable stability across the decade: the overall pattern for 1976 is virtually identical with that for 1986’, aldus Inglehart.⁵²

In 1990 is aan de stijgende lijn in het vertrouwen een einde gekomen, en daalt zelfs het vertrouwen in een aantal landen.⁵³ Het gemiddelde vertrouwen van alle EU-respondenten is in 1996 ten opzichte van 1993 gedaald voor 10 van de 12 nationaliteiten waarover in beide jaren gegevens beschikbaar zijn, inclusief de grote nationaliteiten Fransen en Britten. De 2 uitzonderingen zijn het vertrouwen in Portugezen dat licht is gestegen en het vertrouwen in Duitsers dat onveranderd is.⁵⁴ Analyses per land laten bovendien zien dat in 1996 maar twee nationaliteiten vertrouwen hebben in alle EU-lidvolkeren: Ieren en Zweden. Twee andere nationaliteiten hebben over de gehele linie niet erg veel vertrouwen in de andere EU-lidvolkeren: Grieken en Portugezen. Van extra groot belang is het onderling vertrouwen of het gebrek daaraan tussen de grootste nationaliteiten. Britten blijken gemiddeld genomen niet erg veel vertrouwen te hebben in Duitsers en Fransen. Duitsers en Fransen hebben op hun beurt gemiddeld niet erg veel vertrouwen in Britten. Waar er wel sprake is van vertrouwen in andere nationaliteiten houdt dat vertrouwen niet over. In alle jaren is er sprake van nationaal favoritisme: Nederlanders hebben het meeste vertrouwen in Nederlanders, Duitsers hebben het meeste vertrouwen in Duitsers, etc. Bijna alle EU-volkeren hebben in 1996 het meeste vertrouwen in de eigen nationale groep. De uitzonderingen zijn Italianen, die het meeste vertrouwen hebben in Zweden, en Belgen, die het meeste vertrouwen hebben in Luxemburgers en zichzelf op plaats twee zetten.

Nationaal favoritisme dient te worden onderscheiden van etnocentrisme. Om etnocentrisme te meten dient het gemiddelde vertrouwen in de eigen nationale groep te worden verminderd met de gemiddelde vertrouwen in alle andere nationale groepen nadat gecontroleerd is of een lage gemiddelde waarde van vertrouwen in de andere nationale groepen inderdaad een algemeen gebrek aan vertrouwen aangeeft, dat wil zeggen niet bestaat uit heel verschillende evaluaties. Uit Hofrichter’s (1993) analyse blijkt dat deze algemene ‘dispositie’ tot het vertrouwen van anderen (of niet) inderdaad aanwezig is in alle onderzochte twaalf EU-nationaliteiten (gezien de hoge positieve correlaties — Pearson’s *r* — tussen de evaluaties van alle mogelijke paren van nationaliteiten). Het niveau van etnocentrisme in de jaren 1976-1993 was in het algemeen laag

⁴⁸ Zie: Almond & Verba (1963, 1989), Putnam (1993), Fukuyama (1995).

⁴⁹ Inglehart (1991, 145/146).

⁵⁰ Commissie (1976, 1980, 1986, 1990, 1993, 1996). *Eurobarometer* 6, 14, 26, 33, 39, 46.

⁵¹ Inglehart (1991) en Niedermayer (1995).

⁵² Inglehart (1991, 175/176).

⁵³ Dekker (1999, 7 en de tabel op pagina 19-21).

⁵⁴ Niet op de verandering in de data tussen 1993 en 1996 maar wel op die van vóór en na 1990 kan van invloed zijn geweest, dat de vraagstelling in landen waar Engels wordt gesproken in 1990 is gewijzigd. Vanaf 1990 luidt de vraag: ‘Now, I would like to ask you a question about how much trust you have in people from various countries. For each, please tell me whether you have a lot of trust in them, some trust, not very much trust, or no trust at all’.

(op een schaal van 0 tot 3), maar niet afwezig. De cijfers over 1986 tot 1993 laten een stijgende lijn zien; etnocentrisme nam toe in tien van de twaalf landen (niet in Luxemburg en Italië).⁵⁵ De in Inglehart's 1991 publicatie afgebeelde figuren van de 'psychogeography of the world' van Belgen en Nederlanders tonen dat Belgen en Nederlanders, tezamen met Luxemburgers en Denen, elkaar als een groep zien; zij geven elkaar het meeste vertrouwen. De 'psychogeographical maps' van Belgen en Nederlanders vertonen een grote mate van similariteit: de patronen van relatief vertrouwen lopen parallel. De absolute niveaus van vertrouwen zijn wel hoger bij Nederlanders. Ook Duitsers genieten minder vertrouwen bij Belgen dan bij Nederlanders.⁵⁶ Het vertrouwen van Nederlanders in Belgen is relatief groot. Wel is het vertrouwen in de laatste jaren gezakt van de gemiddelde score van 3.36 in 1990 (op een schaal van 1 tot 4), via 3.30 in 1993 tot 3.00 in 1996. Op de vertrouwensladder zakten Belgen van plaats 3 in 1990 naar plaats 6 in 1996. Het vertrouwen van Belgen in Nederlanders is minder groot en vertoont ook een daling van 3.12 in 1990, via 3.03 in 1993 naar 2.78 in 1996. Op de vertrouwensladder zakten Nederlanders van plaats 5 in 1990 naar plaats 7 in 1996.

NIPO heeft positief staan ten opzichte van België onder **Nederlanders** gemeten in 1983. De vraag luidde: 'Tegenover welk van deze landen staat u in het algemeen positief'? Van de in de vraag opgenomen landen stond men het meest positief ten opzichte van België; België is het meest genoemd: België (51%), Daarna volgen: Zweden (48%), en Zwitserland (46%). West-Duitsland kwam op de negende plaats (40%). Het minst genoemd zijn: China (11%), Suriname en Bulgarije (beide 10%) en Rusland (6%).⁵⁷ Clingendael/Universiteit Leiden hebben de algemene attitude bij **Nederlandse** jongeren gemeten door middel van de eerder genoemde sympathie- en voorkeur-vragen.⁵⁸ De scores op de drie vragen naar sympathie, land-voorkeur, en nationaliteit-voorkeur zijn per land, na hercodering, opgeteld voor een score op de attitudeschaal. Daarbij is de sympathie-score in een 11-puntsschaal gehercodeerd.

Om de betrouwbaarheid van de attitudeschalen van de verschillende landen te controleren zijn de Cronbach's alphas berekend (met behulp van de 'reliability procedure' in SPSS-x). De schaal voor België had in 1993 een alpha van .68, in 1995 van .66, en in 1997 van .68. De scores op de attitudeschalen konden in 1993 variëren tussen 2 (zeer positief) en 32 (zeer negatief) en in 1995 en 1997 tussen 2 en 38. Een respondent die een land de hoogste sympathie-score (100, gehercodeerd tot 0), de eerste plaats bij de verhuis-vraag (1), en de eerste plaats bij de burenvraag (1) had gegeven, kreeg een attitudescore van $(0 + 1 + 1 =) 2$. Een respondent die een land daarentegen de laagst mogelijke sympathie-score (0, gehercodeerd tot 10), de laatste plaats bij de verhuisvraag (in 1993: 11 en in 1995 en 1997: 14) en de laagst mogelijke plaats bij de burenvraag had gegeven (11 respectievelijk 14), kreeg een attitude-score van $(10 + 11 \text{ of } 14 + 11 \text{ of } 14 =) 32$ in 1993 en 38 in 1995 en 1997. In alle drie jaren kregen Duitsland en Ierland de hoogste percentages negatieve attitudes. Een negatieve attitude ten aanzien van België hadden maar 1 à 2 op de 10 respondenten (1993: 9%, 1995: 11%, 1997: 17%). België behoorde daarentegen tot het groepje van drie landen van de EU met de hoogste percentages positieve attitudes in 1993 en 1995, samen met Engeland en Frankrijk en in 1997 samen met Engeland en Spanje. Het percentage respondenten met een positieve attitude ten aanzien van België daalde van 60% in 1993 naar 54% in 1995 tot 49% in 1997.

3.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk is verslag gedaan van voorafgaand onderzoek naar cognities en affecties met betrekking tot België in Nederland en cognities en affecties met betrekking tot Nederland in België. Wij hebben die studies geconsulteerd met twee doelen: goede ideeën te krijgen voor ons eigen

⁵⁵ Hofrichter (1993, 34, en Tabel A10). Etnocentrisme was in 1993 het hoogst bij Grieken, Ieren en Duitsers: Grieken: .85, inwoners van voormalig West-Duitsland: .66, Ieren: .66, Duitsers totaal: .63, Denen: .57, Spanjaarden: .56, Britten: .55, Portugezen: .54, inwoners van voormalig Oost-Duitsland: .50, Nederlanders: .48, Belgen: .45, Fransen: .44, Luxemburgers: .43, Italianen: .15.

⁵⁶ Inglehart (1991, 166-168).

⁵⁷ NIPO-rapport C-666/19 in 1983, genoemd in Vaneker & Everts (1984, 164 en 165).

⁵⁸ Dekker & Aspeslagh (1999).

onderzoek, en te weten te komen wat Nederlanders en Belgen in het verleden omtrent elkaar dachten, vonden, en voelden.

Wat is onderzocht en op welke wijze? In de door ons geconsulteerde studies zijn de volgende oriëntaties onderzocht: kennis van (de politiek, geografie, media, kunst en sport van) landen, clichés van landen, percepties van de relatie tussen landen, stereotypen van bevolkingen, percepties van similariteit van bevolkingen, voorkeuren voor landen en bevolkingen, emoties voor landen en bevolkingen, en attitudes. (sympathie, vertrouwen, en de algemene attitude). Kennis van landen is onderzocht met behulp van een serie multiple choice vragen. Clichés van landen zijn onderzocht met open en gesloten vragen. In de gesloten vragen krijgen de respondenten een aantal kenmerken voorgelegd waarvan zij kunnen aangeven of die van toepassing zijn op een land. Per kenmerk is gevraagd of dat 'positief' of 'negatief' was en 'belangrijk' of 'onbelangrijk'. Een meerderheid van de Nederlandse respondenten vindt de kenmerken 'democratisch', 'vooruitstrevend', 'vredelievend', 'technisch hoog ontwikkeld', en 'welvarend' positieve kenmerken. Negatieve kenmerken zijn volgens een meerderheid: 'groot verschil tussen arm en rijk', 'weinig sociale voorzieningen', 'wil wereld overheersen', en 'oorlogszuchtig'. Zeer belangrijke kenmerken zijn volgens een meerderheid van de ondervraagde jongeren: 'democratisch', 'vredelievend', 'welvarend', en 'oorlogszuchtig'. Het minst belangrijk werd gevonden of landen weinig vluchtelingen opnemen; bijna de helft zegt dit niet een belangrijk kenmerk te vinden. Voor een totaal van alle clichés is een cliché-score berekend te weten de som van de volgens de respondent 'positieve' (punt: +1) en 'negatieve' (punt: -1) clichés. Een positief of negatief totaal-beeld is ook nagegaan door de vraag naar in welk land men denkt de beste kansen te hebben om te leven zoals men dat graag wil.

De perceptie van de relatie tussen landen is nagegaan door de vraag welk land een vriend of de beste vriend is van het eigen land. Stereotypen van bevolkingen zijn onderzocht door middel van open en gesloten vragen. In de gesloten vragen krijgen de respondenten een aantal eigenschappen voorgelegd waarvan zij kunnen aangeven of die wel of niet van toepassing zijn op een 'meerderheid van' een bevolking dan wel voor hoeveel % van die bevolking die eigenschappen van toepassing zijn. Per eigenschap is gevraagd of die 'positief' of 'negatief' was en 'belangrijk' of 'onbelangrijk'. De stereotypen 'vriendelijk', 'tolerant', 'gezellig', 'nuchter', 'practisch ingesteld', 'gemakkelijk in de omgang', en 'gevoel voor humor' zijn door de respondenten positief beoordeeld. De kenmerken 'arrogant' en 'overheersend' negatief. Een meerderheid vindt dat 'vriendelijk', 'gezellig', 'gemakkelijk in de omgang', en 'gevoel voor humor' zeer belangrijke kenmerken zijn. Voor een totaal van alle stereotypen is een stereotype-score berekend te weten de som van de volgens de respondent 'positieve' (punt: +1) en 'negatieve' (punt: -1) stereotypen.

Door twee of meer bevolkingen in onderzoek te betrekken kunnen de auto- en hetero-stereotypen met elkaar worden vergeleken. De perceptie van similariteit van bevolkingen is onderzocht door vragen naar overeenkomst tussen bevolkingen en naar welke bevolking lijkt op welke andere bevolking. Voorkeuren voor landen en bevolkingen zijn gemeten door rangorde vragen te stellen. Emotie-vragen nodigen de respondenten uit aan te geven welke van de genoemde emoties worden opgeroepen door de betrokken landen en bevolkingen. Van het geheel aan positieve en negatieve emoties is een emotie-score berekend. De attitudes van sympathie en vertrouwen zijn gemeten door onder andere rangorde-vragen. De algemene attitude is een samengestelde variabele, bestaande uit een of meer specifieke attitudes tezamen met de antwoorden op voorkeur-vragen.

Wat zijn de oriëntaties ten aanzien van Nederland/Nederlanders onder Belgen?

Kennis van Nederland bij Belgen bleek in 1965 in redelijke mate aanwezig. Volgens de Belgische respondenten is een meerderheid van de Nederlanders 'vriendelijk', 'gezellig', 'tolerant', 'praktisch', 'gereserveerd', 'op geld gericht', 'overheersend', en 'arrogant'. Het totaal aan stereotypen van Nederlanders onder de Belgische respondenten is minder positief dan dat van stereotypen van Belgen onder de Nederlandse respondenten. Hetero- en auto-stereotypen komen aardig overeen. Belgische studenten vinden van de Belgen, Nederlanders en Duitsers Belgen het

aardigst. Op de tweede plaats op grote afstand staan Nederlanders, op korte afstand gevolgd door Duitsers. Het vertrouwen van Belgen in Nederlanders is minder dan het vertrouwen van Nederlanders in Belgen en vertoont ook een daling van 3.12 in 1990, via 3.03 in 1993 naar 2.78 in 1996. Op de vertrouwensladder zakten Nederlanders van plaats 5 in 1990 naar plaats 7 in 1996.

Wat zijn de oriëntaties ten aanzien van België/Belgen onder Nederlanders?

Clichés: België is volgens een meerderheid van schoolgaande jongeren in 1997 ‘democratisch’, ‘welvarend’, en ‘vredelievend’. Relatief laag scoort België op ‘technisch hoog ontwikkeld’ en ‘vooruitstrevend’. Bij acht op de tien respondenten is het geheel aan clichés positief. Stereotypen: Een meerderheid associeert de meeste Belgen met de eigenschappen ‘vriendelijk’, ‘gezellig’, ‘gemakkelijk in de omgang’, en ‘gevoel voor humor’. Dit zijn ook de vier eigenschappen die door de meerderheid van de respondenten zeer belangrijk werden gevonden. Bij bijna negen op de tien respondenten was het geheel aan stereotypen positief. Er zijn voor België meer respondenten met een positieve stereotype-score dan een positieve cliché-score. Wat de voorkeur voor landen betreft in het geval men naar een ander land van de Europese Unie zou moeten verhuizen eindigde België in 1997 op plaats vijf. De tweede vraag betrof de voorkeur voor nationaliteiten als men nieuwe buitenlandse bureaus vanuit een andere EU-lidstaat zou krijgen. Belgen stonden in 1997 op de eerste plaats.

Emoties: België roept relatief weinig emoties op. Bijna een kwart voelt verbondenheid en vertrouwen. Daarentegen voelen bijna twee op de tien minachting. Meer dan een op de tien voelt zich ongemakkelijk of is boos als het om België gaat. De emoties die Belgen oproepen komen in grote lijnen overeen met van de emoties met betrekking tot het land. De meerderheid had in 1997 een gedeeltelijk positieve en gedeeltelijk negatieve emotie-score.

Attituden: België geniet in 1997 niet veel sympathie en eindigde op de veertiende plaats. In vergelijking met 1995 kreeg België in 1997 aanzienlijk minder sympathie-punten. De combinatie van de sympathie-score en de antwoorden op de voorkeur-vragen vormen de algemene attitude ten aanzien van België. België behoort in 1997 tot het groepje landen van de EU met de hoogste percentages positieve attituden. De helft van de respondenten heeft een positieve attitude, een derde heeft een gedeeltelijk positieve en gedeeltelijk negatieve attitude en bijna twee op de tien hebben een negatieve attitude. De correlaties tussen sympathie en land-voorkeur en die tussen sympathie en nationaliteit-voorkeur in de drie jaren van het onderzoek waren zwak. De correlaties tussen de land-voorkeur en nationaliteit-voorkeur waren daarentegen sterk. De betrouwbaarheid van de attitude-schaal voor België was maar net acceptabel (een relatief lage alpha van .68 in 1997). De data uit 1997 over België verschilden aanzienlijk tot zeer van die uit 1993 en 1995. Aanzienlijk minder respondenten hadden een positieve attitude en aanzienlijk meer een negatieve attitude. Sinds 1993 is het percentage respondenten met een positieve attitude aanzienlijk gedaald (1993: 60%, 1995: 54%, 1997: 49%).

4. OPZET VAN HET ONDERZOEK

In dit hoofdstuk beschrijven wij de opzet en uitvoering van ons eigen onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde: het doel en de probleemstelling van het onderzoek, het vooronderzoek, de variabelen, de data-verzameling, en de populatie en steekproef.

4.1 Doel en probleemstelling

Het doel van het onderzoek is te weten te komen wat Belgische jongeren weten, denken, en vinden van Nederland en wat Nederlandse jongeren weten, denken, en vinden van België. In een latere fase van het onderzoek zal worden nagegaan hoe verschillen in de attitudes kunnen worden verklaard.

Er is maatschappelijk belang gemoeid met onderzoek naar kennis, percepties, voorkeuren, emoties, en attitudes ten aanzien van andere landen, omdat deze invloed kunnen hebben op keuzen en gedrag ten aanzien van die landen. Dat geldt voor elites, voor een bevolking als geheel, en voor afzonderlijke individuen. Samenwerking tussen landen wordt gediend door positieve oriëntaties ten aanzien van elkaar. De ideeën ten aanzien van een bepaald land van individuele burgers zijn belangrijk omdat deze tezamen de ‘publieke opinie’ vormen. De publieke opinie beïnvloedt het beleid, vormgegeven door de elite. Anderzijds proberen elites, door toespraken en voorlichting, burgers te beïnvloeden in de door hen gewenste richting. De oriëntaties van de individuele burger is voorts belangrijk omdat die invloed kunnen hebben op hoe deze zelf omgaat met het andere land en de bevolking. Een eenmaal ontwikkelde attitude kan invloed hebben op de daarop volgende verwerving van informatie over dat land, op keuzen waarbij dat land in het geding is, en op meningen en houdingen ten aanzien van andere zaken waar dat land bij betrokken is. Een eenmaal ontwikkelde attitude kan informatieverwerving kleuren; een negatieve houding kan ertoe leiden dat iemand bepaalde, in zijn ogen negatieve informatie eerder oppikt dan positieve en deze ook beter onthoudt. Een negatieve houding kan ook leiden tot gebrek aan interesse en daardoor helemaal geen informatieverwerving. Het is ook mogelijk dat een bepaalde houding jegens een land belangrijke keuzen beïnvloedt. Een negatieve attitude kan leiden tot het afwijzen van een studieverblijf in dat land, het weigeren van een werkkring in dat land, of het links laten liggen van het land in de vakantie. Ook kan een negatieve attitude invloed hebben op meningen, bijvoorbeeld op wat iemand vindt over het verlenen van bevoegdheden aan de politie van dat land voor de bestrijding van grensoverschrijdende criminaliteit in het eigen land. Negativisme ten aanzien van een lidstaat van de Europese Unie kan mede de houding bepalen ten aanzien van de EU.

EU-instituten hebben blijkens talrijke documenten laten weten het belang te onderkennen van wederzijdse attitudes in de lidstaten. De toekomst van de Europese samenwerking wordt mede afhankelijk gesteld van de vraag of toekomstige generaties in de diverse lidstaten elkaar wel of niet begrijpen en waarderen. Een onderzoeksrapport van de Europese Commissie uit 1990 meldt: ‘Nu zich nieuwe vooruitzichten inzake economische en politieke samenwerking openen, spelen de gevoelens die ‘de ander’ oproept, een zeer belangrijke rol’. Van cruciaal belang is het gevoel van vertrouwen. ‘Het vertrouwen of het wantrouwen zijn bepalend voor vriendschappelijke of vijandige houdingen, die op hun beurt de toekomst van de gemeenschappelijke opbouw [van Europa] bepalen’.⁵⁹ Normatieve concepten van Europees burgerschap sluiten wederzijds begrip van de verschillende volkeren in. Attitudes kunnen ook worden vertaald in bepaalde vormen van gedrag. Een negatieve attitude kan eenvoudigweg leiden tot het zo veel mogelijk mijden van contact. Wanneer er toch contact is, kan dat onderhevig zijn aan misverstanden en spanningen, wat zich uit in ongemakkelijkheid, stroefheid of onvriendelijkheid. Kortom, een negatieve attitude ten aanzien van een ander land kan leiden tot keuzen en gedragingen die in de ogen van dat andere land als negatief worden ervaren. Het gevolg kan een verslechtering zijn van de relatie tussen de landen op politiek, economisch en interpersoonlijk gebied. Onderzoek dat negatieve attitudes ten aanzien van andere landen inzichtelijk maakt en het ontstaan ervan blootlegt heeft dan ook een hoge

⁵⁹ Commissie (1990, 43).

maatschappelijke relevantie. Het kan zicht bieden op middelen ter verzwakking van negatieve attitudes, of beter, voorkoming van de vorming van dergelijke attitudes.

Het onderzoek dient niet alleen een belangrijk maatschappelijk maar ook een belangrijk wetenschappelijk doel. De data-analyses leveren nieuwe inzichten en leveren een nieuwe bijdrage aan theorievorming op dit gebied.

4.2 Vooronderzoek

Zowel in Nederland als in België is een explorerend vooronderzoek uitgevoerd.

4.2.1 Nederland

Het vooronderzoek in Nederland is in de maand mei 1999 uitgevoerd met behulp van een enquête met open vragen en 'focusgroups'.⁶⁰ Doel was te weten te komen waar Nederlandse jongeren spontaan aan denken als zij de woorden 'België' en 'Belgen' horen. Ook is nagegaan of, en in welke mate, Nederlandse jongeren onderscheid maken tussen Vlaanderen/Vlamingen en Wallonië/Walen.

Vervolgens is geëxploreerd welke cognities en affecties Nederlandse jongeren hebben ten aanzien van België en Belgen. Van 125 jongeren op 4 scholen zijn geschreven antwoorden op de open vragen verkregen.

Bij 'België' denken de meeste respondenten aan Vlaanderen (94%). Dat blijkt uit de antwoorden op de vraag 'Denk je bij België als eerste aan Wallonië of aan Vlaanderen?'. Deze vraag is als een van de laatste gesteld, dus na beantwoording van de attitude-, stereotypen- en clichés-vragen. Daarna gevraagd - 'Zijn Wallonië en Vlaanderen volgens jou hetzelfde? Zo nee, wat zijn de verschillen?' - zeggen ruim 8 op de 10 respondenten duidelijke verschillen te zien tussen Vlaanderen en Wallonië (87%). Die verschillen hebben vooral betrekking op taal (64%) en landschap/geografie (22%). Ook bij 'Belgen' denken de meeste respondenten aan Vlamingen (93%). De helft van de respondenten noemt een of meer verschillen (50%). Die verschillen hebben vooral betrekking op taal en cultuur (Walen: 'Franstalig', 'Franser', 'voelen zich Frans'; 69%) en op grote afstand eigenschappen (Walen: 'andere mentaliteit', 'uitbundiger', 'dommer', 'minder vriendelijk'; 15%).

In totaal zijn 571 antwoorden gegeven op de open vraag naar *clichés*. Deze vraag luidde: 'Waar denk je aan bij het horen van het woord 'België'? Vijf trefwoorden zijn voldoende. Geef achter ieder woord ook aan of je het positief (met een '+'), negatief (met een '-'), of neutraal (met een '+/-') vindt'. Van 558 antwoorden is zo'n evaluatie gekregen. Het gemiddelde: 4.5 antwoord per respondent. Positief geëvalueerde woorden: 50%, negatief geëvalueerde antwoorden: 32%, neutrale antwoorden: 18%. De antwoorden zijn in verschillende categorieën ondergebracht. De grootste categorieën positieve clichés zijn vakantie/bezienswaardigheden ('Antwerpen', 'Brussel', 'Ardennen'; 30%) en eten/drinken ('patat', 'bier': 29%). De grootste categorieën negatieve clichés zijn schandalen ('dioxine kippen', 'Dutroux', 'kinderporno', 'corrupte regering'; 38%) en milieu ('luchtvervuiling', 'vies', 'oud', 'slechte wegen', 'grauwe steden'; 15%).

Op de vraag 'Schrijf in het kort de eventuele verschillen op tussen België en Nederland' zijn 318 antwoorden gegeven. De meeste *verschillen tussen België en Nederland* vallen in de categorie vervuiling/verpaupering (België: 'stank', 'vies', 'vuile steden', 'verkrotting', 'slechte wegen', 'armoedig'; 16%), geografie/demografie (België: 'kleiner', 'minder inwoners', 'bergen', 'kleine dorpjes'; 15%), en tweedeling (België: 'tweetalig', '2 delen'; 15%). Ook is een vraag naar de *overeenkomsten* gesteld: 'Schrijf in het kort de eventuele overeenkomsten op tussen België en Nederland'. De categorieën met de meeste antwoorden zijn: geografie/demografie (beide: 'weinig inwoners', 'veel buitenlanders', 'klein', 'Europees land'; 31%) en taal ('zelfde taal'; 29%).

⁶⁰ Het vooronderzoek is in 1999 uitgevoerd door Casimir Ewoldt (student politicologie van de Universiteit Leiden) met begeleiding van Henk Dekker (Universiteit Leiden) en Rob Aspeslagh (Clingendael). Een uitgebreide rapportage van dit vooronderzoek zal later in dit jaar 2000 verschijnen.

Op de betreffende open vraag naar *stereotypen* zijn 402 antwoorden gegeven, waarvan 370 met een evaluatie in termen van positief, negatief of neutraal. De vraag luidde: 'Waar denk je aan bij het horen van het woord 'Belgen'? Vijf trefwoorden zijn voldoende. Geef achter ieder woord ook aan of je het positief (met een '+'), negatief (met een '-'), of neutraal (met een '+/-') vindt'. Gemiddeld: 3 woorden per respondent. Positief geëvalueerde woorden: 37%, negatief geëvalueerde antwoorden: 36%, neutrale antwoorden: 26%. De antwoorden zijn in verschillende categorieën ondergebracht. De grootste categorieën positieve stereotypen betreffen omgangsvormen ('beleefd', 'gemoedelijk', 'aardig', 'vriendelijk', 'grappig'; 38%), en taal (23%). De grootste categorieën negatieve stereotypen zijn competentie ('dom', 'niet snugger', 'traag van begrip'; 37%), taal (14%), en 'omgangsvormen' ('vreemd', 'onvriendelijk', 'lui', 'eigenwijs'; 14%).

Op de vraag 'Schrijf in het kort de eventuele verschillen op tussen Belgen en Nederlanders' zijn 203 antwoorden gegeven. De meeste *verschillen tussen Belgen en Nederlanders* vallen in de categorie eigenschappen (Belgen: meer 'dom', 'slordig', 'lui', 'saai', 'gesloten', 'milieubewust', 'dromerig', 'sociaal') en taal. Ruim 2 op de 10 respondenten heeft geen antwoord gegeven of schreef 'weet niet'. Ook is een vraag naar de *overeenkomsten* gesteld: 'Schrijf in het kort de eventuele overeenkomsten op tussen Belgen en Nederlanders'. De categorieën met de meeste antwoorden zijn: eigenschappen (beide: 'aardig', 'slim', 'vriendelijk', 'gezellig', 'nuchter', en taal). Ruim 3 op de 10 respondenten heeft geen antwoord gegeven of schreef 'weet niet'.

De *subjectieve attitude ten aanzien van België* is onderzocht met de volgende vraag: 'Veel mensen zeggen dat ze een bepaalde houding hebben ten aanzien van een land. Deze houding kan positief of negatief zijn. Beschrijf jouw houding ten aanzien van België. Met andere woorden, beschrijf hoe jij staat ten opzichte van België'. Een kwart geeft aan een positieve attitude ten aanzien van België te hebben (26%). Een kleine minderheid geeft aan een negatieve attitude te hebben (9%). Velen staan neutraal ten aanzien België (22%), noemen zowel een positieve als negatieve houding (2%), zeggen weinig verschil te zien en België als een gewoon land te beschouwen. (9%). De antwoorden van ruim een kwart is multi-interpreteerbaar en kunnen niet als positief, negatief, of neutraal worden bestempeld (26%). Tenslotte geven enkelen geen antwoord (6%). Twee interpretaties zijn mogelijk: velen denken geen uitgesproken subjectieve attitude te hebben, of de vraag is niet duidelijk geweest. De *subjectieve attitude ten aanzien van Belgen* is onderzocht met de volgende vraag: 'Het is goed mogelijk dat iemands houding ten aanzien van een land anders is dan de houding ten aanzien van de inwoners van dat land. Beschrijf jouw houding ten aanzien van Belgen. Met andere woorden, beschrijf hoe jij staat ten opzichte van Belgen'. Twee op de tien respondenten geven aan een positieve attitude ten aanzien van Belgen te hebben (22%). Een kleine minderheid geeft aan een negatieve attitude te hebben (4%). Bijna twee op de tien zeggen neutraal te staan ten aanzien Belgen (18%), noemen zowel een positieve als negatieve houding (2%), zeggen weinig verschil te zien en Belgen als gewone mensen te beschouwen (22%). De antwoorden van een kwart is multi-interpreteerbaar en kunnen niet als positief, negatief, of neutraal worden bestempeld (24%). Tenslotte geven enkelen geen antwoord (10%). Dezelfde twee interpretaties zijn mogelijk: velen denken geen uitgesproken subjectieve attitude te hebben of de vraag is niet duidelijk geweest.

Emoties met betrekking tot België zijn onderzocht door twee vragen: 'Veel mensen krijgen een bepaald gevoel of komen in een bepaalde stemming bij het denken aan een bepaald land. Deze gevoelens kunnen prettig of minder prettig zijn. Beschrijf wat jij voelt als je denkt aan België?' en 'Vind je deze gevoelens positief of negatief?'. Tien respondenten gaven aan geen of nauwelijks gevoelens met betrekking tot België te hebben. In totaal zijn 74 positief, 50 negatief, en 16 neutraal gewaardeerde antwoorden gegeven. Genoemde positieve gevoelens zijn onder andere 'prettig', 'vrolijk', en 'blij'. Citaat: 'Mijn stemming wordt wat vrolijker want ik denk dan aan goede vrienden van mij die daar wonen'. De beschrijving van de gevoelens was doorgaans zeer summier. *Emoties met betrekking tot Belgen* zijn door de volgende twee vragen onderzocht: 'Het gevoel bij een bepaald land kan anders zijn dan het gevoel dat je krijgt bij het denken aan de inwoners van dat land. Beschrijf wat jij voelt als je denkt aan Belgen' en 'Vind je deze gevoelens positief of negatief?'. Twee respondenten gaven aan geen of nauwelijks

gevoelens met betrekking tot Belgen te hebben. In totaal zijn 81 positief, 48 negatief, en 14 neutraal gewaardeerde antwoorden gegeven. De beschrijving van de gevoelens was nog summierder dan bij gevoelens voor België. Interpretatie: jongeren hebben doorgaans geen gevoelens met betrekking tot België en Belgen of zijn niet in staat of bereid wel aanwezige gevoelens zonder assistentie te herkennen en onder woorden te brengen. Een citaat: 'Ik "voel" niet veel; ik bedoel, als ik aan Nederland denk voel ik ook niks, dus wat ik hier moet schrijven is me een vraagteken'.

De data over *direct contact* met België laten het volgende zien. Ruim 9 op de 10 is wel eens in België geweest (93%). Op de vraag naar de herinneringen - wat men positief of negatief vond aan België - zijn 140 positief, 3 neutraal, en 108 negatief gewaardeerde antwoorden gegeven. De positieve hebben vooral betrekking op vakantie/bezienswaardigheden ('leuke steden', 'mooie Ardennen', 'Knokke', 'kust', 'gezellige cafés'; 62%). De negatieve op: verpaupering/vervuiling ('vuil op straat', 'stank op straat', 'slechte wegen', 'vervallen gebouwen'; 45%). Direct contact met Belgen zeggen 7 op de 10 te hebben gehad (70%). Van de herinneringen waren er 96 positief, 6 neutraal, en 48 negatief. Onder andere de volgende positieve eigenschappen zijn genoemd: 'aardig', 'vriendelijk', 'behulpzaam', 'gezellig', en 'spontaan'. Negatief gewaardeerde eigenschappen die men zich herinnert, zijn: 'afstandelijk', 'verlegen', 'minder spontaan', 'dom', 'doen geen moeite om Nederlands te spreken', 'minder ruimdenkend'.

Tenslotte de data betreffende de *België-socialisatie*. Bijna niemand leest Belgische kranten of tijdschriften (91%). Ook naar de Belgische radio wordt nauwelijks geluisterd (19%). Boeken van Belgische schrijvers worden ook nauwelijks gelezen (10%). Meer respondenten lezen Belgische stripboeken (39%; met name Suske & Wiske). Wel kijkt menig een wel eens naar Belgische televisie (72%): 4 op de 10 wekelijks en 1 op de 10 maandelijks. Nederlandse televisieprogramma's met Belgen als actoren worden bekeken door zes op de tien (58%; met name het programma Tien voor Taal). Vijf op de tien respondenten voert wel eens gesprekken over België en zeven op de tien over Belgen (54% respectievelijk 70%). Over België wordt het meest thuis gepraat en op de tweede plaats met 'peers' - klasgenoten en vrienden (respectievelijk 34% en 18%). Over Belgen wordt het meest met peers gepraat en in tweede instantie thuis (respectievelijk 29% en 18%).

4.2.2 België

Doel van het vooronderzoek in België was kennis te krijgen van stereotypen over Nederlanders onder jongeren in België.⁶¹ De populatie bestond uit studenten psychologie en sociologie. Twee studies zijn in 1999 uitgevoerd: de eerste studie onder 57 respondenten van het 2-de jaar psychologie, en de tweede studie onder 35 studenten 1-ste jaar psychologie en 38 studenten uit 2-de jaar kandidaats Sociologie.

In de eerste studie zijn twee vragen gesteld: 'Als u een Nederlander zou moeten beschrijven, welke positieve karakteristieken zou u dan gebruiken?' en '... [idem] negatieve karakteristieken'. In de eerste studie zijn gemiddeld 5.18 positieve kenmerken opgegeven tegenover 3.93 negatieve kenmerken (het verschil is statistisch significant: $t(56) = 4.65$, $p < .001$). De meest vaak genoemde categorieën van positieve kenmerken zijn: zelfzeker, vriendelijk, open, vlot in contacten, sociaal, ruimdenkend, solidair. De meest vaak genoemde categorieën van negatieve kenmerken zijn: 'gierig/krenterig', 'arrogant', 'betweterig', 'opdringerig', 'te nationalistisch', 'onbeleefd', 'imponeren', 'luidruchtig', en 'oppervlakkig'.

In de tweede studie is aan de respondenten gevraagd om vijf landen - Duitsland, Frankrijk, Nederland, Vlaanderen, Wallonië - te rangordenen in termen van de mate waarin elk van de tien attributen karakteristiek is voor elk van die landen. Het land dat op de eerste plaats werd gezet, kreeg een score 5 toegekend; het land op de laatste plaats kreeg een score 1. Vervolgens moesten de respondenten aangeven hoe belangrijk zij elke karakteristiek vonden (7 zeer belangrijk, 0 niet belangrijk) en hoe zij elke karakteristiek evalueerden (+3 zeer positief, -3 zeer

⁶¹ Onderzoekers zijn respectievelijk Norbert VanBeselare en Norbert VanBeselare & Filip Boen.

negatief). De attributen waren: ‘assertief’, ‘nonchalant’, ‘vriendelijk’, ‘angstig/bezorgd’, ‘creatief’, ‘gereserveerd/afstandelijk’, ‘betweterig’, ‘betrouwbaar’, ‘evenwichtig’, en ‘oppervlakkig’. De verschillende attributen kregen de volgende gemiddelden voor belangrijkheid en evaluatie:

Tabel 1: Belangrijkheid en evaluatie van gegeven attributen.

	Belangrijkheid	Evaluatie (+ = positief) (0-7) (-3 tot +3)
Assertief	4.79	+0.64
Nonchalant	3.21	-1.14
Vriendelijk	6.32	+2.44
Angstig/bezorgd	3.35	-0.73
Creatief	5.14	+1.88
Gereserveerd afstandelijk	3.40	-0.60
Betweterig	2.83	-2.45
Betrouwbaar	6.63	+2.70
Evenwichtig	5.36	+1.64
Oppervlakkig	2.79	-1.79

Van de vijf positief geëvalueerde kenmerken worden twee het meest aan de eigen groep toegeschreven: de Vlaamse respondenten vinden Vlamingen het meest betrouwbaar en evenwichtig. Het meest assertief, vriendelijk en creatief worden Nederlanders gezien. Van de vijf negatief geëvalueerde kenmerken worden twee het meest aan de eigen groep toegeschreven: de Vlaamse respondenten vinden Vlamingen het meest angstig/bezorgd en gereserveerd afstandelijk. Twee andere negatieve kenmerken worden het meest toegeschreven aan Walen: de Vlaamse respondenten vinden Walen het meest nonchalant en oppervlakkig. Nederlanders scoren het hoogst op betweterig.

Tabel 2: Gemiddelde plaats op de rangorde van landen voor wat betreft de toekenning van gegeven attributen.

		Duit- sers	Fran- sen	Neder- landers	Vlamin- gen	Walen
Assertief	+	3.29	3.24	3.76	2.24	2.47
Nonchalant	-	2.07	3.31	3.31	2.81	3.49
Vriendelijk	+	2.04	2.70	4.19	3.55	2.44
Angstig/bezorgd	-	2.51	3.13	2.24	3.91	3.20
Creatief	+	2.54	3.39	4.04	3.07	1.86
Gereserveerd afstandelijk	-	2.87	3.46	1.71	3.73	3.31
Betweterig	-	3.13	3.56	3.66	2.14	2.68
Betrouwbaar	+	2.77	2.72	2.93	4.13	2.49
Evenwichtig	+	3.15	2.82	3.13	3.44	2.30
Oppervlakkig	-	3.24	2.89	2.87	2.65	3.37

4.2.3 Conclusies

Enkele belangrijke conclusies uit de vooronderzoeken waren de volgende. De Nederlandse respondenten denken bij ‘België’ doorgaans alleen aan Vlaanderen en bij ‘Belgen’ aan Vlamingen. In het uiteindelijke onderzoek zal elke vraag drie keer moeten worden gesteld, voor België, Vlaanderen en Wallonië. Als dat vanwege de beperkte beschikbare tijd voor het invullen van de vragenlijst niet mogelijk is, en alleen over België kan worden gevraagd, zal bedacht moeten worden dat de antwoorden doorgaans alleen betrekking hebben op Vlaanderen. Open vragen naar attituden en emoties leveren weinig informatie of multi-interpreteerbare informatie

op. In het uiteindelijke onderzoek zullen meer specifieke vragen dienen te worden gesteld. 'Vriendelijk', 'dom', 'lui' zijn enkele relatief veel genoemde stereotypen en 'milieuverontreiniging' en 'arm' relatief frequent genoemde clichés, die ook een plekje in de uiteindelijke vragenlijst zouden kunnen krijgen. Uit de twee vooronderzoeken in België dringen zich vier stereotypen van Nederlanders op voor opname in de uiteindelijke vragenlijst: gierig/kreuterig, arrogant, betweterig, en gereserveerd.

4.3 Variabelen

De in het uiteindelijke onderzoek verzamelde data hebben betrekking op de volgende kernvariabelen: kennis, opvattingen over het land (clichés), opvattingen over de relatie tussen het eigen en het andere land, percepties van de bevolking (stereotypen), voorkeuren, emoties, en attitudes ten aanzien van het andere land. Daarnaast zijn data verzameld over de eigen-land-attitude, direct contact met het andere land, en socialisatie met betrekking tot het andere land.

Kennis is gemeten over de politiek, geografie en economie van Nederland en België bij zowel de Nederlandse als de Belgische respondenten. De onderzochte clichés en stereotypen hebben betrekking op Nederland, België, Frankrijk, Duitsland, en Engeland. De percepties van relaties tussen landen hebben betrekking op Nederland en België. De onderzochte emoties hebben betrekking op Nederland, België, Frankrijk, Duitsland, en Engeland. De attitudes die zijn onderzocht zijn de specifieke houdingen van vertrouwen en sympathie en de algemene houding ten aanzien van Nederland respectievelijk België en alle andere dertien landen van de Europese Unie. De vragen over direct contact betreffen Nederland voor de Belgische respondenten en België voor de Nederlandse respondenten. De vragen over socialisatie (gezin, school, massamedia, leeftijdgenoten) betreffen de Nederland-socialisatie voor de Belgische respondenten, en de België-socialisatie voor de Nederlandse respondenten.

De operationalisering van de variabelen in enquête-vragen zal worden vermeld in het hoofdstuk met de resultaten van het onderzoek. Hier volstaan wij met een algemene beschrijving van de onderzochte variabelen. In de literatuur over oriëntaties ten aanzien van andere landen en volkeren worden verschillende begrippen en begrippenstructuren gehanteerd. Wij gaan hier niet al die begrippen op hun theoretische en empirische plus- en minpunten beoordelen, maar presenteren direct het geheel van begrippen waarmee in het onderzoek wordt gewerkt.⁶²

Kennis is wat iemand aantoonbaar weet van een object. Een individu heeft meer of minder kennis van een object, indien hij in staat is één of meer kennisvragen over dat object op correcte wijze te beantwoorden zonder hulpmiddelen of assistentie. Men heeft kennis als men een object op correcte wijze verbindt aan een kenmerk (is gelijk aan-verband). Naast kennis bestaat er ook inzicht. Daarbij wordt een object op correcte wijze verbonden met een ander object (een causaal of finaal verband; b.v. economische groei in Nederland wordt bevorderd door meer export naar België).⁶³

Naast kennis die op juistheid te controleren is, is er ook kennis waarvan de juistheid nog niet is vastgesteld of waarvan deze moeilijk zo niet onmogelijk is vast te stellen. Die kennis wordt *perceptie* of opvatting genoemd. Iemand heeft een perceptie of opvatting over een object als hij een koppeling tot stand brengt tussen dat object en een kenmerk of eigenschap, waarvan de juistheid (nog) niet is vastgesteld of objectief niet vast te stellen is. Voorbeelden van opvattingen zijn *clichés* en *stereotypen*.⁶⁴ Hierop komen wij nog terug.

Iemand heeft een opinie als hij een object verbindt met een oordeel. Bij een opinie wordt een object geëvalueerd, dat wil zeggen in verband gebracht met een waarde. Door een object in verband

⁶² Wij gebruiken hier voor een belangrijk deel dezelfde formuleringen als in Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond (1997, 29-33).

⁶³ Zie: Bar-Tal & Kruglanski (1988), Delli Carpini & Keeter (1991, 1993), Graber (1988, 1993), Torney-Purta (1995).

⁶⁴ Zie: Baschwitz (1948), Eysenck & Crown (1948), Avigdor (1953), Prothro (1954, 1955), Bronfenbrenner (1961), Holsti (1962), Marandon (1964), Campbell (1967), Brigham (1971), Kleinstaub (1991), Bergler & Six (1972), Schäfer & Six (1978), Peabody (1985), Brouwer (1986), Six (1987), Zijdeveld (1987), Bar-Tal & Graumann, Kruglanski en Stroebe (1989), en Hagendoorn, et al. (1989, 1991, 1995).

te brengen met een waarde kan een individu ertoe komen het object te ondersteunen of af te wijzen, het goed of af te keuren. Verschillende opinies over verschillende maar soortgelijke objecten kunnen leiden tot een *voorkeur* voor een van de objecten of voor een voorkeur-rangorde.

Een *emotie* is een gevoel dat gepaard gaat met een lichamelijke reactie (koude rillingen over de rug, tranen in de ogen, huilen, lachen, meer transpireren dan gewoonlijk, trillen, enz.).⁶⁵ Voorbeelden enthousiasme, gelukkig gevoel, bewondering, genegenheid, afgunst, onmacht, verdriet, bedreiging, minachting, woede, weerzin, angst, en haat.

Iemand heeft een *attitude* of houding ten aanzien van een object wanneer hij ten aanzien van dat object een bepaald gevoel heeft. Dat gevoel kan algemeen van aard zijn, bijvoorbeeld positief, deels positief en deels negatief of ronduit negatief.⁶⁶ Het gevoel kan ook specifiek zijn, bijvoorbeeld sympathie of antipathie, vertrouwend of wantrouwend, geïnteresseerd of gedesinteresseerd. We gaan er vanuit dat wanneer iemand een attitude ten aanzien van een object heeft, deze persoon daarover ook enige kennis en opvattingen heeft. Ook zal het object bij die persoon bepaalde emoties oproepen. Ten slotte kan het individu bepaalde gedragsintenties hebben met betrekking tot dat object of reeds bepaald gedrag hebben vertoond ten opzichte ervan.

Een *gedragsintentie* is de wil, wens, of bereidheid om iets in een bepaalde context op zeker moment te gaan doen - of juist niet te doen. Bijvoorbeeld: de intentie van een Nederlandse jongere volgend jaar een trimester politieke wetenschappen te gaan studeren aan de Katholieke Universiteit Leuven of de intentie van een Nederlandse zakenvrouw om volgend jaar in België een omzetsijging van 10 procent te bereiken.

Het *gedrag* zelf bestaat uit één of meer zichtbare handelingen, b.v. uiten van afkeuring, maken van verwijten, uitschelden, discrimineren, en gebruik van geweld. Of mensen wel of niet tot bepaald gedrag komen wordt in veel gevallen vooraf gegaan, en beïnvloed door de intentie tot dat gedrag. De intentie wordt op haar beurt beïnvloed door de attitude ten aanzien van dat gedrag, de attitudes ten aanzien van het object waarop het gedrag gericht is, de emoties met betrekking tot dat gedrag en object, de hiërarchie van waarden, en door de sociale druk die de persoon ervaart om dat gedrag wel of niet te vertonen (wat de betreffende persoon denkt dat zijn omgeving van hem verwacht en door de mate waarin die persoon zich aan de verwachtingen uit zijn omgeving wenst te conformeren). De attitude ten aanzien van het gedrag wordt op haar beurt beïnvloed door de opvatting over de te verwachten kosten en opbrengsten van het gedrag.⁶⁷

⁶⁵ Bem (1970, 40). Zie ook: Frijda (1986), Dijker (1987, 1991), Smith (1993), en Ledoux (1996).

⁶⁶ Wij volgen hiermee Ajzen & Fishbein (1980, 54) die een attitude omschrijven als 'simply a person's general feeling of favorableness or unfavorableness'. Wij kiezen bovendien voor een eendimensionale interpretatie van het begrip attitude en niet voor een multidimensionale. Bij de multidimensionale interpretatie omvat het begrip attitude niet alleen gevoel maar ook kennis en een intentie tot bepaald gedrag. In onze benadering zijn kennis en gedragsintentie geen dimensies van een attitude doch eerder variabelen welke kunnen verklaren waarom iemand een bepaalde attitude heeft.

⁶⁷ Zie: Ajzen & Fishbein (1980) en Ajzen & Madden (1986). In de theorie van Ajzen & Fishbein ter verklaring van gedrag zijn de kernvariabelen: gedragsintentie, attitude ten aanzien van gedrag (gebaseerd op een opvatting over dat gedrag), en sociale druk. De theorie kent verscheidene aanvullingen: Kraus (1995), Manstead & Parker (1995). De relevantie van de intentie als intermediair tussen attitude en gedrag is minder groot gebleken als het gedrag weinig moeite kostte; de attitude had in zo'n situatie een sterk direct effect op het gedrag (Bagozzi, et al., 1990). De attitude en de daaraan ten grondslag liggende opvatting kan minder relevant zijn in het verklaren van gedrag van individuen die zich sterk identificeren met hun sociale groep en voor wie betrokkenheid in groepsrelevante acties een manier is om een gewaardeerde sociale identiteit te versterken en te bevorderen (Eagly & Chaiken, 1993). Gedrag kan ook bepaald worden door eerder vertoond gedrag, dat geleid heeft tot een gewoonte of routine om dat gedrag te vertonen zonder erbij na te denken (Eagly & Chaiken, 1993). De attitude ten aanzien van het object van het gedrag is in Ajzen & Fishbein's theorie een externe variabele. Anderen hebben laten zien dat deze attitude jegens het object het gedrag wel degelijk direct kan beïnvloeden (Fazio, 1986). Deze object-attitude kan ook de opvatting over het gedrag beïnvloeden die ten grondslag ligt aan de attitude ten aanzien van het gedrag (Eagly & Chaiken, 1993). Een aanvulling die wij op deze rationele theorie willen voorstellen is de variabele emoties. Bovendien verwachten wij dat iemands waardenhiërarchie van invloed is op de opvatting over het gedrag die aan de attitude ten aanzien van het gedrag ten grondslag ligt. Samenvattend, individueel gedrag van Nederlanders met betrekking tot België kan naar verwachting worden verklaard uit de intentie tot dat gedrag, de attitude ten aanzien van dat gedrag (gebaseerd op een gedragsopvatting), de emoties verbonden aan België en de emoties die verwacht worden verbonden te zijn aan het gedrag, de attitude ten aanzien van België (gebaseerd op de opvatting over België), de waardenhiërarchie van het individu, en de sociale norm. Dit betekent ook dat de attitude ten aanzien van België niet altijd direct vertaald wordt in gelijkgericht

Het begrip perceptie of opvatting verdient nadere uitwerking, in het bijzonder de subcategorale begrippen beelden of *clichés* en prototypen of *stereotypen*. Eerst gaan we in op beeld en prototype. Een beeld is een kenmerk dat als typisch of karakteristiek wordt gezien voor een niet-persoonlijk object, bijvoorbeeld een land (voorbeeld: België is democratisch). Een prototype is een eigenschap die als typisch of karakteristiek wordt gezien voor een persoon, groep of categorie mensen, bijvoorbeeld een volk (voorbeeld: Belgen zijn vriendelijk). Bij zowel beeld als bij prototype gaat het om een kenmerk of eigenschap waarvan de juistheid niet is vastgesteld of waarvan de juistheid moeilijk of helemaal niet objectief is vast te stellen. Of België democratisch is, bijvoorbeeld, hangt af van wat men onder democratisch verstaat. Of een Belg vriendelijk is, is empirisch niet vast te stellen, laat staan of dit voor een heel volk te beoordelen is. Gevolg is dat van een dergelijk kenmerk of eigenschap niet kan worden gezegd of deze wel of niet terecht aan het object wordt gekoppeld. Als dat wordt gedaan is dit controversieel. Er zijn echter verschillen in mate van controversialiteit en betwistbaarheid van kenmerken. Als we ervan uitgegaan dat niet alles wat mensen van andere landen en volkeren geloven fantasie is, dat er sprake kan zijn van een kern van waarheid, dan kan het belangrijk zijn deze kern op te sporen. Een manier om dit te doen is de intersubjectieve wijze. Hierbij worden zogenaamde hetero-beelden van verschillende 'outgroups' met elkaar en met het auto-beeld van de 'ingroup' vergeleken, evenals de hetero-prototypen met het auto-prototype.⁶⁸ Een hetero-prototype is een prototype dat een waarnemer heeft van een andere persoon, groep of categorie, terwijl een auto-prototype een prototype is dat iemand heeft van zichzelf of van de groep of categorie waartoe hij zelf behoort. Nagegaan kan bijvoorbeeld worden welke eigenschappen aan Nederlanders worden gekoppeld door zowel een meerderheid van de Franstalige Belgen als een meerderheid van de Nederlandstalige Belgen (en Fransen, Duitsers, etc.), en welke daarvan ook door een meerderheid van de Nederlanders zelf aan Nederlanders worden toegekend. Een karakteristiek die door zowel een meerderheid van de waarnemers van buitenaf als door een meerderheid van de betrokkenen zelf wordt genoemd wordt dan als 'waar' bestempeld. De begrippen beeld en prototype kunnen dan respectievelijk worden gereserveerd voor een op deze wijze als 'waar' bestempeld kenmerk van een land of eigenschap van een volk. Zo'n 'waar' kenmerk wordt ook wel een 'nationaal karakteristiek' genoemd.⁶⁹ Alle kenmerken van landen en eigenschappen van volkeren waarover waarnemers van buitenaf van mening verschillen, of waarover buitenstaanders en direct betrokkenen van mening verschillen, worden dan clichés respectievelijk stereotypen genoemd.⁷⁰

Individueen verschillen in aantallen clichés en stereotypen, en in de inhoud en beoordeling van die clichés en stereotypen met betrekking tot eenzelfde object. De belangrijkste zijn die, welke iemand het eerst noemt als antwoord op de open vraag 'Waar denkt u aan als u woord ... hoort?', of die, welke de respondent aankruist als antwoord op een vraag waarin verschillende karakteristieken worden genoemd als antwoordmogelijkheden. Van elk cliché of stereotype kan vervolgens een beoordeling worden gevraagd. Het totaal aan clichés of stereotypen dat iemand heeft, kan dan

gedrag. Een eventuele negatieve België-attitude (gebaseerd op negatieve clichés en stereotypen) kan worden 'gecorrigeerd' door een positieve attitude ten aanzien van het gedrag richting België en Belgen vanwege een verwachte hoge opbrengst van dat gedrag (bijvoorbeeld winst maken) en/of vanwege iemands waardenhiërarchie (bijvoorbeeld heb uw naaste lief als uzelve). In veel van de (politieke en economische) betrekkingen tussen Nederland en België en Nederlanders en Belgen zal de gedragsattitude, gebaseerd op de opvatting dat een goede samenwerking met België en Belgen meer oplevert dan een gespannen verhouding, een eventuele negatieve attitude ten aanzien van het land en volk, gebaseerd op negatieve clichés en stereotypen, corrigeren. In persoonlijke betrekkingen van Nederlanders met Belgen waarbij geen winst te behalen is zal een minder positieve attitude ten aanzien van het gedrag een eventuele negatieve attitude ten aanzien van België niet of minder wordt gecorrigeerd en daardoor eerder kunnen leiden tot negatief gedrag.

⁶⁸ Zie: Hagendoorn & Linssen (1991). Door aan de reeks waarnemers ook de beoordeelde bevolking toe te voegen kan het effect van de 'fundamentele attributie fout' (Pettigrew, 1979) worden gecorrigeerd.

⁶⁹ Hagendoorn & Linssen (1991, 174). Zie ook: Jaspars & Hewstone (1982), Triandis & Lisansky, Setiadi, Chang, Marin, Betancourt (1982). Van een 'blok stereotype' is sprake als een groep buitenstaanders (bijvoorbeeld Nederlanders en Denen) bepaalde eigenschappen wel van toepassing verklaart terwijl een andere groep buitenstaanders en de betreffende ingroup die eigenschappen niet van toepassing verklaren.

⁷⁰ Het begrip 'stereotype' is geïntroduceerd door de politiek commentator Walter Lippman (1922). Stangor & Lange (1994) geven een overzicht van de verschillende definities.

positief, neutraal of negatief zijn. Een overwegend negatief totaal aan clichés of stereotypen zal naar verwachting leiden tot een negatieve attitude.

Er wordt soms gesproken van ‘volksaard’, ‘natuur’ of ‘ziel’ van een volk om een onderscheid tussen volkeren te duiden. Een bezwaar van deze begrippen is dat zij een biologisch determinisme en een zekere permanentie suggereren; eigenschappen van volkeren zijn evenwel sociaal bepaald en aan verandering onderhevig. Vanwege de suggestie van biologische bepaaldheid is het voor veel onderzoekers echter taboe te denken dat een meerderheid van de bevolking van een land kenmerken kan vertonen, welke verschillen van die van de bevolking van andere landen. Buiten het terrein van de wetenschap spreekt men er veel makkelijker over. Enkele onderzoekers hebben er overigens voor gepleit het taboe op het nationale ‘karakter’ te doorbreken.⁷¹ Zoals hierboven voorgesteld, kan zo’n onderzoek op intersubjectieve wijze worden gedaan. Eigenschappen waarover intersubjectieve overeenstemming bestaat kunnen dan als ‘waar’ worden beschouwd en prototypen van een volk worden genoemd. Eigenschappen waarover geen overeenstemming bestaat zijn niet ‘waar’ en worden stereotypen genoemd. Vervolgens kan van de prototypen de sociale achtergronden worden onderzocht.⁷²

4.4 Data-verzameling

De data zijn verkregen door een schriftelijke enquête te houden. De vragenlijst bevatte zesendertig voornamelijk gesloten vragen, voor een deel meerdere subvragen bevattend. De vertaling van de Nederlandse vragenlijst in het Frans is gebeurd op de in internationaal vergelijkend onderzoek gebruikelijke wijze (Nederlands -> Frans -> Nederlands -> vergelijking -> eventuele correcties). De vragenlijst is uitgetest op een aantal scholen voordat deze aan de uiteindelijke steekproef is voorgelegd. De vragenlijst is individueel ingevuld onder schooltijd binnen één lesuur van 45 minuten. De periode waarin de vragenlijst is ingevuld was tussen november 1999 en januari 2000. In deze periode hebben enkele belangrijke gebeurtenissen in en tussen de EU-landen plaats gevonden die veel aandacht hebben gekregen en die mogelijk de beantwoording van de vragen hebben beïnvloed. (zoals in Oostenrijk en België).

4.5 Populatie en steekproef

De onderzoekspopulatie bestaat uit Belgische en Nederlandse jongeren die voltijds algemeen secundair/voortgezet onderwijs volgen op scholen voor aso in België en op scholen voor mavo, havo, en vwo in Nederland en in het derde, vierde of vijfde leerjaar zitten met een leeftijd van 15 tot 19 jaar. Aan het onderzoek hebben ruim 1.000 Franstalige jongeren uit België, meer dan 1.100 Nederlandstalige jongeren uit België, en een kleine 1.000 Nederlandse jongeren meegedaan. Zij zijn bereikt via scholen in Vlaanderen, scholen in Brussel, scholen in Wallonië, en 13 scholen in Nederland.⁷³ De scholen zijn geselecteerd naar denominatie, mate van verstedelijking, en regio. Na controle op nationaliteit (alleen Belgische of Nederlandse) en op leeftijd (15 - 19 jaar) bleken de ingevulde vragenlijsten bruikbaar van 1.042 Franstalige jongeren uit België, 1.157 Nederlandstalige jongeren in België, en 931 Nederlandse jongeren. De onderzoeksresultaten geven een indicatie van de oriëntaties van de populatie. Zij kunnen niet a-priori representatief worden geacht voor de populatie vanwege een oververtegenwoordiging van meisjes in de substeekproeven van Franstalige Belgische en Nederlandse jongeren. Bovendien is het niet mogelijk om de steekproef te vergelijken met de populatie op andere belangrijke kenmerken vanwege het ontbreken van gegevens daarover van zowel de steekproef als de populatie.

⁷¹ Zie: Duyker & Frijda (1960), Inkeless & Levinston (1969), en Brouwer (1986).

⁷² Zie: Elias (1990). Bijvoorbeeld, nationale minderwaardigheidsgevoelens van Duitsers zouden het effect zijn van het trauma van de verdeeldheid en deling van het land Duitsland van vóór 1871 en na 1945.

⁷³ In Groningen, Buitenpost, Diever, Enschede, Apeldoorn, Almere, Alkmaar, Delft, Houten, Goes, Oosterhout, Breda, en Heerlen.

Tabel 3: Steekproeven van Franstalige Belgische respondenten, Nederlandstalige Belgische respondenten en Nederlandse respondenten: geslacht, leeftijd, religie, partijvoorkeur, regio, hoogste opleiding van ouders, nationaliteit, en geboorteland in %.

	BF	BN	NL
- <i>Geslacht:</i>			
. Meisje/vrouw	59.8	50.3	53.5
. Jongen/man	40.2	49.7	46.5
- <i>Leeftijd:</i>			
. 15	12.9	24.5	28.1
. 16	31.9	29.2	28.1
. 17	37.8	38.5	28.7
. 18	15.1	07.2	12.6
. 19	02.4	00.6	02.5
- <i>Religie:</i>			
. Rooms-Katholiek	60.6	58.6	23.6
. Protestant	00.3	01.2	
. Gereformeerd	-	-	09.8
. Nederlands Hervormd	-	-	07.2
. Vrijzinnig	-	06.7	00.8
. Jodendom	00.1	-	00.4
. Islamitisch	01.6	02.1	02.1
. Atheï stisch	-	04.7	01.8
. Overig	06.4	02.7	03.8
. Geen	31.0	23.9	50.5
- <i>Partijvoorkeur:</i>			
. Geen	37.2	32.4	39.7
. Ecolo/AGALEV/Groen Links	32.6	17.4	14.7
. PRL	15.5		
. PSC	06.4		
. PS/SP/PvdA	05.9	03.2	14.7
. FN	01.5		
. Agir	00.1		
. CVP/CDA	-	12.2	06.2
. VLD/VVD	-	15.6	15.4
. Vlaams Blok	-	08.4	
. VU-ID21	-	08.3	
. Vivant	-	00.8	
. D66	-	-	05.3
. SGP	-	-	00.1
. GPV	-	-	00.3
. RPF	-	-	01.0
. SP	-	-	02.5
. Andere	00.9	01.8	
- <i>Regio:</i>			
. Henegouwen	14.1		
. Luxemburg	27.4		
. Namen	23.2		
. Luik	13.5		
. Waals Brabant	13.0		
. Brussel	08.8	10.3	
. Limburg	-	26.4	
. Brabant	-	18.4	
. West-Vlaanderen	-	18.6	
. Antwerpen Provincie	-	26.3	
. Nederland: Noord	-	-	17.5
. Nederland: Oost	-	-	25.9

.	Nederland: West	-	-	35.3
.	Nederland: Zuid	-	-	21.2
-	<i>Hoogste opleiding van ouders:</i>			
.	Lager onderwijs	00.4	01.8	01.1
.	Lager secundair onderwijs	03.8	12.4	21.1
.	Hoger secundair onderwijs	13.6	14.3	
.	Technisch/professioneel	07.8	-	
.	Lager beroepsonderwijs	-	-	02.5
.	Middelbaar beroepsonderwijs	-	-	10.8
.	Niet-universitair hoger onderwijs	25.8	29.6	27.9
.	Universitair onderwijs	38.5	31.0	18.1
.	Onbekend	10.1	10.8	18.5
-	<i>Nationaliteit:</i>			
.	Belgische	100	100	
.	Nederlandse	-	-	100
-	<i>Woont sinds geboorte in B/NL:</i>	92.8	98.6	95.9
-	<i>N: aantal</i>	1.042	1.157	931

Belgen

In de vragenlijst is steeds sprake van ‘België’ en niet van Vlaanderen, Wallonië, Brussel. En van ‘Belgen’ en niet van Vlamingen, Walen, maar van *Nederlandstaligen* of *Franstaligen*. Aan het einde van de vragenlijst is aan de respondenten de volgende vraag gesteld: ‘Hier volgt nog een laatste vraag. Toen je de vragen over ‘Belgen’ beantwoordde, waar dacht je toen aan? Alleen aan Walen, meer aan Walen dan aan Vlamingen, Evenveel aan Walen als Vlamingen, meer aan Vlamingen dan aan Walen, of alleen aan Vlamingen?’.

Tabel 4: Waar dachten de respondenten aan bij ‘Belgen’?

	%		
	BF	BN	NL
.			
. alleen aan Walen	-	00.1	01.9
. meer aan Walen dan aan Vlamingen	-	01.6	01.5
. evenveel aan Walen als Vlamingen	-	24.3	40.6
. meer aan Vlamingen dan aan Walen	-	45.6	29.1
. of alleen aan Vlamingen	-	24.2	14.4
. weet niet/ geen antwoord	-	04.1	12.4
N	-	1157	930

5. BEVINDINGEN: COGNITIES EN AFFECTIES

In dit hoofdstuk presenteren wij de eerste bevindingen van het onderzoek. Achtereenvolgens wordt beschreven hoeveel kennis de respondenten van het eigen en het andere land hebben, welke percepties zij van het eigen en het andere land hebben, hoe zij de relatie tussen de landen percipiëren, welke beelden zij hebben van de betrokken bevolkingen, welke meta-stereotypen zij hebben, aan welke landen en bevolkingen zij de voorkeur geven, welke emoties zij voelen bij de bevolkingen, welke attitudes zij hebben ten aanzien van de landen, welke contacten zij hebben gehad met de landen en bevolkingen, en van wie zij welke informatie hebben ontvangen van de landen en bevolkingen. De volgorde van de beschrijving is een andere dan de volgorde van de vragenlijst die de respondenten dienden te beantwoorden. De vragenlijst begon met vragen over de EU-lidstaten, vervolgens werd ingegaan op vijf nabuurlanden inclusief de eigen landen en daarna kwamen specifieke vragen over België en Nederland, zoals kennis, contact, e.a.

5.1 Kennis

Kennis over België en Nederland is gemeten aan de hand van zeven vragen. Vier vragen hebben betrekking op de politiek, twee vragen betreffen de geografie, en één vraag betreft de economie van elk van de twee landen. Voor elke vraag zijn vier antwoordmogelijkheden geboden. De introductie op de kennis-vragen luidde als volgt: 'Nu volgen enkele vragen over wat je weet van België en Nederland. Je kunt de vragen beantwoorden door een cirkeltje te zetten rondom de letter van het antwoord dat volgens jou juist is. Per vraag is slechts één antwoord goed'.

Alleen een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* 'slaagt' op de toets van de kennis van het andere land (Nederland); 64% heeft 4 of meer van de 7 vragen correct beantwoord. Het slechts scoren de *Franstalige Belgische respondenten*; slechts 26% weet het correcte antwoord op tenminste 4 van de 7 vragen over Nederland. De *Nederlandse respondenten* zitten er tussen in met 42% die een correct antwoord hebben gegeven op tenminste 4 van de 7 vragen over België. De vragen lijken niet extreem moeilijk te zijn; bijna alle respondenten kenden het correcte antwoord op de vragen over het eigen land.

Bij twee van de zeven vragen hebben de Nederlandse respondenten minder kennis van België dan de Belgische respondenten van Nederland. Terwijl 6 op de 10 Nederlandse respondenten de naam van de Belgische Koning kennen, weten om en nabij 9 op de 10 Belgische respondenten de naam van de Nederlandse Koningin. De naam van de Belgische eerste minister is bekend bij 1 à 2 op de 10 Nederlandse respondenten, terwijl de naam van de Nederlandse minister-president bij ruim 2 op de 10 Franstalige Belgische respondenten en bij bijna 6 op de 10 Nederlandstalige Belgische respondenten bekend is. Bij twee van de zeven vragen hebben de Nederlandse respondenten meer kennis van België dan de Belgische respondenten van Nederland. Terwijl bijna 7 op de 10 Nederlandse respondenten de stad kennen waar de zetel van de federale regering van België is gevestigd, weten 4 à 5 op de 10 Belgische respondenten de stad van de regering van Nederland. Terwijl ruim 4 op de 10 Nederlandse respondenten de nationale origine van bedrijven in België kennen, weten om en nabij 2 op de 10 Belgische respondenten de nationale origine van bedrijven in Nederland. Bij drie van de zeven vragen hebben de Nederlandse respondenten niet veel meer of minder kennis van België dan de Belgische respondenten van Nederland. Terwijl 20% van de Nederlandse respondenten de ideologische of partijpolitieke samenstelling van de Belgische regering kent, weet 17% van de Belgische respondenten die samenstelling van de Nederlandse regering. Wat de grootste haven van België is weet 68% van de Nederlandse respondenten, terwijl de grootste haven van Nederland bekend is bij 40% van de Franstalige en 72% van de Nederlandstalige Belgische respondenten. Kennis van de rivieren in België heeft 47% van de Nederlandse respondenten, terwijl kennis van rivieren in Nederland aanwezig is bij 48% van de Franstalige en bij 76% van de Nederlandstalige Belgische respondenten.

Tabel5: Kennis van België en Nederland: % correcte antwoorden per vraag.

	% correcte antwoorden.		
	BF	BN	NL
. Naam van de huidige Koning in België	98	99	61
. Naam van de huidige Koningin in NL	78	97	96
. Stromingen/partijen in regering in België	50	68	20
. Stromingen/partijen in regering in NL	17	17	53
. Naam van de eerste minister in België	76	95	14
. Naam van de minister-president in NL	23	59	94
. Stad van zetel federale regering in België	85	95	68
. Stad van zetel regering in Nederland	39	47	96
. Grootste haven van België	76	88	68
. Grootste haven van Nederland	40	72	95
. Rivieren in België	85	96	47
. Rivieren in Nederland	48	76	96
. Nationale origine van bedrijven in België	15	28	44
. Nationale origine van bedrijven in NL	15	28	73

Tabel 6: Kennis van het eigen land en het andere land: aantal goede antwoorden, in %.

		Eigen land			Ander land		
		BF	BN	NL	BF	BN	NL
In %:							
. Politiek:	0 correct	01	00	01	13	02	10
	1 correct	05	00	01	37	21	35
	2 correct	16	06	04	34	40	38
	3 correct	41	31	44	14	30	16
	4 correct	37	63	49	03	07	01
. Geografie:	0 correct	34	10	20	34	10	20
	1 correct	44	32	44	44	32	44
	2 correct	22	58	35	22	58	35
. Economie	0 correct	85	72	27	85	72	56
	1 correct	15	28	73	15	28	44
. Totaal	0 - 3 correct	14	03	03	74	36	58
	4 - 7 correct	86	97	97	26	64	42
Gemiddelden*:							
. Politiek 0 - 4		3.08	3.56	3.38	1.58	2.21	1.63
. Geografie 0 - 2		1.61	1.83	1.90	0.89	1.48	1.15
. Totaal 0 - 7		4.84	5.67	6.02	2.61	3.97	3.21

* Waller-Duncan Post-Hoc contrast-analysis; de harmonic mean sample size is 1035,157; de type 1/type 2 error seriousness ration is 100.

5.2 Percepties van het land

De volgende percepties zijn onderzocht: clichés van België, Nederland, Duitsland, Engeland, en Frankrijk en percepties van de relaties tussen België en Nederland.

5.2.1 Clichés

De beelden van België en Nederland (en Frankrijk, Duitsland, en Engeland) zijn nagegaan door middel van de volgende vraag: 'Hieronder volgt een lijstje van kenmerken van landen. Kun je voor elk land aangeven in welke mate het kenmerk op dit moment van toepassing is? Let op: het gaat ons er dus om wat je vindt van de landen zoals ze nu zijn; niet zoals ze vroeger ooit zijn geweest. Geef je mening door middel van een cijfer. Als je bijvoorbeeld vindt dat een land zeer democratisch is, vul dan een 5 in. Vind je een land absoluut niet democratisch, vul dan een 1 in. Zit je mening hier tussenin, vul dan een 2, 3 of 4 in. Geef een cijfer voor elk kenmerk en voor elk land!'. De landen waren België, Duitsland, Engeland, Frankrijk, en Nederland. Zes positief geachte en zes negatieve kenmerken zijn aan de respondenten voorgelegd. De positieve kenmerken waren: 'democratisch', 'rijk', 'veel sociale voorzieningen', 'vredelievend', 'welvarend', en 'technisch hoog ontwikkeld'. De negatieve kenmerken waren: 'grote verschillen

tussen arm en rijk', 'ouderwets', 'oorlogszuchtig', 'corrupt', 'veel milieuverontreiniging', en 'wil de wereld overheersen'. Deze kenmerken zijn gekozen uit een lijst van kenmerken die eerder door anderen in onderzoek zijn gebruikt. Ook zijn het kenmerken die zijn genoemd door de respondenten in het vooronderzoek.

In het algemeen verklaren de *Franstalige Belgische* respondenten de positieve kenmerken relatief weinig van toepassing op Nederland. Een meerderheid kent aan Nederland maar twee van de vijf positieve kenmerken toe: 'democratisch' (63%) en 'rijk' (52%). Geen van de negatieve kenmerken wordt door een meerderheid aan Nederland toegekend. Het hoogste percentage krijgt weer het negatieve kenmerk 'veel milieuverontreiniging' (30%). Daarnaast denkt een kwart dat in Nederland 'grote verschillen tussen arm en rijk' bestaan (23%), denkt een vijfde dat Nederland 'corrupt' is (22%).

Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten kent alle vijf positieve kenmerken aan Nederland toe: 'democratisch' (65%), 'rijk' (59%), 'veel sociale voorzieningen' (59%), 'vredevol' (66%), 'welvarend' (70%), en 'technisch hoog ontwikkeld' (60%). Geen van de negatieve kenmerken wordt door een meerderheid aan Nederland toegekend. Het hoogste percentage krijgt weer het negatieve kenmerk 'veel milieuverontreiniging' (44%). Daarnaast denkt bijna een kwart dat in Nederland 'grote verschillen tussen arm en rijk' bestaan (26%). Een derde denkt dat Nederland 'corrupt' is (34%). Maar twee van de vijf negatieve kenmerken worden door meer Belgische dan Nederlandse respondenten aan Nederland toegekend. Meer Frans- en Nederlandstalige Belgische dan Nederlandse respondenten vinden Nederland 'ouderwets' (respectievelijk 22% en 15% versus 12%) en 'corrupt' (respectievelijk 22% en 34% versus 13%). Duitsland wordt door een meerderheid 'rijk', 'welvarend', 'technisch hoog ontwikkeld' en een land met 'veel milieuverontreiniging' gevonden.

Een meerderheid van de *Nederlandse respondenten* kent aan België twee van de vijf positieve kenmerken toe: 'democratisch' (56%) en 'vredevol' (67%). Ook 'welvarend' scoort hoog (49%). Geen van de negatieve kenmerken wordt door een meerderheid van de Nederlandse respondenten aan België toegekend. Het hoogste percentage krijgt het negatieve kenmerk 'veel milieuverontreiniging' (42%). Daarnaast vinden 4 op de 10 Nederlandse respondenten dat België 'ouderwets' is. Bijna 3 op de 10 denken dat België 'corrupt' is (29%). België wordt overigens corrupt gevonden door minder Nederlandse dan Nederlandstalige en Franstalige Belgische respondenten (respectievelijk 29% versus 47% en 68%).

Het meest worden de positieve kenmerken aan Nederland toegekend door de Nederlandse respondenten. Bijvoorbeeld: de percentages voor 'democratisch' zijn respectievelijk: 63%, 65%, en 83% en die voor 'rijk': 52%, 59%, en 82%. Voor de toepassing van de positieve kenmerken aan België gaat dit niet op. Enkele kenmerken worden door meer Nederlandse respondenten aan België toegekend dan door Franstalige respondenten uit België. Bijvoorbeeld: België wordt 'welvarend' gevonden door 34% van de Franstalige Belgische respondenten, door 49% van de Nederlandse respondenten, en door 77% van de Nederlandstalige Belgische respondenten.

Samenvattend, een meerderheid van de *Franstalige Belgische respondenten* ziet Nederland als 'democratisch' en 'rijk'. Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* ziet Nederland niet alleen als 'democratisch' en 'rijk' maar ook als 'vredevol', 'welvarend', en 'technisch hoog ontwikkeld', en als een land met 'veel sociale voorzieningen'. Een meerderheid van de *Nederlandse respondenten* ziet België als 'democratisch' en 'vredevol'. Geen van de negatieve kenmerken wordt door een meerderheid aan het andere land toegekend.

Tabel 7:

Percepties van België, Duitsland, Engeland, Frankrijk en Nederlandn:
gemiddelde scores en %.

	Gemiddeld*					%				
B\Franstalig	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Democratisch	3.87	3.33	3.78	3.79	3.79	68	44	61	66	63
Grote verschillen arm-rijk	3.23	3.19	3.63	3.24	2.97	37	33	53	37	23
Rijk	3.24	3.70	3.94	3.69	3.57	36	57	70	58	52
Ouderwets	2.69	2.83	2.82	2.55	2.63	21	25	33	18	22
Oorlogszuchtig	2.28	3.11	3.00	2.62	2.34	10	36	33	19	13
Veel sociale voorzieningen	3.56	3.10	3.22	3.28	3.24	54	27	34	39	36
Vredelievend	3.52	2.86	3.35	3.22	3.52	50	25	43	37	49
Welvarend	3.19	3.40	3.60	3.46	3.50	34	45	52	46	49
Technisch hoog ontwikkeld	3.40	3.80	3.96	3.73	3.43	46	64	70	64	46
Corrupt	3.46	3.08	3.14	3.35	2.87	47	31	31	42	22
Veel milieuverontreiniging	3.70	3.13	3.50	3.62	2.81	60	37	50	56	30
Wil de wereld overheersen	2.54	3.40	3.41	3.15	2.69	14	46	45	37	18
B\Nederlandstalig	Gemiddeld*					%				
	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Democratisch	3.87	3.38	3.39	3.60	3.78	71	46	44	57	65
Grote verschillen arm-rijk	3.12	3.22	3.38	3.45	2.94	35	37	44	50	26
Rijk	3.78	3.71	3.73	3.75	3.65	65	61	61	64	59
Ouderwets	2.64	3.02	3.41	2.87	2.34	23	33	49	26	15
Oorlogszuchtig	1.50	2.88	2.45	2.37	1.65	03	34	21	18	04
Veel sociale voorzieningen	4.12	3.25	3.13	3.18	3.65	78	36	31	36	59
Vredelievend	3.90	2.93	3.25	3.33	3.81	69	30	39	41	66
Welvarend	4.04	3.82	3.74	3.78	3.89	77	64	61	65	70
Technisch hoog ontwikkeld	3.88	3.91	3.70	3.66	3.71	69	67	59	59	60
Corrupt	3.90	3.45	3.16	3.29	3.13	68	47	33	41	34
Veel milieuverontreiniging	3.91	3.75	3.46	3.46	3.29	69	60	48	48	44
Wil de wereld overheersen	1.62	3.01	2.71	2.76	1.92	05	38	28	30	08
NL	Gemiddeld*					%				
	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Democratisch	3.65	3.54	3.53	3.38	4.23	56	53	51	43	83
Grote verschillen arm-rijk	2.86	3.18	3.08	3.27	2.60	27	37	33	41	23
Rijk	3.29	3.45	3.66	3.38	4.12	41	49	61	44	82
Ouderwets	3.16	2.95	3.36	3.07	2.21	40	28	49	32	12
Oorlogszuchtig	1.61	2.83	2.24	2.48	1.63	03	33	14	21	04
Veel sociale voorzieningen	3.20	3.24	3.34	3.07	4.25	37	37	40	31	85
Vredelievend	3.84	2.96	3.41	3.18	3.96	67	30	45	33	71
Welvarend	3.45	3.61	3.78	3.49	4.34	49	56	66	50	90
Technisch hoog ontwikkeld	3.12	3.78	3.74	3.50	4.19	34	66	63	50	84
Corrupt	2.87	2.90	2.53	3.02	2.34	29	27	14	34	13
Veel milieuverontreiniging	3.30	3.77	3.15	3.56	3.16	42	63	33	53	36
Wil de wereld overheersen	1.70	3.02	2.56	2.78	1.97	04	39	24	31	08

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet' ... tot 5 'zeer' ...; % = antwoorden 4 en 5.

Enkele van de bovenstaande clichés van België en Nederland, en van Duitsland, Engeland, en Frankrijk zijn in drie voorafgaande studies in 1993, 1995 en 1997 onderzocht maar dan alleen bij Nederlandse jongeren.⁷⁴ Hoewel het in alle studies gaat om dezelfde populatie van mavo-, havo-, en vwo-leerlingen kunnen de data niet dan met grote voorzichtigheid worden vergeleken onder andere omdat de betreffende vraag in 2000 anders is geformuleerd en ook andere kenmerken presenteerde dan in de drie eerdere studies. Opvallend is de overeenkomst in de data over België voor wat betreft de kenmerken democratisch, oorlogszuchtig, vredelievend, welvarend, en wil de wereld overheersen. Twee kenmerken tonen verschil: meer respondenten geloven dat in België een groot verschil bestaat tussen arm en rijk, en dat België technisch hoog ontwikkeld is.

⁷⁴ Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond (1997) en Dekker & Aspeslagh (1999).

Tabel 8:

Percepties van België, Duitsland, Engeland, Frankrijk en Nederland onder Nederlandse schoolgaande jongeren: in %.

	België				Nederland			
	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000
Democratisch	52	72	59	56	85	90	86	83
Grote verschillen arm-rijk	06	10	13	27	06	07	10	23
Oorlogszuchtig	00	01	01	03	01	01	00	04
Vredelievend	61	70	66	67	71	77	81	71
Welvarend	-	59	49	49	-	89	83	90
Technisch hoog ontwikkeld	26	37	28	34	77	80	94	84
Wil wereld overheersen	00	01	00	04	02	01	03	08

	Duitsland				Engeland			
	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000
Democratisch	54	72	62	53	48	69	59	51
Grote verschillen arm-rijk	28	18	27	37	45	32	27	33
Oorlogszuchtig	39	16	18	33	05	04	04	14
Vredelievend	25	46	43	30	39	55	57	45
Welvarend	-	73	67	56	-	60	62	66
Technisch hoog ontwikkeld	67	72	70	66	34	51	49	63
Wil wereld overheersen	40	18	18	39	14	11	08	24

	Frankrijk			
	1993	1995	1997	2000
Democratisch	49	68	57	43
Grote verschillen arm-rijk	27	32	41	41
Oorlogszuchtig	07	05	18	21
Vredelievend	39	55	41	33
Welvarend	-	57	43	50
Technisch hoog ontwikkeld	33	44	56	50
Wil wereld overheersen	11	10	26	31

5.2.2 Auto- versus hetero-clichés

Als we de scores van de *Franstalige Belgische* respondenten voor de kenmerken van België vergelijken met die van de Nederlandse respondenten - *auto-clichés versus hetero-clichés* - zien we het volgende. Op alle kenmerken verschillen de twee groepen. Positiever over België zijn de Franstalige Belgische respondenten in vergelijking tot de Nederlandse respondenten doordat zij België meer ‘democratisch’ (+12%), ‘veel sociale voorzieningen’ (+17%), ‘technisch hoog ontwikkeld’ (+12%) en minder ‘ouderwets’ (-19%) inschatten. Anderzijds zijn zij negatiever over België vanwege hogere percentages voor ‘grote verschillen arm-rijk’ (+10%), ‘oorlogszuchtig’ (+7%), ‘corrupt’ (+18%), ‘veel milieuverontreiniging’ (+18%), en ‘wil de wereld overheersen’ (+10%), en lagere percentages voor ‘rijk’ (-5%), ‘welvarend’ (-15%), en ‘vredelievend’ (-17%).

Vergelijking van de scores van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten voor de kenmerken van België met die van de Nederlandse respondenten leidt tot de volgende observaties. Overeenstemming of bijna overeenstemming is er over de kenmerken ‘oorlogszuchtig’ (=), ‘vredelievend’ (+2%), en ‘wil de wereld overheersen’ (=1%). Nederlandstalige Belgische respondenten zijn positiever over België in vergelijking tot de Nederlandse respondenten doordat zij België meer ‘democratisch’ (+15%), ‘rijk’ (+24%), met ‘veel sociale voorzieningen’ (+41%), ‘welvarend’ (+28%), en ‘technisch hoog ontwikkeld’ (+35%) en minder ‘ouderwets’ (-17%) inschatten. Anderzijds zijn zij negatiever over België vanwege hogere percentages voor ‘grote verschillen arm-rijk’ (+8%), ‘corrupt’ (+39%), en ‘veel milieuverontreiniging’ (+27%).

Tabel 9:

Vergelijking van de percepties van België van de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten met die van de Nederlandse respondenten: in %

	BF	-	NL	=	+/-	>/=/<*	BN	-	NL	=	+/-	>/=/<*
Democratisch	68	-	56	=	+12	>	71	-	56	=	+15	>
Grote verschillen arm-rijk	37	-	27	=	+10	<	35	-	27	=	+08	<
Rijk	36	-	41	=	-05	<	65	-	41	=	+24	>
Ouderwets	21	-	40	=	-19	>	23	-	40	=	-17	>
Oorlogszuchtig	10	-	03	=	+07	<	03	-	03	=	+00	=
Veel sociale voorzieningen	54	-	37	=	+17	>	78	-	37	=	+41	>
Vredelievend	50	-	67	=	-17	<	69	-	67	=	+02	=
Welvarend	34	-	49	=	-15	<	77	-	49	=	+28	>
Technisch hoog ontwikkeld	46	-	34	=	+12	>	69	-	34	=	+35	>
Corrupt	47	-	29	=	+18	<	68	-	29	=	+39	<
Veel milieuverontreiniging	60	-	42	=	+18	<	69	-	42	=	+27	<
Wil de wereld overheersen	14	-	04	=	+10	<	05	-	04	=	+01	=

*

> = auto-cliché is positiever; < = auto-cliché is negatiever

Als we de scores van de *Nederlandse* respondenten voor de kenmerken van Nederland vergelijken met die van de Franstalige Belgische respondenten zien we het volgende. Geen verschil is er over het kenmerk 'grote verschillen arm-rijk' (=). Positiever zijn de Nederlandse respondenten over Nederland in vergelijking tot de Franstalige Belgische respondenten doordat zij Nederland meer 'democratisch' (+20%), 'rijk' (+30%), met 'veel sociale voorzieningen' (+49%), 'vredelievend' (+22%), 'welvarend' (+41%), 'technisch hoog ontwikkeld' (+38%), en minder 'ouderwets' (-10%), 'oorlogszuchtig' (-9%), 'corrupt' (-9%), en als 'wil de wereld overheersen' (-10%) inschatten. Anderzijds zijn zij negatiever over Nederland vanwege een hoger percentage voor 'veel milieuverontreiniging' (+6%).

Als we de scores van de *Nederlandse* respondenten voor de kenmerken van Nederland vergelijken met die van de Nederlandstalige Belgische respondenten zien we het volgende. Geen of bijna geen verschil is er over de kenmerken 'grote verschillen arm-rijk' (-3%), 'ouderwets' (-3%), 'oorlogszuchtig' (=), en 'wil wereld overheersen' (=). Positiever zijn de Nederlandse respondenten over Nederland in vergelijking tot de Nederlandstalige Belgische respondenten doordat zij Nederland meer 'democratisch' (+18%), 'rijk' (+23%), met 'veel sociale voorzieningen' (+26%), 'vredelievend' (+5%), 'welvarend' (+20%), 'technisch hoog ontwikkeld' (+24%), en minder 'corrupt' (-21%), en met minder 'veel milieuverontreiniging' (-8) inschatten. Op geen van de kenmerken zijn zij negatiever over Nederland.

Tabel 10:

Vergelijking van de percepties van Nederland van de Nederlandse respondenten met die van de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten: in %

	NL	-	BF	=	+/-	>/=/<*	NL	-	BN	=	+/-	>/=/<*
Democratisch	83	-	63	=	+20	>	83	-	65	=	+18	>
Grote verschillen arm-rijk	23	-	23	=	+00	=	23	-	26	=	-03	=
Rijk	82	-	52	=	+30	>	82	-	59	=	+23	>
Ouderwets	12	-	22	=	-10	>	12	-	15	=	-03	=
Oorlogszuchtig	04	-	13	=	-09	>	04	-	04	=	+00	=
Veel sociale voorzieningen	85	-	36	=	+49	>	85	-	59	=	+26	>
Vredelievend	71	-	49	=	+22	>	71	-	66	=	+05	>
Welvarend	90	-	49	=	+41	>	90	-	70	=	+20	>
Technisch hoog ontwikkeld	84	-	46	=	+38	>	84	-	60	=	+24	>
Corrupt	13	-	22	=	-09	>	13	-	34	=	-21	>
Veel milieuverontreiniging	36	-	30	=	+06	<	36	-	44	=	-08	>
Wil de wereld overheersen	08	-	18	=	-10	>	08	-	08	=	+00	=

*

> = auto-cliché is positiever; < = auto-cliché is negatiever

Samenvattend, de auto- en hetero-clichés van België onder respectievelijk Belgische en Nederlandse respondenten verschillen sterk. Tussen de Franstalige Belgische en de Nederlandse respondenten is er over geen van de twaalf kenmerken overeenstemming (BF-NL: 0). Slechts over drie kenmerken is er (bijna) overeenstemming tussen de Nederlandstalige Belgische en Nederlandse respondenten (BN-NL: 3). Meer auto-clichés van de Franstalige Belgische

respondenten zijn in vergelijking tot de hetero-clichés negatief dan positief (BF-NL: -8 en +4). Meer auto-clichés van de Nederlandstalige Belgische respondenten zijn daarentegen positiever dan de hetero-clichés, dan negatiever (BN-NL: +6 en -3). Ook de auto- en hetero-clichés van Nederland onder respectievelijk de Nederlandse en de twee groepen Belgische respondenten verschillen sterk. Slechts over een respectievelijk vier van de twaalf kenmerken is er (bijna) overeenstemming tussen de Nederlandse en Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten (NL-BF: 1, NL: BN:4). Veel meer auto-clichés zijn positiever dan de hetero-clichés (NL-BF: 10, NL-BN: 8) dan negatiever (NL-BF: 1, NL-BN: 0). Over het geheel genomen hebben de Franstalige Belgische respondenten een iets negatiever en de Nederlandstalige Belgische respondenten een iets positiever beeld van België (auto-cliché) dan de Nederlandse respondenten (hetero-cliché), terwijl de Nederlandse respondenten een veel positiever beeld van Nederland hebben dan de twee groepen Belgische respondenten.

Tabel 11:

Aantallen auto-clichés die positiever, even positief/negatief, of negatiever zijn dan de hetero-clichés in de vergelijkingen tussen Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten en de Nederlandse respondenten.

Auto-clichés	BF-NL	BN-NL	NL-BF	NL-BN
. positiever	4	6	10	8
. even positief/negatief	0	3	1	4
. negatiever	8	3	1	0
Totaal	12	12	12	12

5.2.3 Percepties van de relatie

Om de percepties van de relatie tussen België en Nederland te onderzoeken zijn vragen gesteld over het belang van het andere land voor de economie en de politiek van het eigen land, over eventuele belangenconflicten tussen de twee landen, en over de samenwerking tussen de twee landen.

De vragen over het belang van het andere land voor het eigen land luiden voor de Belgische respondenten: 'In hoeverre zijn Nederland, Duitsland, Engeland en Frankrijk volgens jou belangrijk voor de economie van België? Denk je dat een land zeer belangrijk is, omcirkel dan de 5. Denk je dat een land absoluut niet belangrijk is, omcirkel dan de 1. Zit je mening hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3 of 4' en 'In hoeverre zijn Nederland, Duitsland, Engeland en Frankrijk volgens jou belangrijk voor de politiek van België? Denk je dat een land zeer belangrijk is, omcirkel dan de 5. Denk je dat een land absoluut niet belangrijk is, omcirkel dan de 1. Zit je mening hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3 of 4'.

Volgens de *Franstalige Belgische respondenten* is Nederland belangrijk zowel voor de economie als voor de politiek in België, zij het dat het economisch belang groter is dan het politiek belang (gemiddelde scores: respectievelijk 3.35 en 2.94 punten). Van de vier landen die in de vraag zijn genoemd wordt Frankrijk het belangrijkste geacht voor zowel de economie als de politiek in België. Ook volgens de *Nederlandstalige Belgische respondenten* is Nederland belangrijk voor de economie en politiek in België met de nadruk op het economisch belang (3.86 en 3.10). Frankrijk wordt het belangrijkste geacht voor de economie, en Nederland voor de politiek in België. Volgens de *Nederlandse respondenten* is België belangrijk voor de economie en politiek in Nederland maar niet zeer belangrijk (3.02 en 2.77). Duitsland wordt het belangrijkste geacht voor zowel de economie als de politiek in Nederland.

Tabel 12: Perceptie van het belang van buurlanden voor de economie van het eigen land: gemiddelde score, rang, en % respondenten die de buurlanden belangrijk vinden.

	Gemiddelde score*			Rang			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België	-	-	3.02	-	-	4	-	-	32
Duitsland	3.32	3.82	4.12	4	2	1	45	65	77
Engeland	3.45	3.44	3.48	2	4	2	48	46	48
Frankrijk	3.79	3.86	3.30	1	1	3	64	68	43
Nederland	3.35	3.64	-	3	3	-	44	59	-

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet belangrijk' tot 5 'zeer belangrijk'; % = antwoorden 4 en 5.

Tabel 13: Opvatting over het belang van buurlanden voor de politiek in het eigen land: gemiddelde score, rang, en % respondenten die de buurlanden belangrijk vinden.

	Gemiddelde score*			Rang			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België	-	-	2.77	-	-	3	-	-	25
Duitsland	2.60	2.67	3.08	4	4	1	18	20	37
Engeland	2.91	2.68	2.86	3	3	2	29	20	25
Frankrijk	3.23	2.97	2.72	1	2	4	44	32	23
Nederland	2.94	3.10	-	2	1	-	31	38	-

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet belangrijk' tot 5 'zeer belangrijk'; % = antwoorden 4 en 5.

Om na te gaan of de respondenten een belangenconflict tussen Belgen en Nederlanders percipiëren is de volgende uitspraak aan hen ter beoordeling voorgelegd: 'Belgen en Nederlanders hebben vaak tegengestelde belangen'. Slechts kleine minderheden van de drie groepen respondenten percipiëren een belangenconflict. Ruim twee op de tien *Franstalige Belgische respondenten* en een kwart van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* zien een belangenconflict tussen Belgen en Nederlanders. Meer Franstalige en Nederlandstalige Belgische respondenten dan Nederlandse respondenten percipiëren belangenconflicten tussen Belgen en Nederlanders (de gemiddelde scores zijn 2.95 en 2.86 versus 2.70).

Tabel 14: Perceptie van belangenconflict tussen Belgen en Nederlanders: gemiddelde score en % respondenten die het met de stellingen eens of helemaal eens zijn.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen en Nederlanders: tegengestelde belangen	2.86	2.95	2.70	22	26	15

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = schaalwaarden 4 + 5.

Ook is de volgende uitspraak voorgelegd: 'Wanneer Belgen en Nederlanders met elkaar te maken krijgen, dan streven de Nederlanders altijd hun eigen belangen na zonder rekening te houden met de belangen van de Belgen', en voor de Nederlandse respondenten: '... dan streven de Belgen altijd hun eigen belangen na zonder rekening te houden met de belangen van de Nederlanders'. Wederom percipiëren meer *Belgische* dan *Nederlandse respondenten* dat de andere groep altijd de eigen belangen nastreeft zonder rekening te houden met de ander (de gemiddelde scores zijn 2.79 en 2.74 versus 2.44). Slechts kleine minderheden onderschrijven de stelling: twee op de tien Franstalige Belgische respondenten, een kwart van de Nederlandstalige Belgische respondenten, en iets meer dan een op de tien Nederlandse respondenten.

Tabel 15: Perceptie van rekening houden met belangen van ander: gemiddelde score en % respondenten die het met de stellingen eens of helemaal eens zijn.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
NL-ers/B houden geen rekening met belangen	2.74	2.79	2.44	21	24	12

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = schaalwaarden 4 + 5.

Als er dan door weinigen een belangentegenstelling wordt gepercipieerd, dan zal de samenwerking tussen de landen wel goed zijn volgens de meeste respondenten. De vraag luidde: 'Wat vind je van de samenwerking van Nederland met België, Duitsland, Engeland en Frankrijk? Als je deze zeer goed vindt, omcirkel dan de 5. Vind je deze zeer slecht, omcirkel dan de 1. Zit je mening hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3 of 4'. De *Franstalige Belgische respondenten* vinden de samenwerking van Nederland met België inderdaad gemiddeld redelijk goed. Van de vier landen die in de vraag zijn genoemd wordt de samenwerking België-Frankrijk het best geacht. Het minst goed is de samenwerking België-Duitsland. Ook de *Nederlandstalige Belgische respondenten* vinden de samenwerking van Nederland met België gemiddeld redelijk goed. Van de vier landen die in de vraag zijn genoemd wordt de samenwerking België-Nederland zelfs het best geacht. Het minst goed is de samenwerking België-Duitsland. Ook de *Nederlandse respondenten* vinden de samenwerking van Nederland met België redelijk goed. De samenwerking Nederland-België wordt zelfs het best geacht. Het minst goed is de samenwerking van Nederland met Frankrijk. Gemiddeld hebben de Nederlandstalige Belgische respondenten de meest positieve indruk van de Belgisch-Nederlandse relatie (3.60) en de Franstalige Belgische respondenten de minst positieve (3.26); de Nederlandse respondenten zitten er tussenin (3.41). De percentages laten zien dat alleen de Nederlandstalige Belgische respondenten in meerderheid denken dat de samenwerking goed is (BN: 58%, BF: 41% en NL: 45%).

Tabel 16: Perceptie van de samenwerking van het eigen land met buurlanden: gemiddelde score, rang, en % respondenten die de samenwerking goed vinden.

	Gemiddelde score*			Rang			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België	-	-	3.41	-	-	1	-	-	45
Duitsland	2.84	2.97	3.16	4	4	3	26	27	37
Engeland	3.51	3.07	3.22	2	3	2	51	31	34
Frankrijk	3.58	3.43	2.72	1	2	4	57	47	20
Nederland	3.26	3.60	-	3	1	-	41	58	-

* Schaal loopt van 1 'zeer slecht' tot 5 'zeer goed'; % = antwoorden 4 + 5.

5.3 Percepties van de bevolking

5.3.1 Stereotypen

Bij de gesloten vraag naar beelden van de bevolking zijn de respondenten gevraagd aan te geven in welke mate de twaalf genoemde eigenschappen van toepassing zijn bij Nederlanders en Belgen (en Fransen, Duitsers, en Engelsen). De vraag luidde: 'Hieronder volgt een lijstje van kenmerken van volkeren. Kun je voor elk volk aangeven in welke mate het kenmerk op dit moment van toepassing is? Let op: het gaat ons er dus om wat je vindt van de volkeren zoals ze nu zijn; niet zoals ze vroeger ooit zijn geweest. Geef je mening door middel van een cijfer. Als je bijvoorbeeld vindt dat een volk zeer vriendelijk is, vul dan een 5 in. Vind je een volk absoluut niet vriendelijk, vul dan een 1 in. Zit je mening hier tussenin, vul dan een 2, 3 of 4 in. Geef een

cijfer voor elk kenmerk en voor elk volk!'. De volkeren waren Belgen, Duitsers, Engelsen, Fransen, en Nederlanders. Zes positief geachte en zes negatieve eigenschappen zijn aan de respondenten voorgelegd. De positieve eigenschappen waren: 'vriendelijk', 'praktisch ingesteld', 'efficiënt', 'tolerant', 'betrouwbaar', en 'intelligent'. De negatieve eigenschappen waren: 'overheersend', 'arrogant/uit de hoogte', 'dom', 'kreterig/gierig', 'lui', en 'onhandig'. Ook deze eigenschappen zijn gekozen uit een lijst van kenmerken die eerder door anderen in onderzoek zijn gebruikt en zijn genoemd door de respondenten in het vooronderzoek.

Er is geen meerderheid van *Franstalige Belgische respondenten* die aan Nederlanders een of meer van de zes positieve eigenschappen toekent. Het hoogst scoort 'praktisch ingesteld' (45%). Relatief veel Franstalige Belgische respondenten hebben positieve beelden van Engelsen; aan hen worden de hoogste percentages voor 'praktisch ingesteld', 'efficiënt', 'intelligent' en 'betrouwbaar' toegekend (respectievelijk 51%, 51%, 53%, en 41%). Ook geen van de negatieve eigenschappen wordt door een meerderheid van de Franstalige Belgische respondenten aan Nederlanders toegekend. Het hoogste percentage krijgt de eigenschap 'kreterig/gierig' (35%). Daarnaast denkt ruim een kwart van de Franstalige Belgische respondenten dat Nederlanders 'arrogant', 'dom' en 'lui' zijn (alle drie 27%). Relatief veel van hen hebben negatieve beelden van Fransen; aan Fransen worden de hoogste percentages voor 'arrogant', 'kreterig/gierig', 'lui', en 'onhandig' toegekend (respectievelijk 53%, 41%, 33% en 21%). Duitsers scoren hoog op 'intelligent', 'praktisch ingesteld' en 'efficiënt', maar ook op 'overheersend' (respectievelijk 50%, 49%, 48%, en 46%).

Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* kent slechts één van de vijf positieve eigenschappen aan Nederlanders toe: 'vriendelijk' (57%). Wel vinden rond vier op de tien van hen Nederlanders 'praktisch ingesteld' (46%), 'tolerant' (43%), 'efficiënt' (40%) en 'intelligent' (38%). Van de zes negatieve eigenschappen worden er twee door een meerderheid aan Nederlanders toegekend: 'kreterig/gierig' (63%) en 'arrogant/uit de hoogte' (50%). Daarnaast denkt een kwart van de Nederlandstalige Belgische respondenten dat Nederlanders 'dom' en 'lui' zijn (24% en 25%). De Nederlandse respondenten hebben wat 'kreterig/gierig' betreft hetzelfde beeld van zich zelf (51%). Maar er is geen meerderheid die zegt dat Nederlanders 'arrogant zijn/uit de hoogte doen' (27%). De zelfbeelden van de Nederlandse respondenten zijn over het algemeen positiever dan de beelden die de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten van Nederlanders hebben. Relatief veel Nederlandstalige Belgische respondenten vinden Fransen 'arrogant' (50%) en Duitsers 'overheersend' (48%).

Een meerderheid van de *Nederlandse respondenten* kent aan Belgen één van de zes positieve eigenschappen toe: 'vriendelijk' (59%). Twee andere positieve eigenschappen scoren ook hoog: 'tolerant' (43%) en 'betrouwbaar' (42%). Relatief veel Nederlandse respondenten vinden Engelsen 'intelligent' (52%) en 'vriendelijk' (51%). Geen van de negatieve eigenschappen wordt door een meerderheid van de Nederlandse respondenten aan Belgen toegekend; de hoogste percentages krijgen 'dom' (34%) en 'onhandig' (30%). Voor een deel zijn de beelden van Belgen van de Nederlandse respondenten positiever dan de zelfbeelden van de Belgische respondenten (meer 'vriendelijk' en 'betrouwbaar' en minder 'arrogant', 'kreterig', en 'lui'), voor een deel zijn zij bijna even positief of negatief (even 'tolerant' en 'overheersend'), en voor een deel zijn zij negatiever (minder 'praktisch ingesteld', 'efficiënt', en 'intelligent', en meer 'dom' en 'onhandig'). Relatief veel Nederlandse respondenten vinden Fransen 'arrogant' (56%) en Duitsers en 'arrogant' en 'overheersend' (beide 47%).

Samenvattend, van de *Franstalige Belgische respondenten* krijgt geen van de voorgelegde eigenschappen de instemming van een meerderheid als het om Nederlanders gaat. Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* denkt dat Nederlanders 'vriendelijk', maar ook 'arrogant' en 'kreterig' zijn (respectievelijk 57%, 50%, en 63%). De *Nederlandse respondenten* vinden in meerderheid dat Belgen 'vriendelijk' zijn (59%).

Tabel 17:

Percepties van Belgen, Duitsers, Engelsen, Fransen en Nederlanders: gemiddelde scores en %.

	Gemiddelde score*					%*				
B\Franstalig	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Vriendelijk	3.59	2.60	3.53	3.05	3.05	56	18	53	38	36
Praktisch ingesteld	3.37	3.49	3.54	3.20	3.40	45	49	51	38	45
Efficiënt	3.16	3.49	3.55	3.13	3.24	32	48	51	34	36
Tolerant	3.37	2.67	3.13	2.94	3.24	44	18	37	29	40
Overheersend	2.68	3.38	3.22	3.09	2.78	17	46	36	33	18
Betrouwbaar	3.24	2.86	3.30	2.88	3.04	39	26	41	26	31
Intelligent	3.43	3.50	3.61	3.11	3.25	45	50	53	37	41
Arrogant/uit de hoogte	2.74	3.24	3.06	3.63	2.89	19	39	32	53	27
Dom	2.52	2.93	3.04	2.79	2.74	18	32	37	25	27
Kreterig/gierig	2.86	3.05	3.11	3.25	3.10	22	30	34	41	35
Lui	3.09	2.57	2.78	3.10	2.78	33	15	20	33	27
Onhandig	2.81	2.57	2.72	2.83	2.71	19	12	16	21	16
B\Nederlandstalig	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Vriendelijk	3.44	2.76	3.36	3.30	3.58	49	25	48	44	57
Praktisch ingesteld	3.39	3.38	3.24	3.22	3.43	44	44	36	36	46
Efficiënt	3.24	3.39	3.31	3.15	3.30	37	43	39	31	40
Tolerant	3.22	2.73	2.89	2.95	3.29	40	20	28	26	43
Overheersend	2.14	3.36	3.12	3.17	2.56	07	48	38	39	17
Betrouwbaar	3.10	2.67	3.13	2.96	3.01	37	20	34	27	34
Intelligent	3.76	3.35	3.46	3.35	3.12	65	47	48	43	38
Arrogant/uit de hoogte	2.56	3.31	3.27	3.50	3.45	16	44	44	50	50
Dom	2.04	2.37	2.26	2.37	2.69	08	15	10	13	24
Kreterig/gierig	2.65	2.75	2.81	2.73	3.79	21	20	22	19	63
Lui	2.82	2.65	2.66	2.97	2.87	29	19	18	31	25
Onhandig	2.54	2.44	2.56	2.54	2.70	15	11	13	11	19
NL	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Vriendelijk	3.67	2.80	3.53	2.81	3.66	59	26	51	28	56
Praktisch ingesteld	2.92	3.13	3.21	2.95	3.67	24	32	34	22	56
Efficiënt	2.84	3.21	3.26	2.96	3.60	18	34	35	22	53
Tolerant	3.30	2.80	3.06	2.72	3.61	43	22	30	20	55
Overheersend	2.10	3.32	3.02	3.16	2.67	06	47	32	39	19
Betrouwbaar	3.24	2.74	3.32	2.74	3.60	42	22	41	21	56
Intelligent	2.77	3.15	3.51	3.14	3.86	27	37	52	32	69
Arrogant/uit de hoogte	2.43	3.39	3.29	3.58	2.92	14	47	44	56	27
Dom	3.01	2.63	2.38	2.60	2.17	34	19	10	16	09
Kreterig/gierig	2.64	2.93	3.02	2.96	3.44	15	26	31	28	51
Lui	2.86	2.86	2.69	2.93	2.70	26	25	16	27	21
Onhandig	2.98	2.58	2.52	2.62	2.35	30	14	11	14	09

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet' ... tot 5 'zeer' ...; % = antwoorden 4 en 5.

Enkele van de bovenstaande stereotypen van Belgen en Nederlanders, en van Duitsers, Engelsen, en Fransen zijn in drie voorafgaande studies in 1993, 1995 en 1997 onderzocht maar dan alleen bij Nederlandse jongeren.⁷⁵ Hoewel het in alle studies gaat om dezelfde populatie van mavo-, havo-, en vwo-leerlingen kunnen de data niet dan met grote voorzichtigheid worden vergeleken onder andere omdat de betreffende vraag in 2000 anders is geformuleerd dan in de drie voorafgaande studies. De attributies van de Nederlandse respondenten aan Belgen vertonen slechts geringe schommelingen in de vier jaren. Vergeleken bij de cijfers uit 1997 vinden iets meer Nederlandse jongeren in 2000 Belgen praktisch ingesteld, tolerant, overheersend en arrogant en vinden iets minder van hen Belgen vriendelijk. Opmerkelijk hoog zijn de percentages voor de twee negatieve eigenschappen - overheersend en arrogant - voor Duitsers; bijna de helft van de Nederlandse respondenten vindt Duitsers overheersend en arrogant. De cijfers voor overheersend tonen wel een tendens tot dalen. Het hoogst op arrogantie scoren overigens niet Duitsers maar Fransen; liefst 56% van de Nederlandse respondenten acht Fransen

⁷⁵ Dekker & Aspeslagh, Du Bois-Reymond (1997) en Dekker & Aspeslagh (1999).

arrogant. Het percentage Nederlandse respondenten dat Fransen vriendelijk vindt is sinds 1995 gedaald van 47% naar 28% in 2000.

Tabel 18: *Beelden van Belgen en Nederlanders, en Duitsers, Engelsen, en Fransen onder schoolgaande jongeren in Nederland: in %.*

	Belgen				Nederlanders			
	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000
Vriendelijk	66	65	63	59	51	58	68	56
Praktisch ingesteld	18	21	21	24	53	57	59	56
Tolerant	35	43	37	43	50	58	64	55
Overheersend	01	02	03	06	09	13	15	19
Arrogant	03	06	08	14	15	16	15	27
	Duitsers				Engelsen			
	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000
Vriendelijk	20	34	31	26	42	51	55	51
Praktisch ingesteld	23	26	28	32	23	28	26	34
Tolerant	13	19	21	22	17	23	26	30
Overheersend	73	61	59	47	18	20	20	32
Arrogant	57	44	47	47	21	19	24	44
	Fransen							
	1993	1995	1997	2000				
Vriendelijk	39	47	36	28				
Praktisch ingesteld	17	19	19	22				
Tolerant	18	23	19	20				
Overheersend	21	24	38	39				
Arrogant	29	31	40	56				

5.3.2 Auto- versus hetero-stereotypen

Als we de scores van de *Franstalige Belgische* respondenten voor de eigenschappen van Belgen vergelijken met die van de Nederlandse respondenten - *auto-stereotypen versus hetero-stereotypen* - zien we het volgende. Bijna geen verschil is er voor de kenmerken 'vriendelijk' (-3%), 'tolerant' (+1%) en 'betrouwbaar' (-3%). Positiever over Belgen zijn de Franstalige Belgische respondenten in vergelijking tot de Nederlandse respondenten doordat zij hen meer 'praktisch' (+21%), 'efficiënt' (+14%), en 'intelligent' (+18%) en minder 'dom' (-16%) en 'onhandig' (-11%) inschatten. Anderzijds zijn zij negatiever over Belgen vanwege hogere percentages voor 'overheersend' (+11%), 'arrogant' (+5%), 'kreterig' (+7%), en 'lui' (+7%).

Vergelijking van de scores van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten voor de eigenschappen van Belgen met die van de Nederlandse respondenten leidt tot de volgende observaties. Bijna overeenstemming is er op de eigenschappen 'overheersend' (+1%), 'arrogant' (+2%), 'lui' (+3%), en tolerant (-3%). Nederlandstalige Belgische respondenten zijn positiever over Belgen in vergelijking tot de Nederlandse respondenten doordat zij hen meer 'praktisch' (+20%), 'efficiënt' (+19%), en 'intelligent' (+38%) en minder 'dom' (-26%) en 'onhandig' (-15%) inschatten. Zij zijn negatiever over Belgen vanwege de hogere score op 'kreterig' (+6%) en een lagere score voor 'vriendelijk' (-10%) en 'betrouwbaar' (-5%).

Tabel 19:

Vergelijking van de percepties van Belgen van de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten met die van de Nederlandse respondenten: in %

	BF	-	NL	=	+/-	>/=/<*	BN	-	NL	=	+/-	>/=/<*
Vriendelijk	56	-	59	=	-03	=	49	-	59	=	-10	<
Praktisch ingesteld	45	-	24	=	+21	>	44	-	24	=	+20	>
Efficiënt	32	-	18	=	+14	>	37	-	18	=	+19	>
Tolerant	44	-	43	=	+01	=	40	-	43	=	-03	=
Overheersend	17	-	06	=	+13	<	07	-	06	=	+01	=
Betrouwbaar	39	-	42	=	-03	=	37	-	42	=	-05	<
Intelligent	45	-	27	=	+18	>	65	-	27	=	+38	>
Arrogant/uit de hoogte	19	-	14	=	+05	<	16	-	14	=	+02	=
Dom	18	-	34	=	-16	>	08	-	34	=	-26	>
Kreterig/gierig	22	-	15	=	+07	<	21	-	15	=	+06	<
Lui	33	-	26	=	+07	<	29	-	26	=	+03	=
Onhandig	19	-	30	=	-11	>	15	-	30	=	-15	>

* > = auto-cliché is positiever; < = auto-cliché is negatiever

Als we de scores van de *Nederlandse* respondenten voor de eigenschappen van Nederlanders vergelijken met die van de *Franstalige* Belgische respondenten zien we het volgende. Geen of bijna geen verschil is er over de eigenschappen 'arrogant' (=) en 'overheersend' (+1%). Positiever zijn de Nederlandse respondenten over Nederlanders in vergelijking tot de Franstalige Belgische respondenten doordat zij hen meer 'vriendelijk' (+20%), 'praktisch' (+11%), 'efficiënt' (+17%), 'tolerant' (+15%), 'betrouwbaar' (+25%), en 'intelligent' (+28%) en minder 'dom' (-18%) 'lui' (-6%), en 'onhandig' (-7%) inschatten. Anderzijds zijn zij negatiever over Nederlanders vanwege een hoger percentage voor 'kreterig' (+16%).

Als we de scores van de *Nederlandse* respondenten voor de eigenschappen van Nederlanders vergelijken met die van de *Nederlandstalige* Belgische respondenten zien we het volgende. Geen of bijna geen verschil is er over de eigenschappen 'vriendelijk' (-1%) en 'overheersend' (+2%). Positiever zijn de Nederlandse respondenten over Nederlanders in vergelijking tot de Nederlandstalige Belgische respondenten doordat zij hen meer 'praktisch' (+10%), 'efficiënt' (+13%), 'tolerant' (+12%), 'betrouwbaar' (+22%), en 'intelligent' (+31%) en minder 'arrogant' (-23%), 'dom' (-15%), 'kreterig' (-12%), 'lui' (-4%), en 'onhandig' (-10%) inschatten. Over geen enkele eigenschap zijn zij negatiever.

Tabel 20:

Vergelijking van de percepties van Nederlanders van de Nederlandse respondenten met die van de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten: in %

	NL	-	BF	=	+/-	>/=/<*	NL	-	BN	=	+/-	>/=/<*
Vriendelijk	56	-	36	=	+20	>	56	-	57	=	-01	=
Praktisch ingesteld	56	-	45	=	+11	>	56	-	46	=	+10	>
Efficiënt	53	-	36	=	+17	>	53	-	40	=	+13	>
Tolerant	55	-	40	=	+15	>	55	-	43	=	+12	>
Overheersend	19	-	18	=	+01	=	19	-	17	=	+02	=
Betrouwbaar	56	-	31	=	+25	>	56	-	34	=	+22	>
Intelligent	69	-	41	=	+28	>	69	-	38	=	+31	>
Arrogant/uit de hoogte	27	-	27	=	+00	=	27	-	50	=	-23	>
Dom	09	-	27	=	-18	>	09	-	24	=	-15	>
Kreterig/gierig	51	-	35	=	+16	<	51	-	63	=	-12	>
Lui	21	-	27	=	-06	>	21	-	25	=	-04	>
Onhandig	09	-	16	=	-07	>	09	-	19	=	-10	>

* > = auto-cliché is positiever; < = auto-cliché is negatiever

Samenvattend, auto- en hetero-stereotypen van Belgen onder respectievelijk Belgische en Nederlandse respondenten verschillen sterk. Slechts over drie tot vier van de twaalf eigenschappen is er (bijna) overeenstemming in de twee vergelijkingen (BF-NL: 3, BN-NL: 4). Iets meer auto-stereotypen zijn positiever dan de hetero-stereotypen (BF-NL: 5, BN-NL: 5) dan negatiever (BF-NL: 4, BN-NL: 3). Ook de auto- en hetero-stereotypen van Nederlanders onder respectievelijk Nederlandse en de twee groepen Belgische respondenten verschillen sterk.

Slechts over twee van de twaalf eigenschappen is er (bijna) overeenstemming in de twee vergelijkingen (NL-BF: 2, NL-BN:2). Veel meer auto-stereotypen zijn positiever dan de hetero-stereotypen (NL-BF: 9, NL- BN:10) dan negatiever (NL-BF: 1, NL: BN:0). Over het geheel genomen hebben de Belgische respondenten een iets positiever beeld van Belgen (auto-stereotype) dan de Nederlandse respondenten (hetero-stereotype), terwijl Nederlandse respondenten een veel positiever beeld van Nederlanders hebben dan de Belgische respondenten.

Tabel 21: Aantallen auto-stereotypen die positiever, even positief/negatief, of negatiever zijn dan de hetero stereotypen in de vergelijkingen tussen Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten en de Nederlandse respondenten.

Auto-stereotypen	BF-NL	BN-NL	NL-BF	NL-BN
. positiever	5	5	9	10
. even positief/negatief	3	4	2	2
. negatiever	4	3	1	0
Totaal	12	12	12	12

5.3.3 Meta-stereotypen

Hoe schatten Belgische jongeren de sympathie van Nederlanders voor Belgen in? En omgekeerd: hoe schatten Nederlandse jongeren de sympathie van Belgen voor Nederlanders in? En ook: hoe schatten Belgische jongeren het respect van Nederlanders voor de competentie van Belgen in? En omgekeerd: hoe schatten Nederlandse jongeren het respect van Belgen voor de competentie van Nederlanders in? De volgende uitspraken zijn aan de respondenten voorgelegd: 'Ik denk dat Nederlanders over het algemeen sympathie voelen voor de Belgen' en 'Ik denk dat de Nederlanders over het algemeen respect hebben voor de competentie van de Belgen' (in de Belgische vragenlijst) en 'Ik denk dat Belgen over het algemeen sympathie voelen voor de Nederlanders' en 'Ik denk dat de Belgen over het algemeen respect hebben voor de competentie van de Nederlanders' (in de Nederlandse vragenlijst).

De meta-stereotypen - dat wil zeggen wat men denkt dat de andere groep over de eigen groep denkt - liggen eerder aan de negatieve dan positieve kant. Met betrekking tot het meta-stereotype sympathie is dit vooral maar niet alleen het geval voor de Nederlandstalige Belgische jongeren; zij vertonen een negatiever meta-stereotype dan de Franstalige Belgische en de Nederlandse respondenten (het gemiddelde is respectievelijk 2.76 versus 2.94 en 2.96). Een kwart van de Nederlandstalige Belgische jongeren is het eens met de stelling dat Nederlanders over het algemeen sympathie voelen voor Belgen (25%), terwijl 31% van de Franstalige Belgische respondenten dat denkt en 29% van de Nederlandse respondenten denkt dat Belgen over het algemeen sympathie voelen voor Nederlanders. Ook wat betreft het meta-stereotype van competentie scoren de Nederlandstalige Belgische respondenten negatiever dan de Franstalige Belgische en de Nederlandse respondenten (de gemiddelde score is 2.79 versus 2.88 en 2.88). Wederom is een kwart van de Nederlandstalige Belgische jongeren is het eens met de stelling dat Nederlanders over het algemeen respect hebben voor de competentie van Belgen (24%), terwijl 29% van de Franstalige Belgische respondenten dat denkt en 22% van de Nederlandse respondenten denkt dat Belgen over het algemeen respect hebben voor de competentie van Nederlanders.

Een correlatieve analyse van de twee variabelen en gepercipieerd belangenconflict levert een interessant onderscheid op tussen Franstalige en Nederlandstalige Belgische jongeren enerzijds en Nederlandse jongeren anderzijds. Bij de Belgische respondenten zijn de meta-stereotypen sympathie en competentie duidelijk negatief gecorreleerd met gepercipieerd belangenconflict (correlaties tussen -0.33 en -0.35), terwijl deze concepten bij de Nederlandse respondenten ongerelateerd zijn. Met andere woorden, hoe meer Belgische jongeren een belangenconflict tussen Belgen en Nederlanders percipiëren, hoe minder ze denken dat Nederlanders sympathie voor, en respect voor de competentie van Belgen hebben. Bij de

Nederlandse respondenten daarentegen zijn meta-stereotypen ongerelateerd met gepercipieerd belangenconflict.

Daarentegen bestaan er voor Nederlandse jongeren positieve correlaties tussen de meta-stereotypen en de in de volgende paragraaf te beschrijven behoefte aan differentiatie en superioriteit (r 's tussen +0.15 en +0.32), terwijl deze correlaties voor Nederlandstalige en Franstalige jongeren licht negatief zijn (r 's tussen -0.05 en -0.14). Met andere woorden, hoe meer Nederlandse jongeren denken dat Belgen sympathie hebben voor, en respect hebben voor de competentie van Nederlanders, hoe hoger hun behoefte aan differentiatie en superioriteit, daar waar deze relaties eerder omgekeerd zijn voor Belgische jongeren. Voor alle drie groepen geldt dat de behoefte aan differentiatie en superioriteit sterk zijn gerelateerd (r 's tussen +0.43 en +0.52).

Tabel 22: *Meta-stereotypen: perceptie van Belgische jongeren van sympathie en respect voor de competentie van Belgen onder Nederlanders en de perceptie van Nederlandse jongeren van sympathie en respect voor de competentie van Nederlanders onder Belgen: gemiddelde scores en in %.*

Perceptie:	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen voelen o. h. a. sympathie voor Nederlanders	-	-	2.96	-	-	29
Nederlanders voelen o.h.a. sympathie voor Belgen	2.94	2.76	-	31	25	-
Belgen hebben respect voor competentie van NL-ers	-	-	2.88	-	-	22
NL-ers hebben respect voor competentie van Belgen	2.88	2.79	-	29	24	-

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = schaalwaarden 4 + 5.
N voor sympathie voor BF: 1.022, BN: 1.150, NL: 905. N voor competentie voor BF: 1023, BN: 1.040, NL: 890.

Vinden Belgische jongeren het beeld dat Nederlanders van Belgen hebben terecht en gerechtvaardigd? En vinden Nederlandse jongeren het beeld van Nederlanders onder Belgen gerechtvaardigd? De volgende uitspraak is aan hen voorgelegd: 'Ik vind dat het beeld dat de Nederlanders van de Belgen hebben terecht, gerechtvaardigd is' (in de Belgische vragenlijst) en 'Ik vind dat het beeld dat de Belgen van de Nederlanders hebben terecht, gerechtvaardigd is' (in de Nederlandse vragenlijst) Minder dan twee op de tien respondenten in zowel *België* als *Nederland* vinden het beeld van de eigen groep bij de andere groep gerechtvaardigd.

Tabel 23: *Opvattingen over het terecht zijn van het beeld van Nederlanders over Belgen en het beeld van Belgen over Nederlanders: gemiddelde score, en %.*

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen-beeld onder Nederlanders is terecht	2.69	2.57	-	17	15	-
Nederlanders-beeld onder Belgen is terecht	-	-	2.71	-	-	17

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = schaalwaarden 4 + 5.

Als het beeld niet gerechtvaardigd is, kan het dan gemakkelijk worden veranderd of is dat een moeilijke opdracht? De uitspraak die aan de respondenten is voorgelegd luidde: 'Ik denk dat het beeld dat de Nederlanders van de Belgen hebben moeilijk te veranderen is' (in de Belgische vragenlijst) en 'Ik denk dat het beeld dat de Belgen van de Nederlanders hebben moeilijk te veranderen is' (in de Nederlandse vragenlijst). Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* gelooft dat het beeld van Belgen onder Nederlanders moeilijk is te veranderen (54 %). Onder de *Franstalige Belgische respondenten* is er in deze minder pessimisme (35%). Bijna de helft van de *Nederlandse respondenten* gelooft dat het beeld van Nederlanders onder Belgen moeilijk is te veranderen (45%).

Tabel 24: *Opvattingen over de veranderbaarheid van beelden: gemiddelde score, en %.*

Gemiddelde score*			%*		
BF	BN	NL	BF	BN	NL

. Belgen-beeld onder Nederlanders is moeilijk te veranderen	3.10	3.52	-	35	54	-
Nederlanders-beeld onder Belgen is moeilijk te veranderen	-	-	3.35	-	-	45

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = schaalwaarden 4 + 5.

5.3.4 Percepties van similariteit en verschillen

Vinden Belgische jongeren Belgen lijken op Nederlanders? Vinden Nederlandse jongeren Nederlanders lijken op Belgen? Is er sprake van een gepercipieerde similariteit? Om dit te weten te komen is de volgende uitspraak aan de respondenten voorgelegd: 'Wanneer ik Belgen met Nederlanders vergelijk, dan vind ik dat die sterk op elkaar lijken' (Belgische vragenlijst) en 'Wanneer ik Nederlanders met Belgen vergelijk, dan vind ik dat die sterk op elkaar lijken' (Nederlandse vragenlijst).

Slechts een kleine minderheid van zowel de *Belgische* als *Nederlandse respondenten* denkt dat Belgen en Nederlanders sterk op elkaar lijken. Similariteit wordt het meest gepercipieerd door de Nederlandse respondenten (26%) en het minst door de Franstalige Belgische respondenten (15%), terwijl twee op de tien Nederlandstalige Belgische respondenten similariteit percipiëren.

Tabel 25: Percepties van similariteit: gemiddelde scores, en in %.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Belgen en Nederlanders lijken sterk op elkaar	2.42	2.46	2.79	15	21	26

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = antwoorden 4 en 5.

Bij afwezigheid van de perceptie van similariteit zullen wel verschillen op diverse gebieden worden gezien. Op welke gebieden? De vraag luidde: 'In hoeverre verschillen Nederlanders en Belgen volgens jou van elkaar in het algemeen?; op het gebied van de persoonlijkheid?; op het gebied van de vrijetijdsbesteding?; op het gebied van het gedrag?'.

Het meest zien zowel de *Belgische* als *Nederlandse* respondenten verschillen in persoonlijkheid en gedrag. Onder de Nederlandstalige Belgische respondenten ziet zelfs een meerderheid die verschillen. Over het algemeen zien Nederlandstalige Belgische respondenten de meeste verschillen en de Nederlandse respondenten de minste.

Tabel 26 Perceptie van verschillen tussen Belgen en Nederlanders: gemiddelde score, in %, en N.

	Gemiddelde score*			%*			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Algemeen	2.96	3.02	2.84	24	28	22	972	1137	895
. Persoonlijkheid	3.48	3.67	3.18	48	59	37	977	1132	885
. Vrijetijdsbesteding	3.04	3.02	2.85	33	34	24	978	1132	888
. Gedrag	3.45	3.77	3.18	48	64	38	974	1133	887

Zijn de verschillen tussen Belgen en Nederlanders groter dan de verschillen tussen Belgen onderling en de verschillen tussen Nederlanders onderling? De vragen luiden: 'In hoeverre verschillen de Nederlanders onderling van elkaar in het algemeen?; op het gebied van de persoonlijkheid?; op het gebied van de vrijetijdsbesteding?; op het gebied van het gedrag?'; en 'In hoeverre verschillen de Belgen onderling van elkaar in het algemeen?; op het gebied van de persoonlijkheid?; op het gebied van de vrijetijdsbesteding?; op het gebied van het gedrag?'.

In het algemeen zien evenveel *Franstalige Belgische* respondenten verschillen tussen Belgen en Nederlanders als verschillen tussen Belgen onderling. Minder van hen zien verschillen tussen Nederlanders onderling (de gemiddelde scores voor verschillen in gedrag zijn respectievelijk 3.45, 3.44 en 3.08). *Nederlandstalige Belgische* respondenten zien meer verschillen tussen Belgen en Nederlanders dan tussen Belgen onderling. Nog minder verschillen zien zij tussen Nederlanders onderling (de gemiddelde scores voor verschillen in gedrag zijn respectievelijk 3.77, 3.30, en 2.98). De *Nederlandse* respondenten zien over het algemeen evenveel verschillen

tussen Belgen en Nederlanders als tussen Belgen onderling. Meer verschillen zien zij tussen Nederlanders onderling (de gemiddelde scores voor verschillen in gedrag zijn respectievelijk 3.18, 3.14, en 3.38)

Tabel 27: *Perceptie van verschillen tussen Belgen onderling en Nederlanders onderling: gemiddelde score, in %, en N.*

	Gemiddelde score*			%*			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
- Belgen onderling									
. Algemeen.	2.98	2.94	2.88	25	24	20	970	1131	879
. Persoonlijkheid	3.55	3.39	3.15	51	44	33	973	1131	876
. Vrijtijdsbesteding	3.11	3.02	2.98	34	32	25	970	1132	876
. Gedrag	3.44	3.30	3.14	46	40	31	972	1132	877
- Nederlanders onderling									
. Algemeen.	2.77	2.76	3.02	15	18	30	962	1127	895
. Persoonlijkheid	3.09	3.07	3.40	29	31	48	958	1127	890
. Vrijtijdsbesteding	2.83	2.87	3.11	20	25	36	957	1127	888
. Gedrag	3.08	2.98	3.38	27	28	46	955	1129	890

Waardoor worden verschillen tussen Belgen en Nederlanders veroorzaakt volgens de respondenten? Wij legden hen de volgende vraag voor: 'In hoeverre vind je dat de verschillen tussen Belgen en Nederlanders veroorzaakt worden door: de eigen aard van beide groepen?; de eigen cultuur en geschiedenis van beide groepen?; de eigen religie van beide groepen?; de eigen economische situatie van beide groepen?'.

Franstalige Belgische respondenten en *Nederlandse* respondenten noemen het vaakst 'de eigen cultuur en geschiedenis van beide groepen' (gemiddelde scores zijn respectievelijk 3.19 en 3.18). Ruim een derde van beide groepen geeft dit als oorzaak aan (beide 36%). De *Nederlandstalige Belgische* respondenten wijten de verschillen tussen Belgen en Nederlanders het meest vaak aan 'de eigen aard van beide groepen' (gemiddelde score 3.36). Meer dan vier op de tien geeft dit als oorzaak aan (43%).

Tabel 28: *Perceptie van oorzaken van verschillen tussen Belgen en Nederlanders: gemiddelde score, in %, en N.*

	Gemiddelde score*			%*			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Aard	2.99	3.36	3.10	26	43	32	955	1126	892
. Cultuur/geschiedenis	3.19	3.24	3.18	36	42	36	954	1126	886
. Religie	2.59	2.70	2.76	17	23	20	954	1126	886
. Economische situatie	3.08	2.73	3.04	32	19	27	950	1125	887

* Schaal van 1 'nauwelijks' tot 5 'in grote mate'; % = schaalwaarden 4 en 5.

Achten respondenten dezelfde oorzaken ook verantwoordelijk voor de verschillen tussen de Belgen onderling en de Nederlanders onderling?

Ja, als het gaat om de Nederlandstalige Belgische respondenten. *Nee* als het gaat om de Franstalige Belgische respondenten en de Nederlandse respondenten. De Nederlandstalige Belgische respondenten wijten de verschillen tussen Belgen en Nederlanders onderling net als bij de verschillen tussen Belgen en Nederlanders vooral aan 'de eigen aard van beide groepen' (gemiddelde scores zijn respectievelijk 3.27 en 3.11). De *Franstalige Belgische* respondenten noemen het meest vaak 'de eigen economische situatie van beide groepen' als oorzaak van de verschillen tussen Belgen en Nederlanders onderling (respectievelijk 3.37 en 3.14). De *Nederlandse* respondenten wijten het verschil tussen Belgen onderling het meest vaak aan zowel 'de eigen aard' als 'de eigen economische situatie' (beide: 3.13) en het verschil tussen Nederlanders onderling aan 'de eigen aard' (3.29).

Tabel 29:

Perceptie van oorzaken van verschillen tussen Belgen onderling en Nederlanders onderling: gemiddelde score, in %, en N.

	Gemiddelde score*			%*			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
- Belgen									
. Aard	3.01	3.27	3.13	29	41	33	958	1122	882
. Cultuur/geschiedenis	2.85	2.71	2.93	26	22	22	955	1122	881
. Religie	2.73	2.72	3.04	25	25	27	959	1121	878
. Economische situatie	3.37	3.14	3.13	45	39	32	957	1122	878
- Nederlanders									
. Aard	2.84	3.11	3.29	20	33	42	949	1111	890
. Cultuur/geschiedenis	2.75	2.65	2.94	19	18	28	950	1114	887
. Religie	2.75	2.73	3.07	20	22	33	944	1116	886
. Economische situatie	3.14	2.97	3.10	34	29	33	944	1114	887

* Schaal van 1 'nauwelijks' tot 5 'in grote mate'; % = schaalwaarden 4 en 5.

Hoe belangrijk is het voor Belgische jongeren dat Belgen worden vergeleken met Nederlanders en hoe belangrijk is het voor Nederlandse jongeren dat Nederlanders worden vergeleken met Belgen Twee uitspraken zijn aan de respondenten voorgelegd: 'Wanneer men Belgen wil beoordelen, dan moet men ze met Nederlanders vergelijken' en 'Wanneer ik Belgen wil beoordelen, dan vergelijk ik hen vaak met Nederlanders' (Belgische vragenlijst) en 'Wanneer men Nederlanders wil beoordelen, dan moet men ze met Belgen vergelijken' en 'Wanneer ik Nederlanders wil beoordelen, dan vergelijk ik hen vaak met Belgen' (Nederlandse vragenlijst).

Bijna de helft van de *Franstalige Belgische* respondenten vindt dat 'Wanneer men Belgen wil beoordelen, dan moet men ze met Nederlanders vergelijken'. Van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten vindt dat maar een zeer kleine minderheid (8%). Ook bij de *Nederlandse* respondenten leeft dit idee niet sterk (11%). Of men het zelf doet? Van de *Franstalige Belgische* respondenten zegt slechts een kleine minderheid 'Wanneer ik Belgen wil beoordelen, dan vergelijk ik hen vaak met Nederlanders' (17%). Meer *Nederlandstalige Belgische* respondenten zeggen dit te doen (44%). Een derde van de Nederlandse respondenten zegt Nederlanders met Belgen te vergelijken als zij Nederlanders willen beoordelen (32%).

Tabel 30:

Relevantie van vergelijking Nederlanders met Belgen en Belgen met Nederlanders: gemiddelde scores en percentages.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Belgen moeten worden vergeleken met Nederlanders	3.32	1.92	-	48	08	-
. Nederlanders moeten worden vergeleken met Belgen	-	-	2.16	-	-	11
. Voor beoordeling vergelijk ik Belgen met Nederlanders	2.21	2.64	-	17	44	-
. Voor beoordeling vergelijk ik Nederlanders met Belgen	-	-	2.80	-	-	32

* Schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = antwoorden 4 + 5.

In hoeverre vinden Belgische en Nederlandse jongeren het onaangenaam wanneer een buitenlander geen onderscheid maakt tussen Belgen en Nederlanders? De stelling luidde: 'Ik vind het onaangenaam wanneer een buitenlander geen onderscheid maakt tussen Belgen en Nederlanders'.

Meer *Nederlandstalige Belgische jongeren* dan *Franstalige Belgische* en *Nederlandse jongeren* vinden het onaangenaam als buitenlanders geen onderscheid maken tussen Belgen en Nederlanders (de gemiddelde scores zijn 3.20 versus 2.96 en 2.87). Bijna de helft van die *Nederlandstalige Belgische jongeren* vindt dat onaangenaam (46%). Met andere woorden, *Nederlandstalige Belgische jongeren* hebben een groter verlangen naar differentiatie ten opzichte van de andere groep dan *Franstalige Belgische* en *Nederlandse jongeren*. Dit verschil moet vooral worden toegeschreven aan de *Nederlandstalige Belgische jongens*, eerder dan aan de *Nederlandstalige Belgische meisjes* (gemiddelde scores zijn 3.34 versus 3.06).

Tabel 31: Verlangen naar onderscheid tussen Belgen en Nederlanders: gemiddelde score en in %.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Vindt onaangenaam als buitenlanders geen onderscheid maken	2.96	3.20	2.87	39	46	34

* Schaal van 1 'absoluut niet eens' naar 5 'helemaal eens'; % = schaalwaarden 4 + 5. N voor BF: 1.022, BN: 1.154, NL: 904.

In hoeverre hebben Belgische en Nederlandse jongeren behoefte aan een positief resultaat voor de eigen groep als de eigen groep met een andere wordt vergeleken? De stelling luidde: 'Wanneer ik Nederlanders met Belgen vergelijk, dan vind ik het belangrijk dat de uitkomst van die vergelijking in het voordeel van de Belgen uitvalt' (in de Belgische vragenlijst) en 'Wanneer ik Belgen met Nederlanders vergelijk, dan vind ik het belangrijk dat de uitkomst van die vergelijking in het voordeel van de Nederlanders uitvalt' (in de Nederlandse vragenlijst).

Meer *Franstalige Belgische jongeren* dan *Nederlandstalige Belgische jongeren* en *Nederlandse jongeren* vinden het belangrijk dat vergelijkingen tussen Belgen en Nederlanders in het voordeel van de eigen groep uitvallen (gemiddelde scores: 3.01 versus 2.59 en 2.69). Vier op de tien Franstalige Belgische jongeren vinden dit belangrijk (41%). Franstalige Belgische jongeren hebben blijkbaar meer verlangen naar een positief onderscheid of superioriteit ten opzichte van de andere groep dan Nederlandstalige Belgische jongeren en Nederlandse jongeren. Deze behoefte komt vooral tot uiting bij de Franstalige Belgische jongens en niet zozeer bij de Franstalige Belgische meisjes (gemiddelde scores = 3.27 versus 2.84).

Tabel 32: Verlangen naar positief onderscheid: gemiddelde score en in %.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Vindt belangrijk dat vergelijking positief uitvalt voor Belgen	3.01	2.59	-	41	27	-
. Vindt belangrijk dat vergelijking positief uitvalt voor NL-ers	-	-	2.69	-	-	29

* Schaal van 1 'absoluut niet eens' naar 5 'helemaal eens'; % = schaalwaarden 4 + 5. N voor BF: 1.024, BN: 1.150, NL: 905.

5.4 Voorkeuren

5.4.1 Voorkeur voor landen

De vraag naar de voorkeur voor landen luidde als volgt: 'Stel dat je naar het buitenland moet verhuizen en dat je moet kiezen uit de onderstaande 14 landen. Geef voor elk land aan in hoeverre je zin zou hebben naar deze landen te verhuizen. Zou je heel graag naar een land verhuizen, omcirkel dan de 5. Wil je absoluut niet naar een land verhuizen, omcirkel dan de 1. Zit je mening hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3, of 4'.

De *Franstalige Belgische respondenten* geven de voorkeur aan Spanje, Italië, en Griekenland (gemiddelde scores van respectievelijk 3.84, 3.72, 3.37). Nederland eindigt op de twee-na-laatste 12-de plaats (2.22). Een meerderheid wil niet naar Nederland verhuizen (64%). Het laagst op de voorkeur-rangorde staat Duitsland (1.93). De *Nederlandstalige Belgische respondenten* geven de voorkeur aan Italië, Spanje en Frankrijk (3.58, 3.50, en 3.33). Nederland eindigt op de 8-ste plaats (2.69). Het laagst op de voorkeur-rangorde staat Duitsland (1.88). Het land waar de *Nederlandse respondenten* het meest graag naar toe zouden verhuizen is Spanje, gevolgd door Engeland, en Griekenland (respectievelijk 3.40, 3.36, en 3.28). België staat op de 9-de plaats (2.45). De helft wil niet naar België verhuizen (51%). Het land waar men het minst graag naar toe zou verhuizen is Duitsland (1.92). Zowel onder de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten als onder de Nederlandse respondenten willen meer dan zeven op de tien niet naar Duitsland verhuizen (respectievelijk 73%, 74%, en 71%).

Samenvattend, Nederland geniet weinig voorkeur van de *Frans-* en *Nederlandstalige* Belgische respondenten (respectievelijk plaats 12 en 8), en België is niet echt populair bij de Nederlandse respondenten (plaats 9).

Tabel 33: Voorkeur voor EU-landen:
gemiddelde score, rang, aantal respondenten, %.

	Gemiddelde score*			Rang			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België	-	-	2.45	-	-	09	-	-	928
Denemarken	2.19	2.54	2.41	13	11	11	1037	1152	926
Duitsland	1.93	1.88	1.92	14	14	14	1042	1151	929
Engeland	3.27	3.27	3.36	05	04	02	1039	1153	925
Finland	2.55	2.51	2.25	10	12	13	1040	1152	927
Frankrijk	3.36	3.33	2.94	04	03	05	1039	1154	928
Griekenland	3.37	3.17	3.28	03	05	03	1040	1153	926
Ierland	2.59	2.61	2.30	09	10	12	1038	1151	928
Italië	3.72	3.58	3.25	02	01	04	1036	1155	926
Luxemburg	2.73	2.38	2.44	07	13	10	1039	1153	928
Nederland	2.22	2.69	-	12	08	-	1042	1155	-
Oostenrijk	2.23	2.73	2.63	11	07	07	1036	1153	926
Portugal	3.11	2.96	2.92	06	06	06	1040	1152	926
Spanje	3.84	3.50	3.40	01	02	01	1038	1155	928
Zweden	2.63	2.68	2.55	08	09	08	1038	1152	929
%									
	Wil wel naar verhuizen*			Wel/Niet			Wil niet naar verhuizen		
	BF	BN	NL	BF	B	NL	BF	BN	NL
België	-	-	20	-	-	29	-	-	51
Denemarken	12	21	18	25	29	28	63	50	54
Duitsland	12	10	11	16	16	18	73	74	71
Engeland	46	49	51	28	24	26	26	27	24
Finland	23	23	14	27	26	25	50	51	61
Frankrijk	54	50	38	19	25	26	27	25	36
Griekenland	51	44	48	23	26	24	26	30	28
Ierland	25	26	17	26	24	24	49	50	60
Italië	64	57	47	18	23	25	19	20	28
Luxemburg	32	20	18	23	24	30	46	56	52
Nederland	16	32	-	20	24	-	64	45	-
Oostenrijk	17	28	24	23	28	29	60	44	46
Portugal	42	33	34	25	32	29	33	35	37
Spanje	68	55	53	16	23	23	16	22	24
Zweden	24	27	23	30	26	28	46	47	49

* Schaal van 1 tot 5; 1+ 2 = niet naar willen verhuizen, 3 = neutraal, 4 + 5 = wel naar willen verhuizen.

5.4.2 Voorkeur voor bevolkingen

De vraag naar de voorkeur voor bevolkingen luidde als volgt: ‘Stel dat jullie burens gaan verhuizen en dat er nieuwe mensen komen wonen, die afkomstig zijn uit een van de onderstaande 14 landen. Geef voor elk land aan in hoeverre je het leuk zou vinden als jullie nieuwe burens uit dit land afkomstig zouden zijn. Zou je dit heel leuk vinden, omcirkel dan de 5. Zou je dit absoluut niet leuk vinden, omcirkel dan de 1. Zit je mening hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3, of 4’.

De *Franstalige Belgische respondenten* geven de voorkeur aan Spanjaarden, Italianen, en Engelsen (gemiddelde scores van respectievelijk 3.87, 3.81, 3.78). Nederlanders staan op de een-na-onderste 13-de plaats (2.76). Vier op de tien wil Nederlanders niet als burens (43%). Het laagst op de voorkeur-rangorde staan Duitsers (2.53). De *Nederlandstalige Belgische respondenten* geven de voorkeur aan Engelsen, Spanjaarden, en Italianen (3.70, 3.43, en 3.81). Nederlanders eindigen op de twee-na-onderste 12-de plaats (3.04). Bijna vier op de tien wil Nederlanders niet als burens (36%). Het laagst op de voorkeur-rangorde staan Duitsers (2.35). De nationaliteiten die de meeste

voorkeur krijgen van de *Nederlandse respondenten* zijn Engelsen, Spanjaarden, en Italianen (3.75, 3.36, en 3.30). Belgen staan relatief hoog op de 4-de plaats (3.26), maar een kwart wil Belgen niet als burens (24%). De nationaliteit die zij het minst graag als burens zouden willen hebben zijn Duitsers (2.39). Zowel onder de *Frans-* en *Nederlandstalige* Belgische respondenten als onder de Nederlandse respondenten wil een meerderheid Duitsers niet als burens (respectievelijk 52%, 57%, en 55%).

Samenvattend, Nederlanders genieten weinig voorkeur onder de *Frans-* en *Nederlandstalige* Belgische respondenten (respectievelijk plaats 13 en 12 op de rangorde van 14). Belgen zijn daarentegen onder de *Nederlandse* respondenten redelijk populair (plaats 4).

Tabel 34: Voorkeur voor EU-bevolkingen:
gemiddelde score, rang, aantal respondenten, en %.

	Gemiddelde score*			Rang			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen	-	-	3.26	-	-	04	-	-	920
Denen	2.96	3.14	3.09	11	08	07	1039	1154	920
Duitsers	2.53	2.35	2.39	14	14	14	1038	1155	921
Engelsen	3.78	3.70	3.75	03	01	01	1040	1153	921
Finnen	3.15	3.05	3.01	09	10	12	1036	1154	918
Fransen	3.35	3.36	3.01	07	04	11	1037	1155	921
Grieken	3.49	3.21	3.23	04	05	05	1040	1156	917
Ieren	3.14	3.19	3.05	10	07	09	1039	1152	918
Italianen	3.81	3.39	3.30	02	03	03	1039	1154	917
Luxemburgers	3.35	3.03	3.04	06	13	10	1038	1151	921
Nederlanders	2.76	3.04	-	13	12	-	1040	1155	-
Oostenrijkers	2.80	3.05	2.95	12	11	13	1037	1155	922
Portugezen	3.43	3.13	3.08	05	09	08	1037	1154	918
Spanjaarden	3.87	3.43	3.36	01	02	02	1038	1156	920
Zweden	3.30	3.20	3.13	08	06	06	1037	1155	919
%									
	Wel als burens			Wel/niet			Niet als burens		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen	-	-	44	-	-	33	-	-	24
Denen	28	36	33	40	38	41	32	26	26
Duitsers	24	20	20	24	23	25	52	57	55
Engelsen	63	62	61	25	22	28	12	16	11
Finnen	35	33	30	38	37	41	27	30	29
Fransen	50	51	36	23	24	30	27	25	34
Grieken	49	40	40	32	33	36	19	26	25
Ieren	36	40	34	36	32	35	28	28	31
Italianen	64	50	44	21	25	32	15	25	25
Luxemburgers	46	34	32	31	36	41	23	30	28
Nederlanders	30	42	-	27	23	-	43	36	-
Oostenrijkers	27	32	28	33	41	42	40	28	31
Portugezen	48	34	32	32	39	40	20	27	28
Spanjaarden	66	49	43	27	31	38	12	20	19
Zweden	40	39	36	38	35	38	22	26	26

* Schaal van 1 tot 5; 1+ 2 = wil niet als burens, 3 = niet/wel, 4 + 5 = wil wel als burens.

Schema 1: Voorkeuren voor landen en bevolkingen: rangordes.

Voorkeur BF			Voorkeur BN		Voorkeur NL	
	Land	Volk	Land	Volk	Land	Volk
1	Spanje	Spanjaarden	Italië	Engelsen	Spanje	Engelsen
2	Italië	Italianen	Spanje	Spanjaarden	Engeland	Spanjaarden
3	Griekenland	Engelsen	Frankrijk	Italianen	Griekenland	Italianen
4	Frankrijk	Grieken	Engeland	Fransen	Italië	Belgen
5	Engeland	Portugezen	Griekenland	Grieken	Frankrijk	Grieken
6	Portugal	Luxemburgers	Portugal	Zweden	Portugal	Zweden
7	Luxemburg	Fransen	Oostenrijk	Ieren	Oostenrijk	Denen
8	Zweden	Zweden	Nederland	Denen	Zweden	Portugezen
9	Ierland	Finnen	Zweden	Portugezen	België	Ieren
10	Finland	Ieren	Ierland	Finnen	Luxemburg	Luxemburgers
11	Oostenrijk	Denen	Denemarken	Oostenrijkers	Denemarken	Fransen
12	Nederland	Oostenrijkers	Finland	Nederlanders	Ierland	Finnen
13	Denemarken	Nederlanders	Luxemburg	Luxemburgers	Finland	Oostenrijkers
14	Duitsland	Duitsers	Duitsland	Duitsers	Duitsland	Duitsers

5.5 Emoties

De respondenten zijn gevraagd aan te geven welke emoties Nederlanders, Belgen, Duitsers, Engelsen en Fransen bij hen oproepen. De vraag luidde: ‘Volkeren roepen bij sommige mensen bepaalde gevoelens op. Andere mensen hebben die gevoelens niet. Kun je aangeven in welke mate de onderstaande volkeren bij jou bepaalde gevoelens oproepen? Geef je antwoord door middel van een cijfer. Bijvoorbeeld, als een volk veel bewondering bij jou oproept, vul dan achter bewondering onder de naam van dat volk een 5 in. Als een volk absoluut geen bewondering oproept, vul dan een 1 in. Zit je gevoel hier tussenin, geef dan een 2, 3 of 4. Geef een cijfer voor elk gevoel en voor elk volk!’. Tien emoties zijn ter keuze voorgelegd: vijf positieve en vijf negatieve. De vijf positieve emoties zijn: bewondering, gelukkig, genegenheid, enthousiasme, en verbondenheid. De negatieve emoties zijn: angst, weersin, bedreigd, minachting, en woede.

5.5.1 Positieve emoties

Drie op de tien *Franstalige Belgische* respondenten voelt voor Nederlanders ‘genegenheid’ en ervaart ‘verbondenheid’ (respectievelijk 32% en 31%). Twee à drie van de tien is over hen ‘enthousiast’ en heeft een ‘gelukkig gevoel’ (respectievelijk 28% en 25%). Een à twee van de tien voelen ‘bewondering’ (19%). De *Franstalige Belgische* respondenten verklaren twee van de vijf positieve emoties het meest vaak te ontleen aan de eigen nationale groep (genegenheid: 58% en verbondenheid: 45%). De overige drie positieve emoties zijn het meest verbonden aan Engelsen (bewondering: 45%, gelukkig gevoel: 44%, en enthousiasme: 46%).

Meer *Nederlandstalige Belgische* respondenten hebben positieve emoties met betrekking tot Nederlanders dan *Franstalige Belgische* respondenten. Van de *Nederlandstaligen* heeft 25% bewondering voor Nederlanders, terwijl 19% van de *Franstaligen* bewondering heeft. Voor gelukkig gevoel zijn de cijfers: 30% respectievelijk 25%; voor enthousiasme: 35% respectievelijk 28%; en voor verbondenheid: 41% respectievelijk 31%. Genegenheid vormt de uitzondering; minder *Nederlandstaligen* dan *Franstaligen* voelen dit voor Nederlanders: 25% respectievelijk 32%. De *Nederlandstalige Belgische* respondenten verklaren vier van de vijf positieve emoties het meest vaak te ontleen aan de eigen nationale groep (verbondenheid: 68%, gelukkig gevoel: 47%, genegenheid: 45%, en enthousiasme: 44%). De vijfde positieve emotie is het meest verbonden aan Engelsen (bewondering: 35%).

Minder *Nederlandse* respondenten hebben positieve emoties met betrekking tot Belgen dan *Belgische* respondenten hebben met betrekking tot Nederlanders. Vergelijk de bewondering voor Belgen van de *Nederlandse* respondenten met de bewondering voor Nederlanders van *Frans-* en *Nederlandstalige Belgische* respondenten: 13% respectievelijk 19%/25%. De cijfers

voor gelukkig gevoel zijn: 21% respectievelijk 25%/30%; voor genegenheid: 18% respectievelijk 32%/25%; enthousiasme: 22% respectievelijk 28%/35%; en verbondenheid: 27% respectievelijk 31%/41%. De Nederlandse respondenten koppelen alle vijf positieve emoties het meest aan de eigen nationale groep (genegenheid, verbondenheid, gelukkig gevoel, enthousiasme, en bewondering).

5.5.2 Negatieve emoties

Een à twee van de tien *Franstalige Belgische* respondenten voelen jegens Nederlanders 'weezin', 'minachting', 'woede', en 'angst' (respectievelijk 18%, 17%, 13%, en 12%). De Franstalige Belgische respondenten brengen vier van de vijf negatieve emoties het meest vaak in verband met Duitsers (angst: 28%; weezin: 23%, bedreigd: 23%, en woede: 26%). De vijfde negatieve emotie wordt het meest opgeroepen door Fransen (minachting: 27%).

Minder *Nederlandstalige* dan Franstalige *Belgische* respondenten hebben negatieve emoties met betrekking tot Nederlanders, zij het dat de verschillen minder groot zijn dan bij de positieve emoties. Weezin heeft 14% van de Nederlandstaligen en 18% van de Franstaligen. Voor minachting zijn de cijfers: 16% respectievelijk 17%; voor woede: 10% respectievelijk 13%; voor bedreigd: 8% respectievelijk 11%; en voor angst: 8% respectievelijk 12%. De Nederlandstalige Belgische respondenten brengen alle vijf negatieve emoties het meest vaak in verband met Duitsers (angst: 27%, woede: 27%, minachting: 26%, bedreigd: 24%, en weezin: 19%).

Minder *Nederlandse* respondenten hebben negatieve emoties jegens tot Belgen dan de Belgische respondenten hebben met betrekking tot Nederlanders. De cijfers zijn de volgende: angst: 4% respectievelijk 12%/8%; weezin: 8% respectievelijk 18%/14%; bedreigd: 6% respectievelijk 11%/8%; minachting: 13% respectievelijk 17%/16%; en woede: 6% respectievelijk 13%/10%.

Een Waller-Duncan Post-Hoc contrast-analyse van de vijf negatieve emoties - angst, weezin, bedreigd, minachting, en woede - levert voor de *Franstalige Belgische respondenten* drie subsets van de vier nationale groepen (exclusief de eigen groep) op: Nederland (met een gemiddelde van 2.25), Frankrijk en Engeland (2.38 respectievelijk 2.44), en Duitsland (2.62). De data van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* leiden ook tot drie subsets: Nederland en Engeland (2.05 respectievelijk 2.07), Engeland en Frankrijk (2.07 respectievelijk 2.13), en Duitsland (2.59). Voor de *Nederlandse respondenten* levert de analyse vier subsets op: België (1.87), Engeland (1.97), Frankrijk (2.20), en Duitsland (2.44). Voor de gehele groep Belgische en Nederlandse respondenten samen is de analyse twee keer gedaan: een keer met ingroup oordelen en een keer zonder die oordelen. Met ingroup-oordelen zijn er vijf subsets: België (met een gemiddelde van 2.00), Nederland (2.07), Engeland (2.17), Frankrijk (2.24), en Duitsland (2.56). Zonder ingroup-oordelen zijn er vier subsets: België (1.87), Nederland en Engeland (2.15 respectievelijk 2.17), Frankrijk (2.24), en Duitsland (2.56).

Samenvattend, de Franstalige en Nederlandstalige Belgische respondenten hebben meer positieve dan negatieve emoties met betrekking tot Nederlanders. De Nederlandse respondenten hebben eveneens meer positieve dan negatieve emoties met betrekking tot Belgen.

Tabel 35: Emoties met betrekking tot Belgen, Duitsers, Engelsen, Fransen en Nederlanders: gemiddelde scores en %.

BF	Gemiddeld*					%*				
	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Bewondering	2.86	2.36	3.32	2.62	2.49	25	17	45	22	19
Angst	2.29	2.77	2.44	2.25	2.26	14	28	17	11	12
Gelukkig gevoel	3.26	2.35	3.33	2.97	2.69	41	13	44	35	25
Weezin	2.20	2.56	2.37	2.38	2.31	14	23	18	19	18
Genegenheid	3.69	2.63	3.62	3.25	2.95	58	21	54	44	32
Enthousiasme	3.31	2.58	3.42	3.01	2.88	42	18	46	33	28
Bedreigd	2.15	2.56	2.45	2.22	2.16	12	23	19	13	11
Verbondenheid	3.34	2.76	3.25	2.97	2.92	45	25	39	32	31
Minachting	2.21	2.59	2.51	2.71	2.36	11	22	20	27	17

Woede	2.18	2.63	2.46	2.36	2.18	12	26	20	16	13
-------	------	------	------	------	------	----	----	----	----	----

BN	Gemiddeld*					%*				
	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Bewondering	3.05	2.41	3.10	2.96	2.73	34	18	35	32	25
Angst	1.72	2.58	2.03	2.01	1.82	06	27	11	09	08
Gelukkig gevoel	3.35	2.35	3.05	3.01	2.88	47	14	32	32	30
Weerzin	2.32	2.71	2.41	2.46	2.43	09	19	11	11	14
Genegenheid	3.33	2.35	3.00	2.93	2.81	45	13	30	29	25
Enthousiasme	3.30	2.43	3.10	2.97	3.03	44	17	35	31	35
Bedreigd	1.82	2.50	2.00	2.06	1.87	09	24	09	10	08
Verbondenheid	3.86	2.17	2.70	2.75	3.02	68	12	24	28	41
Minachting	1.86	2.63	2.07	2.16	2.25	07	26	10	12	16
Woede	1.82	2.54	1.86	1.97	1.94	09	27	09	12	10
NL	Gemiddeld*					%*				
	B	D	E	F	NL	B	D	E	F	NL
Bewondering	2.36	2.23	3.03	2.52	3.29	13	12	32	17	41
Angst	1.57	2.28	1.86	2.03	1.80	04	19	08	12	07
Gelukkig gevoel	2.60	2.21	2.80	2.53	3.44	21	09	24	18	48
Weerzin	2.22	2.58	2.29	2.56	2.31	08	19	08	19	13
Genegenheid	2.69	2.40	2.83	2.54	3.19	18	10	23	14	35
Enthousiasme	2.67	2.33	2.98	2.64	3.45	22	12	31	21	50
Bedreigd	1.69	2.31	1.91	2.03	1.77	06	20	07	11	07
Verbondenheid	2.65	2.22	2.62	2.28	3.94	27	15	22	14	68
Minachting	2.15	2.50	2.01	2.32	1.82	13	23	08	17	08
Woede	1.75	2.53	1.80	2.13	1.69	06	27	07	16	06

* Schaal van 1 'absoluut geen' tot 5 'veel'; % = 4 + 5 = wel de emotie.

Tabel 36: Negatieve emoties: gemiddelden naar subsets zonder ingroup-oordelen.*

	BF		BN		NL		Totaal	
1	Nederland	2.25	Nederland	2.05	België	1.87	België	1.87
	-		Engeland	2.07	-		-	
2	Frankrijk	2.38	Engeland	2.07	Engeland	1.97	Nederland	2.15
	Engeland	2.44	Frankrijk	2.13	-		Engeland	2.17
3	Duitsland	2.62	Duitsland	2.59	Frankrijk	2.21	Frankrijk	2.24
4	-		-	-	Duitsland	2.44	Duitsland	2.56

* Waller-Duncan Post-Hoc contrast-analysis; zonder ingroup-oordelen; gemiddelden; in alle vier groepen is de omvang ongelijk; gebruikt zijn de harmonic mean sample sizes; deze zijn respectievelijk 1033,248, 1130,498, 873,249, en 1927,456; de type 1/type 2 error seriousness ration is bij alle vier groepen 100.

5.6 Attituden

Vragen zijn gesteld naar de specifieke attituden van vertrouwen in de bevolking, sympathie voor het land, en sympathie voor de bevolking. De gegevens over deze drie specifieke attituden – tezamen met de eerder vermelde data over de voorkeuren voor landen en bevolkingen - zijn vervolgens gebruikt om de algemene houding ten aanzien van België, Nederland, en de overige EU-landen te berekenen.

5.6.1 Vertrouwen

De vraag naar het vertrouwen luidde als volgt: 'Nu willen wij graag van jou weten hoeveel vertrouwen je in de bevolking van de verschillende landen hebt. Hiervoor vragen wij jou de verschillende bevolkingen in de onderstaande tabel punten te geven, lopend van 1 tot en met 10. Als je een volk vertrouwt, dan geef je dat volk een score ergens tussen de 6 en 10 punten. Natuurlijk geef je meer punten aan een volk dat je zeer vertrouwt dan aan een volk dat je tamelijk vertrouwt. Van de andere kant, als je een volk niet vertrouwt, dan geef je dat een score ergens tussen de 0 en 4 punten. Hoe minder je een volk vertrouwt, des te minder punten geef je. Als je een volk niet vertrouwt, maar ook niet echt niet vertrouwt, dan geef je een score van 5 punten. Je mag

aan twee of meer volken best hetzelfde aantal punten geven, als je dat wilt. Geef een aantal punten aan elk volk’.

De *Franstalige Belgische respondenten* geven gemiddeld het hoogste aantal punten voor vertrouwen aan Belgen, Spanjaarden, en Luxemburgers (respectievelijk 6.4, 6.3, en 6.1 punten). Nederlanders staan op de 12-de plaats in de vertrouwen-rangorde (5.3 punten); een kwart heeft geen vertrouwen in Nederlanders (26%). Het laagste aantal punten is gegeven aan Duitsers (4.4 punten); meer dan 4 op de 10 heeft geen vertrouwen in Duitsers (45%). De *Nederlandstalige Belgische respondenten* hebben het meeste vertrouwen in Belgen, Engelsen, en Oostenrijkers (respectievelijk 6.5, 6.2, en 6.0). Nederlanders eindigen op de 9-de plaats (5.8 punten); ruim 2 op de 10 heeft geen vertrouwen in Nederlanders (22%). Het minste vertrouwen is er voor Duitsers (4.7 punten); meer dan 4 op de 10 heeft geen vertrouwen in Duitsers (42%). De *Nederlandse respondenten* hebben gemiddeld het meeste vertrouwen in Nederlanders, Engelsen, en Zweden (respectievelijk 7.3, 6.4, en 6.2 punten). Belgen staan op de 8-ste plaats (5.8 punten); Belgen krijgen niet het vertrouwen van 2 op de 10 (20%). Het minste vertrouwen is er voor Duitsers (4.7 punten); geen vertrouwen in Duitsers hebben 4 op de 10 respondenten.

Met methodologische oogmerken hebben wij het vertrouwen van Belgische jongeren in Nederlanders en het vertrouwen van Nederlandse jongeren in Belgen ook onderzocht los van de context van de overige EU-landen. De afzonderlijke uitspraak luidde: ‘Over het algemeen kunnen de Belgen de Nederlanders vertrouwen’ en ‘Over het algemeen kunnen de Nederlanders de Belgen vertrouwen’. Voor de vergelijking van de reacties op deze stelling (0 tot 5 punten) met die op de context-vraag (1 tot 10 punten) zijn de antwoorden gehercodeerd van 0-5 tot 1-10, dat wil zeggen vermenigvuldigd met 1.67. Voor zowel de Franstalige als de Nederlandstalige Belgische respondenten geldt dat het vertrouwen in Nederlanders groter is in antwoord op de context-vraag (BF: $2.89 \times 1.67 = 4.82$ in de contextvrije-vraag en 5.32 in de context-vraag; BN: $3.19 \times 1.67 = 5.33$ versus 5.83 in de context-vraag). Voor de Nederlandse respondenten geldt dat het vertrouwen in Belgen nauwelijks verschilt van dat in de context-vraag ($3.45 \times 1.67 = 5.76$ in de contextvrije-vraag versus 5.80 in de context-vraag). De context-vraag blijkt voor de meting van vertrouwen tussen Belgen en Nederlanders een positieve bias te hebben.

Samenvattend, gemiddeld hebben de Franstalige en Nederlandstalige Belgische respondenten (met een score van respectievelijk 5.3 en 5.8) noch vertrouwen noch geen vertrouwen in Nederlanders (respectievelijk minimum-score 6 en maximum-score 4). Hetzelfde geldt voor het vertrouwen van Nederlandse respondenten in Belgen (met een score van 5.8). De gemiddelden zitten wel veel dichterbij vertrouwen dan bij geen vertrouwen. Het meeste vertrouwen heeft men in de eigen nationale groep.

Tabel 37: Vertrouwen in EU-bevolkingen: gemiddelde score, rang, aantal respondenten, en %.

	Gemiddelde score*			Rang			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen	6.42	6.51	5.80	01	01	08	1040	1150	919
Denen	5.51	5.91	6.11	10	06	05	1033	1144	881
Duitsers	4.43	4.66	4.73	15	15	15	1035	1147	917
Engelsen	5.96	6.17	6.42	04	02	02	1033	1150	915
Finnen	5.57	5.80	6.06	09	11	06	1031	1139	871
Fransen	5.22	5.90	5.27	13	08	14	1034	1147	918
Grieken	5.77	5.79	5.77	07	12	11	1035	1143	883
Ieren	5.42	5.81	5.78	11	10	09	1033	1143	878
Italianen	5.93	5.53	5.28	05	14	13	1035	1151	903
Luxemburgers	6.07	6.00	6.14	03	05	04	1036	1146	889
Nederlanders	5.32	5.83	7.30	12	09	01	1033	1145	919
Oostenrijkers	4.68	6.02	6.03	14	03	07	1033	1144	896
Portugezen	5.68	5.64	5.78	08	13	10	1031	1144	879
Spanjaarden	6.31	5.90	5.76	02	07	12	1034	1149	903
Zweden	5.80	6.01	6.19	06	04	03	1035	1141	873

	%								
	Vertrouwen			Wel/niet vertrouwen			Geen vertrouwen		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen	70	74	66	16	12	15	14	14	20
Denen	38	55	71	57	35	20	11	10	10
Duitsers	29	37	42	26	20	17	45	42	40
Engelsen	60	68	78	23	18	13	17	15	09
Finnen	39	52	68	50	36	25	11	12	07
Fransen	51	65	53	15	13	17	34	21	30
Grieken	48	56	61	39	26	22	14	18	18
Ieren	38	56	61	46	27	24	17	17	15
Italianen	59	54	52	20	19	19	22	27	30
Luxemburgers	56	62	73	31	26	19	12	12	09
Nederlanders	46	63	97	27	16	05	26	22	04
Oostenrijkers	31	61	69	38	27	20	31	12	11
Portugezen	48	51	62	37	32	26	15	17	13
Spanjaarden	65	61	62	23	21	20	12	18	18
Zweden	44	58	72	48	33	20	08	09	08

* Schaal van 0 tot 10: 0-4 = geen vertrouwen, 5 = geen/wel vertrouwen, 6-10 = wel vertrouwen.

5.6.2 Sympathie voor het land

De vraag naar de sympathie voor landen luidde als volgt: ‘Er zijn veel Europese landen. Wij willen graag van jou weten hoe je een aantal van die landen ziet. Hiervoor vragen wij jou de verschillende landen in de onderstaande tabel punten te geven, lopend van 1 tot en met 10. Als je voor een bepaald land sympathie voelt, of dat land wel mag, dan geef je dat land een score ergens tussen de 6 en 10 punten. Natuurlijk geef je meer punten aan een land dat je heel sympathiek vindt dan aan een land dat je een beetje sympathiek vindt. Van de andere kant, als je het land onsympathiek vindt, of dat land niet mag, dan geef je het een score ergens tussen de 0 en 4 punten. Hoe onsympathieker je het land vindt, des te minder punten geef je aan dat land. Als je een land niet sympathiek vindt, maar ook niet onsympathiek, dan geef je een score van 5 punten. Je mag aan twee of meer landen best hetzelfde aantal punten geven, als je dat wilt. Geef een aantal punten aan elk land’.

De *Franstalige Belgische* respondenten geven gemiddeld het hoogste aantal punten voor sympathie aan Spanje, Italië en België (respectievelijk 7.54, 7.53, en 7.14 punten). Nederland staat op de 10-de plaats in de sympathie-rangorde (5.72 punten); een meerderheid vindt Nederland sympathiek, terwijl bijna een kwart geen sympathie voor Nederland voelt (respectievelijk 52% en 22%). Het laagste aantal punten voor sympathie is gegeven aan Duitsland (4.71 punten); meer dan 4 op de 10 hebben geen sympathie voor Duitsland (43%). De *Nederlandstalige Belgische* respondenten hebben de meeste sympathie voor België, Italië, en Spanje (respectievelijk 7.45, 7.25, en 7.13 punten). Nederland eindigt op de 10-de plaats (6.01 punten); een meerderheid vindt Nederland sympathiek, terwijl twee op de tien geen sympathie voor Nederland voelt (respectievelijk 67% en 20%). Duitsland krijgt de laagste gemiddelde score (4.74 punten); tussen de 4 en 5 op de 10 hebben geen sympathie voor Duitsland (45%). De *Nederlandse* respondenten voelen de meeste sympathie voor Nederland, Spanje, en Griekenland (respectievelijk 8.22, 7.05, en 6.83 punten). Op de sympathie-ranglijst eindigt België op de één-na-laatste plaats (5.71 punten); een meerderheid vindt België sympathiek, terwijl bijna 2 op de 10 België onsympathiek vinden (respectievelijk 60% en 18%). Duitsland krijgt de laagste gemiddelde score (4.87 punten); bijna 4 op de 10 hebben geen sympathie voor Duitsland (37%).

Samenvattend, gemiddeld hebben de Franstalige Belgische respondenten (met een score van 5.7) noch sympathie noch geen sympathie voor Nederland (respectievelijk minimum-score 6 en maximum-score 4). De Nederlandstalige Belgische respondenten hebben gemiddeld wel sympathie voor Nederland (met een score van 6.0). De Nederlandse respondenten hebben gemiddeld noch sympathie noch geen sympathie voor België (met een score van 5.7). De gemiddelde scores van de Franstalige Belgische en de Nederlandse respondenten zitten wel veel dichter bij sympathie dan bij geen sympathie. De Nederlandstalige Belgische en de Nederlandse

respondenten - niet de Franstalige Belgische respondenten - voelen de meeste sympathie voor het eigen land. In alle drie groepen geniet Duitsland de minste sympathie.

Tabel 38: Sympathie voor EU-landen
gemiddelde score, rang, aantal respondenten, en %.

	Gemiddelde score*			Rang			N		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België	7.14	7.45	5.71	03	01	14	1041	1152	923
Denemarken	5.67	5.92	5.98	11	12	10	1035	1148	903
Duitsland	4.71	4.74	4.87	15	15	15	1038	1151	925
Engeland	6.74	6.64	6.77	05	06	05	1041	1151	922
Finland	5.66	5.77	5.80	13	14	13	1033	1138	896
Frankrijk	6.30	6.73	6.29	07	04	07	1039	1151	925
Griekenland	6.94	6.71	6.83	04	05	03	1040	1149	908
Ierland	5.66	5.98	5.86	12	11	12	1034	1145	901
Italië	7.53	7.25	6.81	02	02	04	1036	1153	913
Luxemburg	6.29	5.77	5.93	08	13	11	1036	1148	911
Nederland	5.72	6.01	8.22	10	10	01	1039	1149	923
Oostenrijk	4.91	6.30	6.21	14	08	08	1036	1149	911
Portugal	6.52	6.37	6.37	06	07	06	1034	1151	904
Spanje	7.54	7.13	7.05	01	03	02	1029	1153	915
Zweden	6.01	6.10	6.18	09	09	09	1032	1143	899
%	Sympathiek			Niet sympathiek-, niet onsympathiek			Onsympathiek		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België	83	87	60	12	08	21	05	05	18
Denemarken	43	57	64	48	30	25	09	13	11
Duitsland	36	39	44	22	16	19	43	45	37
Engeland	77	79	84	13	09	09	11	11	07
Finland	43	52	58	46	33	31	11	15	11
Frankrijk	70	79	71	10	09	10	21	12	19
Griekenland	74	77	81	19	14	13	07	09	06
Ierland	46	60	63	36	22	21	18	18	15
Italië	87	86	81	08	08	12	05	06	07
Luxemburg	63	56	64	25	27	22	12	18	13
Nederland	52	67	95	26	14	03	22	20	02
Oostenrijk	38	66	71	29	22	17	33	12	12
Portugal	68	69	75	23	22	18	08	09	07
Spanje	86	84	86	09	10	10	05	07	05
Zweden	50	60	70	40	28	21	10	12	09

* Schaal van 0 tot 10: 'zeer sympathiek': 0-4 = onsympathiek, 5 = niet onsympathiek en niet sympathiek, 6-10 = sympathiek.

5.6.3 Sympathie voor de bevolking

De vraag naar de sympathie voor de bevolkingen luidde als volgt: 'Nu dezelfde vraag voor de bevolking van die Europese landen. Wij willen graag van jou weten hoe je de bevolking van die landen ziet. Hiervoor vragen wij jou de verschillende bevolkingen in de onderstaande tabel punten te geven, lopend van 1 tot en met 10. Als je voor de bevolking van een bepaald land sympathie voelt, of die bevolking van dat land wel mag, dan geef je dat volk een score ergens tussen de 6 en 10 punten. Natuurlijk geef je meer punten aan een volk dat je heel sympathiek vindt dan aan een volk dat je een beetje sympathiek vindt. Van de andere kant, als je een volk onsympathiek vindt, of niet mag, dan geef je dat een score ergens tussen de 0 en 4 punten. Hoe onsympathieker je een volk vindt, des te minder punten geef je. Als je een volk niet sympathiek vindt, maar ook niet onsympathiek, dan geef je een score van 5 punten. Je mag aan twee of meer volken best hetzelfde aantal punten geven, als je dat wilt. Geef een aantal punten aan elk volk'.

De *Franstalige Belgische* respondenten geven gemiddeld het hoogste aantal punten voor sympathie aan Spanjaarden, Italianen en Belgen en het laagste aantal aan Oostenrijkers en Duitsers (respectievelijk 7.29, 7.16, 6.99, en 4.94 en 4.50 punten). Nederlanders staan op de 12-de plaats in

de sympathie-rangorde (5.31 punten); minder dan de helft vindt Nederlanders sympathiek, terwijl 3 op de 10 geen sympathie voor Nederlanders voelen (respectievelijk 47% en 30%). Duitsers krijgen de laagste gemiddelde score (4.50); bijna de helft heeft geen sympathie voor Duitsers (47%). De *Nederlandstalige Belgische* respondenten hebben de meeste sympathie voor Belgen, Italianen, en Spanjaarden. Nederlanders eindigen op de twee-na-laatste 13-de plaats (5.87 punten); een kwart voelt geen sympathie voor Nederlanders (25%). Duitsers krijgen de laagste gemiddelde score (4.61 punten); bijna 5 op de 10 hebben geen sympathie voor Duitsers (47%). De *Nederlandse* respondenten voelen de meeste sympathie voor Nederlanders, Engelsen, en Spanjaarden (respectievelijk 7.71, 6.51, en 6.51 punten). Op de sympathie-ranglijst eindigen Belgen op de één-na-laatste 14-de plaats (5.82 punten); een meerderheid vindt Belgen sympathiek, terwijl 2 op de 10 Belgen onsympathiek vinden (respectievelijk 66% en 21%). Duitsers krijgen de laagste gemiddelde score (4.71 punten); 4 op de 10 hebben geen sympathie voor Duitsers (41%).

Samenvattend, gemiddeld voelen de Franstalige en de Nederlandstalige Belgische respondenten (met een score van respectievelijk 5.3 en 5.9) noch sympathie noch geen sympathie voor Nederlanders (respectievelijk minimum-score 6 en maximum-score 4). De Nederlandse respondenten voelen gemiddeld eveneens noch sympathie noch geen sympathie voor Belgen (met een score van 5.8). De gemiddelde scores van alle drie groepen zitten wel veel dicht bij sympathie dan bij geen sympathie. De Nederlandstalige Belgische en de Nederlandse respondenten - niet de Franstalige Belgische respondenten - voelen de meeste sympathie voor de eigen bevolking.

Tabel 39: Sympathie voor EU-bevolkingen:
gemiddelde score, rang, aantal respondenten, en %.

	Gemiddelde score*			Rang			N		
	B\F	B\N	NL	B\F	B\N	NL	B\F	B\N	NL
Belgen	6.99	7.29	5.82	03	01	13	1041	1152	919
Denen	5.58	5.92	6.01	09	12	09	1038	1140	881
Duitsers	4.50	4.61	4.71	15	15	15	1040	1149	917
Engelsen	6.40	6.28	6.51	04	05	02	1036	1152	915
Finnen	5.57	5.71	5.85	10	14	12	1033	1140	871
Fransen	5.24	6.14	5.34	13	07	14	1037	1154	918
Grieken	6.29	6.45	6.30	05	04	04	1039	1148	883
Ieren	5.55	5.98	5.97	11	10	10	1037	1146	878
Italianen	7.16	6.78	6.17	02	02	06	1037	1152	903
Luxemburgers	6.08	5.92	5.97	07	11	11	1041	1150	889
Nederlanders	5.31	5.87	7.71	12	13	01	1036	1153	919
Oostenrijkers	4.94	6.08	6.05	14	08	08	1033	1149	896
Portugezen	6.24	6.20	6.11	06	06	07	1039	1146	879
Spanjaarden	7.29	6.71	6.51	01	03	03	1034	1153	903
Zweden	5.90	6.02	6.22	08	09	05	1038	1141	873
%									
	Sympathiek			Niet sympathiek-, niet onsympathiek			Onsympathiek		
	B\F	B\N	NL	B\F	B\N	NL	B\F	B\N	NL
Belgen	81	86	66	11	08	13	09	06	21
Denen	38	52	65	52	38	26	10	10	10
Duitsers	33	38	42	20	16	18	47	47	41
Engelsen	70	69	77	13	12	13	18	19	10
Finnen	38	50	60	53	39	31	09	12	09
Fransen	54	68	55	09	12	13	38	21	32
Grieken	60	70	74	31	22	18	10	08	08
Ieren	40	58	64	45	24	24	15	18	11
Italianen	79	77	71	12	11	15	09	13	14
Luxemburgers	59	58	67	29	29	23	12	12	09
Nederlanders	47	65	94	23	11	04	30	25	02
Oostenrijkers	34	61	68	39	25	19	28	13	12
Portugezen	60	65	70	31	27	23	09	09	07
Spanjaarden	83	77	78	12	15	14	05	08	08
Zweden	44	56	72	48	34	22	07	10	06

*

Schaal van 0 tot 10: 0-4 = onsympathiek, 5 = niet onsympathiek en niet sympathiek, 06-10 = sympathiek.

5.6.4 Algemene attitude ten aanzien van landen

De attitude ten aanzien van Nederland onder de Belgische respondenten en de attitude ten aanzien van België onder de Nederlandse respondenten is berekend op basis van de antwoorden op vijf eerder genoemde vragen. Bij de eerste en tweede vraag is de respondenten gevraagd aan Nederland/België (land) en aan Nederlanders/Belgen (bevolking) een sympathiescore toe te kennen. Bij de volgende vraag is een score voor vertrouwen gevraagd. Bij de vierde vraag is het land waar men naar toe zou willen verhuizen indien men uit het eigen land weg moest aan de orde gekomen. Bij de vijfde vraag is de voorkeur voor de nationaliteit van eventuele buitenlandse burens gepolst. De eerste drie vragen meten rechtstreeks een specifiek gevoel, terwijl de andere twee vragen via een voorkeur een uiting van een algemeen positief of negatief gevoel meten. Alle vijf vragen hebben niet alleen betrekking op Nederland/België maar ook op de overige EU-landen. Vervolgens is uit de antwoorden op deze vijf vragen een schaal voor de attitude ten aanzien van Nederland respectievelijk België geconstrueerd. De ingroup oordelen - de oordelen van Nederlanders over Nederland en Nederlanders, en de oordelen van Belgen over België en Belgen - zijn niet opgenomen omdat vanzelfsprekend voor de verhuis- en burens-vragen geen ingroup waarden bestaan.

Voor elk van de vijftien landen afzonderlijk, en in het algemeen, is de schaal op betrouwbaarheid getest. Sterke schalen - met een Cronbach's alpha van tenminste .70 - zijn er voor België: .73 (alleen voor Nederlandse respondenten), Nederland: .73 (alleen voor Belgische respondenten), Duitsland: .74, Engeland: .70, Frankrijk: .73, Ierland: .72, Oostenrijk: .73, en Zweden: .71. Minder sterk zijn de schalen - met een Cronbach's alpha van tussen de 0.60 en 0.69 - voor Denemarken: .68, Finland: .69, Griekenland: .67, Italië: .67, Luxemburg: .67, Portugal: .67, en Spanje: .69. De algemene schaal - over alle landen genomen - is met een betrouwbaarheid (Cronbach's alpha) van .71 sterk te noemen.

Bij de *Franstalige Belgische respondenten* is er geen meerderheid met een positieve attitude ten aanzien van Nederland (35%). Een negatieve attitude ten aanzien van Nederland heeft een kwart van de Franstalige Belgische respondenten (26%). Een positieve attitude is er het meest voor Spanje, gevolgd door Italië, en Engeland (respectievelijk 81%, 78%, en 68%). Een negatieve attitude is er vooral ten aanzien van Duitsland (42%). Bij de *Nederlandstalige Belgische respondenten* is er een kleine meerderheid met een positieve attitude ten aanzien van Nederland (54%). Een negatieve attitude ten aanzien van Nederland hebben twee op de tien Nederlandstalige Belgische respondenten (21%). De landen-top-drie bestaat uit Spanje, Italië, en Engeland (alle drie 70%). De negatieve attitude is weer het meest gereserveerd voor Duitsland (44%). Bij de *Nederlandse respondenten* is er een kleine meerderheid met een positieve attitude ten aanzien van België (52%). Maar weinig *Nederlandse* respondenten hebben een negatieve attitude ten aanzien van België (16%). Engeland en Spanje zitten ook in de top voor de Nederlandse respondenten maar het derde land is niet Italië maar Griekenland (respectievelijk 75%, 72%, en 66%). Duitsland ontvangt ook bij de Nederlandse respondenten het hoogste percentage voor de negatieve attitude (41%).

Volgens de Waller-Duncan Post-Hoc contrast-analyse zijn bij de *Franstalige Belgische respondenten* 11 subsets te onderscheiden tussen de 14 landen (exclusief het eigen land). Duitsland is de laagst scorende subset (met een gemiddelde van 45). Daarna volgen Oostenrijk, Nederland, en Denemarken (respectievelijk 49, 53, en 54). De vijfde subset bestaat uit Ierland en Finland (56). De volgende subset wordt gevormd door Zweden en Frankrijk (respectievelijk 59 en 60). Frankrijk komt tevens voor in de zevende subset samen met Luxemburg (61). De achtste subset bestaat uit Portugal (63), en de negende uit Griekenland en Engeland (66). De laatste twee subsets zijn Italië en Spanje (met respectievelijk een gemiddelde van 71 en 73). Bij de *Nederlandstalige Belgische respondenten* worden 8 subsets onderscheiden tussen de 14 landen (exclusief het eigen land). Duitsland is wederom de laagst scorende subset (met een gemiddelde van 45). De tweede subset bestaat uit Finland en Luxemburg (57). Luxemburg zit ook in de derde subset tezamen met Denemarken (58). Denemarken zit ook in de vierde subset tezamen met Nederland en Ierland (respectievelijk 58 en 59). De vijfde subset bestaat uit Ierland (overlap)

tezamen met Zweden en Oostenrijk (beide 60). De zesde subset bevat wederom Zweden en Oostenrijk (overlap) en Portugal (61). In de zevende subset zitten Griekenland en Frankrijk (respectievelijk 63 en 64). De laatste, achtste subset wordt gevormd door Engeland, Italië, en Spanje (met gemiddeldes van 66, 67, en 67). Bij de *Nederlandse respondenten* worden 10 subsets onderscheiden tussen de 14 landen (exclusief het eigen land). Duitsland is ook hier de laagst scorende subset (met een gemiddelde van 46). De tweede subset bestaat uit Finland en Ierland (beide 56). De derde subset bestaat uit Ierland (overlap) en België (57). De vierde subset bevat België (overlap) en Frankrijk, Luxemburg en Denemarken (alle drie 58). De vijfde subset bevat naast Frankrijk, Luxemburg, en Denemarken (overlap) ook Oostenrijk (59). De zesde subset omvat Oostenrijk (overlap) en Zweden (60). De zevende subset heeft Zweden (overlap) en Portugal (60). De achtste subset bestaat uit Italië en Griekenland (respectievelijk 63 en 64). Spanje vormt de negende subset (66) en Engeland de tiende subset (68).

Samenvattend, een kleine meerderheid van de Nederlandstalige Belgische respondenten heeft een positieve attitude ten aanzien van Nederland, en een kleine meerderheid van de Nederlandse respondenten heeft een positieve attitude ten aanzien van België. Bij de Franstalige Belgische respondenten is er geen meerderheid met een positieve attitude ten aanzien van Nederland; slechts een derde heeft die positieve attitude. Een negatieve attitude ten aanzien van Nederland heeft een kwart van de Franstalige Belgische respondenten en twee op de tien Nederlandstalige Belgische respondenten. Slechts één à twee op de tien Nederlandse respondenten hebben een negatieve attitude ten aanzien van België. Er is een grote mate van overeenstemming tussen de Belgische en Nederlandse respondenten over de landen ten aanzien waarvan men de meest en de minst positieve attitude heeft: Spanje en Italië zijn favoriet en Duitsland is het minst geliefd.

Tabel 40 : Attitude ten aanzien van EU-landen: gemiddelde scores, rang, en in %.

	Gemiddelde score*1				Rang			
	BF	BN	NL	Totaal	BF	BN	NL	Totaal
België	-	-	57.39	57.39	-	-	11	9
Denemarken	54.14	58.19	57.99	56.78	11	11	08	11
Duitsland	45.13	44.89	45.87	45.26	14	14	14	15
Engeland	66.38	66.07	67.88	66.71	03	03	01	03
Finland	56.45	56.83	56.06	56.48	09	13	13	12
Frankrijk	60.35	64.32	57.63	61.01	07	04	10	06
Griekenland	65.45	63.42	63.87	64.23	04	05	03	04
Ierland	56.13	58.71	56.35	57.15	10	09	12	10
Italië	71.35	67.06	62.80	67.22	02	02	04	02
Luxemburg	61.14	57.03	57.71	58.60	06	12	09	08
Nederland	52.61	58.36	-	(55.64)	12	10	-	14
Oostenrijk	49.17	59.89	58.72	55.98	13	07	07	13
Portugal	63.09	60.80	60.44	61.45	05	06	05	05
Spanje	73.12	67.26	65.74	68.76	01	01	02	01
Zweden	59.09	59.78	59.65	59.51	08	08	06	07

	% *2							
	BF	BN	NL		BF	BN	NL	
	- *3	-/+	+	-	-/+	+	-	-/+
België	-	-	-	-	-	-	16	32
Denemarken	13	56	31	11	46	44	10	44
Duitsland	42	36	22	44	32	24	41	33
Engeland	07	25	68	08	22	70	05	20
Finland	10	53	37	13	45	42	12	49
Frankrijk	19	23	58	12	22	66	18	31
Griekenland	06	30	64	08	28	64	06	29
Ierland	16	45	39	16	38	47	14	45
Italië	06	17	78	07	24	70	09	29
Luxemburg	10	35	55	14	41	44	12	41
Nederland	26	40	35	21	25	54	-	-
Oostenrijk	30	41	29	11	38	51	09	40
Portugal	08	33	59	08	38	54	06	39
Spanje	04	15	81	06	24	70	05	23
Zweden	09	48	44	11	39	50	09	38
Totaal	15	35	50	14	33	54	12	35

- *1 Waller-Duncan; zonder ingroup-oordelen; gemiddelden; in alle vier groepen is de omvang ongelijk; gebruikt zijn de harmonic mean sample sizes; deze zijn respectievelijk 1041.86, 1157.00, 930.57, en 2639.43; de type 1/type 2 error seriousness ration is bij alle vier groepen 100.
- *2 General attitude Crosstabulation; % within target; zonder ingroup-oordelen.
- *3 Symbool - = negatieve attitude; +/- = neutrale attitude, + = positieve attitude.

5.7 Nationale attitude, identificatie, en entativiteit

5.7.1 Nationale attitude

Om de attitude ten aanzien van het eigen land te meten zijn één neutrale en vijf verschillende positieve nationale attitudes onderscheiden: 'nationaal gevoel', en, in volgorde van positief tot extreem positief: 'nationale sympathie', 'nationale trots', 'nationale voorkeur', 'nationale superioriteit', en 'nationalisme'. Elk van deze attitudes is geoperationaliseerd in een of meer uitspraken. Per uitspraak moesten de respondenten aangeven of zij het - al dan niet geheel - eens of oneens met die uitspraken waren. De vraag luidde als volgt: 'Hieronder staan enkele uitspraken over ... (Nederland en Nederlanders / België en Belgen) Wil je voor elke uitspraak aangeven in hoeverre je het er mee eens bent? Je kunt het cijfer omcirkelen dat past bij jouw mening. Wanneer je het helemaal eens bent met een uitspraak, omcirkel je de 5. Ben je het absoluut niet eens met een uitspraak, omcirkel dan de 1. Zit je mening hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3 of 4'. De uitspraken luiden: 'Ik voel mij Nederlander', 'Ik ben blij Nederlander te zijn', 'Ik ben er trots op Nederlander te zijn', 'Ik geef er de voorkeur aan om de Nederlandse nationaliteit te hebben', 'Andere landen kunnen nog heel wat goeds van ons land leren', 'In het algemeen gesproken is Nederland een beter land dan de meeste andere landen', 'Nederland is het beste land om in te wonen', 'In het algemeen zijn Nederlanders beter dan inwoners van andere landen', 'Bij het streven naar internationale samenwerking moeten wij er voor oppassen dat er geen typisch Nederlandse levenswijzen verloren gaan', 'Wij Nederlanders kunnen trots zijn op onze geschiedenis', 'Wij Nederlanders zijn altijd bereid om de handen uit de mouwen te steken', 'Overal ter wereld zijn de Nederlanders geliefd', 'Iedere Nederlander dient de nodige eerbied in acht te nemen tegenover onze nationale symbolen, zoals de vlag en het volkslied', 'Ik heb met de andere Nederlanders dezelfde afstamming', 'Vlaanderen, het gedeelte van België waar Nederlands wordt gesproken, moet deel van Nederland worden', en 'Buitenlanders die in Nederland wonen, moeten Nederland verlaten'.

De Nederlandse respondenten hebben gemiddeld meer een nationaal gevoel dan de Belgische respondenten; meer Nederlandse respondenten voelen zich Nederlander dan Franstalige en Nederlandstalige Belgische respondenten zich Belg voelen (respectievelijk 82%, en 62% en 68%). Hetzelfde geldt voor nationale sympathie; meer Nederlandse respondenten zijn blij Nederlander te zijn dan Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten die blij zijn Belg te zijn (respectievelijk 78%, en 51% en 61%). Idem voor nationale trots (respectievelijk 63%, en 40% en 44%), nationale voorkeur (64%, en 35% en 61%), en nationale superioriteit (drie van de vier items). De nationalisme-items vertonen echter een ander patroon. Met de stelling dat 'Buitenlanders die in ... wonen, moeten ... verlaten' zijn minder Nederlandse dan Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten het eens (respectievelijk 12%, en 22% en 22%).

Tabel 41.:

Nationale attitude: gemiddelde scores en %.						
	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Nationaal gevoel:						
. Voelt zich Belg/NL-er	3.79	3.92	4.38	62	68	82
Nationale sympathie:						
. Is blij Belg/NL-er te zijn	3.45	3.67	4.20	51	61	78
Nationale trots:						
. Is trots Belg/NL-er te zijn	3.07	3.22	3.85	40	44	63
Nationale voorkeur:						
. Geeft voorkeur aan B/NL nationaliteit	2.95	3.72	3.82	35	61	64
Nationale superioriteit:						
. Vindt dat andere landen van B/NL heel wat kunnen leren	3.05	2.70	3.09	35	19	35
. Vindt B/NL het beste land om in te wonen	1.92	2.60	3.01	10	26	38
. Vindt B/NL beter dan de meeste andere landen	2.21	2.68	2.77	14	26	29
. Vindt Belgen/NL-ers beter dan inwoners van andere landen	1.88	2.13	2.34	07	12	18
Nationalisme:						
. Typisch B/NL-se levenswijzen moeten niet verloren gaan	2.98	3.17	3.04	34	41	34
. Vindt dat Belgen/NL-ers trots kunnen zijn op geschiedenis	2.99	2.88	2.89	34	29	30
. Belgen/NL-ers altijd bereid handen uit de mouwen te steken	2.67	2.90	2.83	23	28	26
. Belgen/NL-ers zijn overal ter wereld erg geliefd	2.67	2.57	2.54	21	18	18
. Iedere Belg/NL-er moet eerbied tonen voor nationale symbolen	2.92	2.51	2.79	33	23	29
. Belgen/NL-ers hebben dezelfde afstamming	2.32	2.73	2.76	20	23	25
. Vlaanderen moet deel van Nederland worden	-	-	1.95	-	-	13
. Buitenlanders moeten B/NL verlaten	2.25	2.42	1.94	22	22	12

* De schaal loopt van 1 'absoluut niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'; % = schaalwaarden 4 + 5.
De n in B\F varieerde van 1.019 tot 1.039, die in B\N van 1.107 tot 1.156, en die in NL van 896 tot 929.

5.7.2 Nationale identificatie

De nationale identificatie is gemeten aan de hand van drie uitspraken: 'Ik beschouw mezelf als een echte Belg', 'Ik beschouw mijn Belg-zijn als iets belangrijks' en 'Ik voel mezelf verbonden met de Belgen' (in de Belgische vragenlijst) en 'Ik beschouw mezelf als een echte Nederlander', 'Ik beschouw mijn Nederlander-zijn als iets belangrijks' en 'Ik voel mezelf verbonden met de Nederlanders' (in de Nederlandse vragenlijst). Ter vergelijking is aan de respondenten ook een uitspraak over een Europese identificatie voorgelegd: 'Ik beschouw mijn Europeaan-zijn als iets belangrijks'.

Slechts een minderheid van de *Franstalige Belgische respondenten* beschouwt zichzelf een echte Belg (45%), voelt zich verbonden met de Belgen (37%), en beschouwt het Belg-zijn als iets belangrijks (28%). Een meerderheid beschouwt daarentegen het Europeaan-zijn als iets belangrijks (60%). De *Nederlandstalige Belgische respondenten* beschouwen zichzelf wel in meerderheid als een echte Belg, zij het dat het hier om een kleine meerderheid gaat (53%). Een minderheid voelt zich verbonden met de Belgen (43%), en beschouwt het Belg-zijn als iets belangrijks (32%). Ook een minderheid beschouwt het Europeaan-zijn als iets belangrijks (47%), dit in tegenstelling tot de Franstalige Belgische respondenten. Een duidelijke meerderheid van de *Nederlandse respondenten* beschouwt zichzelf een echte Nederlander (64%) en net een meerderheid voelt zichzelf verbonden met de Nederlanders (50%). Het Nederlander-zijn wordt echter door veel minder respondenten belangrijk gevonden (34%). Het Europeaan-zijn vindt ook maar een minderheid iets belangrijks (35%).

Tabel 42: Nationale identificatie: gemiddelde en %.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Beschouwt zichzelf een echte B/NL-er	3.18	3.40	3.83	45	53	64
. Voelt zichzelf verbonden met de B/NL-ers	3.07	3.24	3.45	37	43	50
. Beschouwt het B/NL-er iets belangrijks	2.65	2.86	2.94	28	32	34
. Beschouwt het Europeaan-zijn iets belangrijks	3.63	3.31	2.94	60	47	35

* De schaal loopt van 1 (absoluut niet mee eens) tot 5 (helemaal mee eens).
De n in B\F varieerde van 1.026 tot 1.035, die in B\N van 1.152 tot 1.155, en die in NL van 923 tot 926.

5.7.3 Nationale entativiteit

Nationale entativiteit is gemeten aan de hand van acht uitspraken. Voor de Belgische respondenten luiden deze: ‘De Belgen lijken relatief veel op elkaar’, ‘De Belgen hebben samen veel doorgemaakt’, ‘De Belgen willen dezelfde dingen bereiken’, ‘Initiatieven van België hebben meestal succes’, ‘De Belgen kunnen goed met elkaar opschieten’, ‘België speelt een belangrijke rol binnen de Europese Unie’, ‘Aan het bestaan van België valt niet te twijfelen’, en ‘Alle Belgen samen hebben een eigen aard’.

Er is weinig verschil van mening tussen de *Franstalige Belgische* en *Nederlandstalige Belgische* respondenten over de acht uitspraken. Over slechts twee wordt enigszins verschillend gedacht: minder Franstalige Belgische respondenten dan Nederlandstalige Belgische respondenten denken dat Belgen goed met elkaar kunnen opschieten (respectievelijk 14% en 22%) en dat België een belangrijke rol in de EU speelt (respectievelijk 35% en 42%). Er is meer verschil tussen de opvattingen van de Belgische respondenten over België en die van de Nederlandse respondenten over Nederland. Zo vinden minder Nederlandse respondenten dat de Nederlanders samen veel hebben doorgemaakt (BF: 27%, BN: 27%, NL: 19%) en dat alle Nederlanders samen een eigen aard hebben (BF: 31%, BN: 33%, NL: 27%). Meer Nederlanders vinden daarentegen dat Nederlandse initiatieven succes hebben (BF: 12%, BN: 15%, NL: 23%), Nederland een belangrijke rol in de EU speelt (BF: 35%, BN: 42%, NL: 49%), en dat aan het bestaan van Nederland niet valt te twijfelen (BF: 51%, BN: 54%, NL: 62%). In een vervolgstudie zal een nadere analyse van de verschillen en overeenkomsten in nationale entativiteit worden gemaakt.

Tabel 43: Nationale entativiteit: gemiddelde score en %.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Belgen lijken relatief veel op elkaar	2.54	2.61	-	22	22	-
. NL-ers lijken relatief veel op elkaar	-	-	2.71	-	-	25
. Belgen hebben samen veel doorgemaakt	2.82	2.85	-	27	27	-
. NL-ers hebben samen veel doorgemaakt	-	-	2.63	-	-	19
. Belgen willen dezelfde dingen bereiken	2.37	2.49	-	14	16	-
. NL-ers willen dezelfde dingen bereiken	-	-	2.48	-	-	17
. Belgische initiatieven hebben succes	2.43	2.57	-	12	15	-
. NL-se initiatieven hebben succes	-	-	2.88	-	-	23
. Belgen kunnen goed met elkaar opschieten	2.30	2.75	-	14	22	-
. NL-ers kunnen goed met elkaar opschieten	-	-	2.82	-	-	22
. België speelt belangrijke rol in EU	3.09	3.22	-	35	42	-
. NL speelt belangrijke rol in EU	-	-	3.43	-	-	49
. Aan bestaan van België valt niet te twijfelen	3.44	3.55	-	51	54	-
. Aan bestaan van NL valt niet te twijfelen	-	-	3.78	-	-	62
. Alle Belgen hebben samen een eigen aard	2.95	3.05	-	31	33	-
. Alle NL-ers hebben samen een eigen aard	-	-	2.92	-	-	27

* De schaal loopt van 1 ‘absoluut niet mee eens’ tot 5 ‘helemaal mee eens’; % = antwoorden 4 en 5.

5.7.4 Europese identificatie

Aan de respondenten is ook een uitspraak over een Europese identificatie voorgelegd: ‘Ik beschouw mijn Europeaan-zijn als iets belangrijks’.

Een meerderheid van - zes op de tien - de *Franstalige Belgische* respondenten beschouwt het Europeaan-zijn als iets belangrijks (60%). Iets minder dan de helft van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten vindt dat (47%). Veel minder Nederlandse respondenten beschouwen het Europeaan-zijn als iets belangrijks (35%).

Tabel 44: Europese identificatie: gemiddelde en %.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Beschouwt het Europeaan-zijn iets belangrijks	3.63	3.31	2.94	60	47	35

* De schaal loopt van 1 (absoluut niet mee eens) tot 5 (helemaal mee eens); % = schaalwaarde 4 + 5.

5.8 Direct contact

Kennis, opvattingen, voorkeuren, emoties en attitudes ten aanzien van landen en bevolkingen worden ontwikkeld mede onder invloed van de eigen ervaringen in die landen en met die bevolkingen. Om het directe contact van Belgische jongeren met Nederland en het directe contact van Nederlandse jongeren met België te onderzoeken hebben wij vragen gesteld over de frequentie van bezoek aan het andere land, de mate van contact met de inwoners, en de kwaliteit van dat contact.

5.8.1 Contact met land

De vraag luidde: 'Hoe vaak ben je in de onderstaande landen geweest? Het gaat alleen om de keren dat je 'echt' in dat land was. Als je er alleen in 1 dag doorheen bent gereden op weg naar een ander land, tel dat dan niet mee. Zet voor elk land een kruisje in het hokje dat van toepassing is'.

Slechts een kleine minderheid van de *Franstalige Belgische* respondenten is nog nooit in Nederland geweest (22%). Drie op de tien zijn één keer in Nederland geweest. Ook drie op de tien zijn twee tot vier keer in Nederland geweest. Bijna twee op de tien hebben Nederland vijf keer of meer bezocht. *Nederlandstalige Belgische* respondenten zijn vaker in Nederland geweest. Minder dan één op de tien zegt nog nooit in Nederland te zijn geweest (6%). Tussen de een en twee op de tien is er één keer geweest, bijna vier op de tien twee tot vier keer, en vier op de tien vijf keer of meer. (respectievelijk 14%, 38%, en 41%). *Nederlandse* respondenten zijn minder vaak in België geweest dan *Nederlandstalige Belgische* respondenten in Nederland. De cijfers zijn: 0 keer: 16%, 1 keer: 23%, 2-4 keer: 31%, en 5 of meer keren: 30%.

Tabel 45: Frequentie van bezoek aan landen: in %.

	BF				BN				NL			
	0	1	2-4	5-	0	1	2-4	5-	0	1	2-4	5-
. België	-	-	-	-	-	-	-	-	16	23	31	30
. Duitsland	33	32	19	15	17	31	37	15	15	23	38	24
. Engeland	30	34	27	09	38	31	26	06	57	26	13	05
. Frankrijk	02	04	23	71	08	16	35	41	14	19	28	39
. Nederland	22	31	29	18	06	14	38	41	-	-	-	-

* N voor BF varieerde van 995 tot 997, voor BN van 1142 tot 1144, en voor NL van 902 tot 906.

5.8.2 Contact met bevolking

De vraag luidde: 'Geef voor elk van de landen aan, of jij, toen jij in dat land was, veel of weinig bent omgegaan met mensen die in dat land wonen. Als je heel veel met hen ben omgegaan, omcirkel dan de 5. Als je zeer weinig met hen bent omgegaan, omcirkel dan de 1. Zit je antwoord hier tussenin, omcirkel dan de 2, 3, of 4'.

Ook hier zijn de *Nederlandstalige Belgische* respondenten de topscoorders: bijna de helft is veel met Nederlanders omgegaan (46%), terwijl van de *Franstalige Belgische* respondenten een

kwart met Nederlanders veel is omgegaan (25%). De *Nederlandse* respondenten melden het minste contact met Belgen (23%).

Tabel 46:

Mate van contact met Nederlanders van Belgische jongeren / met Belgen van Nederlandse jongeren: gemiddelde score, en % respondenten met veel contact.

	Gemiddelde score*			%*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
België/Belgen	-	-	2.42	-	-	23
Duitsland/Duitsers	2.04	2.23	2.33	14	19	21
Engeland/Engelsen	2.87	2.46	2.40	37	25	30
Frankrijk/Fransen	4.25	3.24	2.89	81	46	36
Nederland/Nederlanders	2.47	3.20	-	25	46	-

* Schaal loopt van 1 'zeer weinig' tot 5 'heel veel'; % = schaalwaarden 4 + 5.

5.8.3 Ervaringen

De derde vraag over direct contact luidde: 'Geef nu voor elke nationaliteit aan of je ervaringen daarmee zeer goed (5), zeer slecht (1) of iets daar tussenin (2, 3, of 4) waren. Als je geen contact met de bevolking hebt gehad (of helemaal niet in een land bent geweest), zet dan een kruisje in de middelste kolom ("heb ik geen contact mee gehad")'.

Van de *Franstalige Belgische* respondenten geeft ruim een kwart aan goede ervaringen met Nederlanders te hebben gehad (27%). Van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten zegt de helft dat (52%). Van de Nederlandse respondenten meldt een derde goede ervaringen met Belgen (36%).

Tabel 47:

Kwaliteit van contact met Nederlanders van Belgische jongeren/ met Belgen van Nederlandse jongeren: gemiddelde score, rang, en % respondenten met goed contact.

	Gemiddelde score*			%*			%**		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL	BF	BN	NL
Belgen	-	-	2.59	-	-	25	-	-	36
Duitsers	1.82	2.16	2.32	39	29	23	20	24	24
Engelsen	2.80	2.39	2.13	22	33	42	45	34	34
Fransen	3.73	3.17	2.54	02	11	19	64	48	31
Nederlanders	2.27	3.27	-	27	08	-	27	52	-

* Schaal loopt van 1 'zeer slecht' tot 5 'zeer goed'; %*: geen contact; %** = schaalwaarden 4 + 5.

5.9 Socialisatie

Kennis, opvattingen, voorkeuren, emoties en attitudes ten aanzien van landen en bevolkingen worden ontwikkeld niet alleen onder invloed van de eigen ervaringen in die landen en met die bevolkingen maar ook onder invloed van informatieve en emotionele berichten van anderen over die landen en bevolkingen. Om over die berichten en de gevers van die berichten meer te weten te komen hebben wij vragen gesteld over hoe in het algemeen over het andere land wordt geschreven in de krant die wordt gelezen en hoe daarover wordt bericht in het televisie-journaal waarnaar het meest wordt gekeken. Om na te gaan of, en in hoeverre die krant en televisie belangrijke bronnen van informatie vormen zijn ook vragen gesteld over de frequentie van krant-lezen en journaal-kijken en over potentieel andere belangrijke socialisatoren zoals de ouders, leraren, en vrienden. Een tweede belangrijke vraag die wij ons hebben gesteld is op welke leeftijd de respondenten voor het eerst in het leven een gedachte over het andere land hebben gehad.

5.9.1 Socialisatoren

De eerste socialisatie-vraag luidde: ‘Wie heeft/hebben jou de dingen, die je over België weet, verteld?’ (Nederlandse vragenlijst) en ‘Wie heeft/hebben jou de dingen, die je over Nederland weet, verteld?’ (Belgische vragenlijst). De in de vragenlijst aangeboden antwoordcategorieën waren: ‘opa/oma, vader/moeder, broer/zuster, leraren, vrienden, anderen, namelijk ...’.

Leraren worden het meest vaak genoemd in alle drie groepen (BF: 58%, BN: 47%, NL: 45%). Op de tweede plaats staan de ouders (BF: 33%, BN: 46%, NL: 38%) en op de derde plaats de vrienden (BF: 21%, BN: 30%, NL: 25%). Weinig respondenten melden dat hun grootouders en broers/zusters hen iets over België respectievelijk Nederland hebben verteld.

Tabel 48: Socialisatoren: bronnen van informatie over Nederland en België voor Belgische respectievelijk Nederlandse jongeren; in %.

		%*		
		BF	BN	NL
.	Opa/oma	14	13	12
.	Vader/moeder	33	46	38
.	Broer/zuster	08	11	11
.	Leraren	58	47	45
.	Vrienden	21	30	25

* N voor B\F: 1042, voor B\N: 1157 en voor NL: 931.

Wij hebben ook enkele vragen gesteld over de krant en de televisie omdat wij ervan uitgaan dat ook deze media invloedrijke socialisatoren kunnen zijn. De vragen in de Nederlandse versie van de vragenlijst luiden: ‘Hoe wordt in de krant, die je leest, in het algemeen over België en Belgen geschreven?’ en ‘Hoe wordt in het televisie-journaal, waar je het meest naar kijkt, in het algemeen over België en Belgen bericht?’.

Voor beide media geldt dat door alle drie groepen het meest vaak is geantwoord met ‘zowel positief als negatief’, terwijl de overige antwoorden meer in positieve dan negatieve richting wijzen. Iets meer respondenten melden positieve berichten in het tv-journaal dan in de krant. Een zeer kleine minderheid meldt negatieve berichten (in alle gevallen minder dan 10%).

Tabel 49: Positieve of negatieve berichten in krant en in tv-journaal over Nederland respectievelijk België; in %.

	Krant %*			TV-journaal %*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
.	Zeer positief	00	01	01	01	02
.	Positief	12	25	16	30	25
.	Positief en Negatief	83	71	80	66	67
.	Negatief	03	04	03	02	05
.	Zeer negatief	01	01	06	00	01

* N krant voor BF: 921, voor BN: 841, voor NL: 708. N tv-journaal voor BF: 950, voor BN: 1.099, voor NL: 869.

Om de frequentie van het krant-lezen en het journaal-kijken te weten te komen zijn de volgende twee vragen in de Nederlandse versie van de vragenlijst gesteld: ‘Hoe vaak lees je gewoonlijk de krant?’ en ‘Hoe vaak kijk je gewoonlijk naar het NOS-journaal of het RTL4-journaal op de televisie?’.

Van de *Franstalige Belgische* respondenten leest bijna de helft minder de 1 keer per week of bijna nooit of nooit de krant (48%). Voor de *Nederlandstalige Belgische* respondenten geldt dit voor bijna vier op de tien (38%) en voor de *Nederlandse* respondenten voor drie op de tien (31%). Veel meer respondenten uit alle drie groepen kijken naar het tv-journaal dan dat zij een krant lezen. Maar één à twee op de tien kijkt minder dan 1 keer per week of bijna nooit of nooit, terwijl drie op de tien elke dag of bijna elke dag naar het tv-journaal kijken.

Tabel 50:

Frequentie van krant lezen en tv-journaal kijken; gemiddelde scores en %.

	Krant lezen %*			TV-journaal kijken %*		
	BF	BN	NL	BF	BN	NL
. Elke dag of bijna elke dag	11	25	27	31	29	31
. 5 à 6 keer per week	05	06	07	12	11	13
. 3 à 4 keer per week	10	12	16	22	24	22
. 1 à 2 keer per week	25	19	20	19	19	18
. Minder dan 1 keer per week	17	12	10	08	07	09
. Nooit/bijna nooit	32	26	21	07	08	06

* N krant lezen voor BF: 1.010, voor BN: 1.147, voor NL: 915. N tv-journaal kijken voor B\F: 1.008, B\N: 1.149, en NL: 908.

Wij hebben ook nog gevraagd naar de frequentie van het kijken naar programma's op de televisie van het andere land: 'Hoe vaak kijk je doorgaans naar de Belgische televisie?' (Nederlandse vragenlijst). Noch de Nederlandstalige Belgische respondenten noch de Nederlandse respondenten kijken frequent naar de televisie van de noorder- respectievelijk zuider-buur.

Tabel 51:

Frequentie van kijken naar televisie van ander land; in %.

	%*		
	BF*	BN	NL
. Elke dag of bijna elke dag	-	05	02
. 5 à 6 keer per week	-	04	02
. 3 à 4 keer per week	-	11	09
. 1 à 2 keer per week	-	25	17
. Minder dan 1 keer per week	-	23	22
. Nooit/bijna nooit	-	32	48

* N voor B\N: 1.138, voor NL: 900. In de BF- vragenlijst is abusievelijk gevraagd naar het kijken naar de televisie in het eigen land.

5.9.2 Leeftijd

De vraag naar de leeftijd waarop de eerste indrukken over het andere land zijn gevormd luidde: 'Kun je je herinneren op welke leeftijd je voor het eerst in je leven een gedachte, indruk, of gevoel over België of Belgen hebt gehad? Vóór de leeftijd van 6 jaar, tussen 6 en 12 jaar, na de leeftijd van 12 jaar, nu voor het eerst bij het invullen van deze vragenlijst?'.

De eerste indrukken van Nederland of Nederlanders heeft de helft van de *Franstalige Belgische* respondenten en driekwart van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten opgedaan vóór het 12-de jaar (respectievelijk 50% en 79%). Ruim één op de tien heeft die eerste indrukken opgedaan zelfs vóór het 6-de jaar (respectievelijk 11% en 16%). Ook van de *Nederlandse* respondenten hebben veruit de meesten de eerste indrukken van België of Belgen opgedaan vóór het 12-de jaar (80%). Twee op de tien hebben die eerste indrukken opgedaan zelfs vóór het 6-de jaar (21%). Maar een kleine tot zeer kleine minderheid geeft aan voor het eerst een gedachte, indruk of gevoel over het andere land te hebben gekregen bij het invullen van de vragenlijst van dit onderzoek (BF: 17%, BN: 3%, NL: 4%).

Tabel 52: Leeftijd met voor het eerst een gedachte, indruk of gevoel over België of Belgen / Nederland en Nederlanders; gemiddelde scores en %.

	%*		
	B\F	B\N	NL
. Vóór de leeftijd van 6 jaar	11	16	21
. Tussen het 6-de en 12-de jaar	39	63	59
. Na 12 jaar	34	19	15
. Nu	17	03	04

* N voor BF = 956, voor BN = 1136, en voor NL = 884.

6. CONCLUSIES

Kennis. Alleen een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* 'slaagt' op de toets van de kennis van het andere land (Nederland); 64% heeft 4 of meer van de 7 vragen correct beantwoord. Het slechts scoren de *Franstalige Belgische respondenten*; slechts 26% weet het correcte antwoord op tenminste 4 van de 7 vragen over Nederland. De *Nederlandse respondenten* zitten er tussen in met 42% die een correct antwoord hebben gegeven op tenminste 4 van de 7 vragen over België. De vragen lijken niet extreem moeilijk te zijn; bijna alle respondenten kenden het correcte antwoord op de vragen over het eigen land.

Percepties van het land. Een meerderheid van de *Franstalige Belgische respondenten* ziet Nederland als 'democratisch' en 'rijk'. Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* ziet Nederland niet alleen als 'democratisch' en 'rijk' maar ook als 'vredelievend', 'welvarend', en 'technisch hoog ontwikkeld', en als een land met 'veel sociale voorzieningen'. Een meerderheid van de *Nederlandse respondenten* ziet België als 'democratisch' en 'vredelievend'. Geen van de negatieve kenmerken wordt door een meerderheid aan het andere land toegekend.

Auto- en hetero-clichés. De auto- en hetero-clichés van België onder respectievelijk Belgische en Nederlandse respondenten verschillen sterk. De auto-clichés van de *Franstalige Belgische* respondenten zijn in vergelijking tot de hetero-clichés eerder negatief dan positief. Auto-clichés van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten zijn in vergelijking tot de hetero-clichés daarentegen eerder positief dan negatief. Ook de auto- en hetero-clichés van Nederland onder respectievelijk de Nederlandse en de twee groepen Belgische respondenten verschillen sterk. De auto-clichés zijn positiever dan de hetero-clichés. Over het geheel genomen hebben de *Franstalige Belgische* respondenten een iets negatiever en de *Nederlandstalige Belgische* respondenten een iets positiever beeld van België (auto-cliché) dan de Nederlandse respondenten (hetero-cliché), terwijl de Nederlandse respondenten een veel positiever beeld van Nederland hebben dan de twee groepen Belgische respondenten.

Perceptie van relatie tussen België en Nederland. Volgens de *Franstalige Belgische respondenten* is Nederland belangrijk zowel voor de economie als voor de politiek in België, zij het dat het economisch belang groter is dan het politiek belang. Ook volgens de *Nederlandstalige Belgische respondenten* is Nederland belangrijk voor de economie en politiek in België met de nadruk op het economisch belang. Volgens de *Nederlandse respondenten* is België belangrijk voor de economie en politiek in Nederland maar niet zeer belangrijk. De *Franstalige* en *Nederlandstalige Belgische* respondenten en de *Nederlandse* respondenten vinden de samenwerking van Nederland met België gemiddeld redelijk goed. De *Nederlandstalige Belgische* respondenten vinden van de vier landen die in de vraag zijn genoemd de samenwerking België-Nederland zelfs het best.

Stereotypen. Van de *Franstalige Belgische respondenten* krijgt geen van de voorgelegde eigenschappen de instemming van een meerderheid als het om Nederlanders gaat. Een meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische respondenten* denkt dat Nederlanders 'vriendelijk', maar ook 'arrogant' en 'krenterig' zijn (respectievelijk 57%, 50%, en 63%). De *Nederlandse respondenten* vinden in meerderheid dat Belgen 'vriendelijk' zijn (59%).

Auto- en hetero-stereotypen. De auto- en hetero-stereotypen van Belgen onder respectievelijk Belgische en Nederlandse respondenten verschillen sterk. Auto-stereotypen zijn positiever dan de hetero-stereotypen. Ook de auto- en hetero-stereotypen van Nederlanders onder respectievelijk Nederlandse en de twee groepen Belgische respondenten verschillen sterk. De auto-stereotypen zijn positiever dan de hetero-stereotypen. Over het geheel genomen hebben de Belgische respondenten een iets positiever beeld van Belgen (auto-stereotype) dan de Nederlandse respondenten (hetero-stereotype), terwijl Nederlandse respondenten een veel positiever beeld van Nederlanders hebben dan de Belgische respondenten.

Meta-stereotypen. De meta-stereotypen - dat wil zeggen wat men denkt dat de andere groep over de eigen groep denkt - liggen eerder aan de negatieve dan positieve kant. Met betrekking tot het meta-stereotype sympathie is dit vooral maar niet alleen het geval voor de *Nederlandstalige Belgische* jongeren; zij vertonen een negatiever meta-stereotype dan de

Franstalige Belgische en de Nederlandse respondenten. Ook wat betreft het meta-stereotype van competentie scoren de Nederlandstalige Belgische respondenten negatiever dan de Franstalige Belgische en de Nederlandse respondenten.

Perceptie van similariteit. Slechts een kleine minderheid van zowel de *Belgische* als *Nederlandse respondenten* denkt dat Belgen en Nederlanders sterk op elkaar lijken. Similariteit wordt het meest gepercipieerd door de Nederlandse respondenten en het minst door de Franstalige Belgische respondenten.

Voorkeuren. Nederland geniet weinig voorkeur van de *Frans-* en *Nederlandstalige Belgische* respondenten (respectievelijk plaats 12 en 8 van de 14 plaatsen), en België is niet echt populair bij de Nederlandse respondenten (plaats 9). Niet alleen het land maar ook de bevolking, Nederlanders, genieten weinig voorkeur onder de Frans- en Nederlandstalige Belgische respondenten (respectievelijk plaats 13 en 12). Belgen zijn daarentegen onder de *Nederlandse* respondenten redelijk populair (plaats 4).

Emoties. De *Franstalige* en *Nederlandstalige Belgische* respondenten hebben meer positieve dan negatieve emoties met betrekking tot Nederlanders. De *Nederlandse* respondenten hebben eveneens meer positieve dan negatieve emoties met betrekking tot Belgen.

Attitude vertrouwen. Gemiddeld hebben de *Franstalige* en *Nederlandstalige Belgische* respondenten noch vertrouwen noch geen vertrouwen in Nederlanders. Hetzelfde geldt voor het vertrouwen van Nederlandse respondenten in Belgen. De gemiddelden zitten wel veel dichterbij vertrouwen dan bij geen vertrouwen. Het meeste vertrouwen heeft men in de eigen nationale groep.

Attitude sympathie land. Gemiddeld hebben de *Franstalige Belgische* respondenten noch sympathie noch geen sympathie voor Nederland. De *Nederlandstalige Belgische* respondenten hebben gemiddeld wel sympathie voor Nederland. De *Nederlandse* respondenten hebben gemiddeld noch sympathie noch geen sympathie voor België. De gemiddelde scores van alle drie groepen zitten wel veel dichterbij sympathie dan bij geen sympathie. De Nederlandstalige Belgische en de Nederlandse respondenten - niet de Franstalige Belgische respondenten - voelen de meeste sympathie voor het eigen land. In alle drie groepen geniet Duitsland de minste sympathie.

Attitude sympathie bevolking. Gemiddeld voelen de *Franstalige* en de *Nederlandstalige Belgische* respondenten noch sympathie noch geen sympathie voor Nederlanders. De *Nederlandse* respondenten voelen gemiddeld eveneens noch sympathie noch geen sympathie voor Belgen. De gemiddelde scores van alle drie groepen zitten wel veel dichterbij sympathie dan bij geen sympathie. De Nederlandstalige Belgische en de Nederlandse respondenten - niet de Franstalige Belgische respondenten - voelen de meeste sympathie voor de eigen bevolking. In alle drie groepen genieten Duitsers de minste sympathie.

Algemene attitude. Een kleine meerderheid van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten heeft een positieve attitude ten aanzien van Nederland, en een kleine meerderheid van de *Nederlandse* respondenten heeft een positieve attitude ten aanzien van België. Bij de *Franstalige Belgische* respondenten is er geen meerderheid met een positieve attitude ten aanzien van Nederland; slechts een derde heeft die positieve attitude. Een negatieve attitude ten aanzien van Nederland heeft een kwart van de Franstalige Belgische respondenten en twee op de tien Nederlandstalige Belgische respondenten (respectievelijk 26% en 21%). Slechts één à twee op de tien Nederlandse respondenten hebben een negatieve attitude ten aanzien van België (16%). Er is een grote mate van overeenstemming tussen de Belgische en Nederlandse respondenten over de landen ten aanzien waarvan men de meest en de minst positieve attitude heeft: Spanje en Italië zijn favoriet en Duitsland het minst geliefd.

Ervaringen. Van de *Franstalige Belgische* respondenten geeft ruim een kwart aan goede ervaringen met Nederlanders te hebben gehad. Van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten zegt de helft dat. Van de Nederlandse respondenten meldt een derde goede ervaringen met Belgen.

Socialisatie. Leraren worden het meest vaak genoemd in alle drie groepen. Op de tweede plaats staan de ouders en op de derde plaats de vrienden. Weinig respondenten melden dat hun grootouders en broers/zusters hen iets over België respectievelijk Nederland hebben verteld. De

berichtgeving in kranten en het tv-journaal is volgens de meeste antwoorden ‘zowel positief als negatief’. De overige antwoorden wijzen meer in positieve dan negatieve richting; iets meer respondenten melden positieve berichten in het tv-journaal dan in de krant. De eerste indrukken van Nederland of Nederlanders heeft de helft van de *Franstalige Belgische* respondenten en driekwart van de *Nederlandstalige Belgische* respondenten opgedaan vóór het 12-de jaar. Ruim één op de tien heeft die eerste indrukken opgedaan zelfs vóór het 6-de jaar. Ook veruit de meeste van de *Nederlandse* respondenten hebben de eerste indrukken van België of Belgen opgedaan vóór het 12-de jaar. Twee op de tien hebben die eerste indrukken opgedaan zelfs vóór het 6-de jaar. Maar een kleine tot zeer kleine minderheid geeft aan voor het eerst een gedachte, indruk of gevoel over het andere land te hebben gekregen bij het invullen van de vragenlijst van dit onderzoek.

7.LITERATUUR

- Ajzen, I. & M. Fishbein (1980).
Understanding attitudes and predicting social behavior. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Ajzen, I. & T. J. Madden (1986).
 Prediction of goal-directed behavior: attitudes, intentions and perceived behavioral control. In: *Journal of Experimental Social Psychology*, 22, 453-474.
- Ajzen, I. (1988).
Attitudes, personality and behavior. Bristol: Open University Press.
- Allport, G. (1954, 1958).
The nature of prejudice. Garden City: Doubleday. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Amir, Y. & R. Ben-Ari (1985).
 International tourism, ethnic contact, and attitude change. In: *Journal of Social Issues*, 41,3, 105-115.
- Aspesslagh, R. & S. Raven, N. Ehlers, S. Schröder, A. Junker, en M. Woesler (red.) (1996).
Voorbeelden van Duits-Nederlandse samenwerking. Een documentatie van voorbeelden van projecten. Stedenbanden - schoolpartnerschappen - organisaties. Keulen: Rat der Gemeinden und Regionen Europas, Deutsche Sektion. Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.
- Aspesslagh, R. (red.) (1996).
De stand der betrekkingen. De Nederlands-Duitse relatie nader bekeken. Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.
- Aspesslagh, Robert & Henk Dekker (1998).
 An equivocal relationship: Germany and the Netherlands. In: Lankowski, Carl (ed.). *Break out, Break down or break in? Germany and the European Union after Amsterdam*. Washington, D.C.: The Johns Hopkins University, American Institute for Contemporary German Studies. 11-20.
- Aspesslagh, R. & H. Dekker (1999).
 Do national clichés and stereotypes have any relevance? A research reflection. *Politics, Groups and the Individual*, 7, 1 and 2, 25-34.
- Aspesslagh, R. & H. Dekker (1999).
 Harde noten. In: Aspesslagh, R. (red.). *Vrienden, partners of opponenten?* Den Haag: Platform Duitsland / Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael. 29-47.
- Avigdor, R. (1953).
 Étude expérimentale de la genèse des stéréotypes. In: *Cahiers Internationales de Sociologie*, 8, 14, 154-169.
- Baehr, P. R. & Ph. P. Everts, J. H. Leurdiijk, F. M. Roschar, A. van Staden, C. P. van den Tempel, W. H. Vermeulen, en R. M. M. de Vree (1978).
Elite en buitenlandse politiek in Nederland. Een onderzoek naar de structuur, houdingen en opvattingen van de Nederlandse buitenlands-politieke elite. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Bagozzi, R. P. & Y. Yi, J. Baumgartner (1990).
 The level of effort required for behavior as a moderator of the attitude-behaviour relation. In: *European Journal of Social Psychology*, 20, 45-59.
- Bar-Tal, D. & A. W. Kruglanski (eds.) (1988).
The social psychology of knowledge. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bar-Tal, D. & C. F. Graumann, A. W. Kruglanski, W. Stroebe (eds.) (1989).
Stereotyping and prejudice: changing conceptions. New York, NY: Springer-Verlag.
- Baschwitz, K. (1948).
De intelligentie van het krantenlezend publiek. Leiden: Brill.
- Benev; Belgisch-Nederlandse Vereniging (1965).
Onbekend is onbemind. Antwerpen: Belgisch-Nederlandse Vereniging
- Bem, Daryl J. (1970).
Beliefs, attitudes, and human affairs. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Bem, Daryl J. (1972).
 Self-perception theory. In: Berkowitz, L. (ed.). *Advances in experimental social psychology*, Vol. 6. San Diego, CA: Academic Press. 1-62.
- Bergler, R. & B. Six (1972).
 Stereotype und Vorurteile. In: Graumann, C. F. (Hrsg.). *Handbuch der Psychologie*. Band 7. Göttingen.
- Billig, M. (1985).
 Prejudice, categorization and particularization; from a perceptual to a rhetorical approach. In: *European Journal of Social Psychology*, 15, 1, 79-103.
- Blanton, Shannon Lindsey (1996).
 Images in conflict: the case of Ronald Reagan and El Salvador. In: *International Studies Quarterly*, 40, 23-44.
- Bloom, W. (1990).
Personal identity, national identity and international relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boen, F. & N. Vanbeselaere (1998).
 Reactions upon a failed attempt to enter a high-status group: An experimental test of the five-stage model. *European Journal of Social Psychology*, 21, 689 - 696.

- Boen, F. & N. Vanbeselaere (2000).
Responding to membership of a low-status group : The effects of stability, permeability and individual ability. *Group Processes & Intergroup Relations*, 3, 41 - 62.
- Bonham, G. Matthew & Victor M. Sergeev, Pavel B. Parshin (1997).
The limited test-ban agreement: emergence of new knowledge structures in international negotiation. *International Studies Quarterly*, 41, 215-240.
- Boode, Sander de & Philip Everts (1993).
Ontwikkelingen in de publieke opinie. In: *Jaarboek vrede en veiligheid 1993*. Nijmegen: KU Nijmegen, Studiecentrum Vredesvraagstukken. 186-197. Ook: *Jaarboek vrede en veiligheid 1994*, 217-219, en *Jaarboek vrede en veiligheid 1995*, 221-223.
- Boulding, K. E. (1959).
National images and international systems. In: *Journal of Conflict Resolution*, III, 2, 120-131.
- Brigham, J. (1971).
Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*, 76, 15-38.
- Brofenbrenner, Urie (1961).
The mirror image in Soviet-American relations. A social psychologist's report. In: *Journal of Social Issues*, 17, 3, 45-56.
- Brouwer, J.W.L. (1997).
Beeldvorming in Frankrijk van Nederland. In: *Beeldvorming en Europese integratie. De kijk van het buitenland op Nederland*. ISEI-publicatiereeks nr. 23. Den Haag: Interdisciplinaire Studiegroep Europese Integratie. 7-15.
- Brouwer, J. W. L. (1999).
'Les bonheur est dans les tulipes'? Recent French images of the Dutch. *Politics, Groups and the Individual*, 7, 1 and 2, 107-116.
- Brouwer, Marten (1968).
Stereotypen als folklore. Vinkeveen: Fringilla.
- Brouwer, Marten (1986).
Nationaal karakter en stereotypen. In: Ginneken, J. van & R. Kouijzer (red.). *Politieke psychologie: inleiding en overzicht*. Alphen aan den Rijn: Samsom. 99-104.
- Brouwer, Marten (1999).
Stereotypen: de folklore-theorie. In: Aspeslagh, R. (red.). *Vrienden, partners of opponenten?* Den Haag: Platform Duitsland / Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael. 23-28.
- Bryder, Tom (1993).
Stereotypes, ethnic prejudice and catharsis in political jokes and graffiti. Paper, presented at the Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology in Cambridge, Massachusetts, 1993.
- Buchanan, William & Hadley Cantril (1953).
How nations see each other. A study in public opinion. Urbana, Illinois: University of Illinois Press.
- Campbell, D. T. (1967).
Stereotypes and the perception of group differences. In: *American Psychologist*, 22, 817-829.
- Castano, E. & V. Y. Yzerbyt (1998).
The highs and lows of group homogeneity. *Behavioral Processes*, 42, 219-238.
- Chartier, Christian (1992).
Het verdriet van Nederland. Een Fransman stoeit met de Hollandse ziel. Amsterdam: Prometheus.
- Chittick, William O. & Keith, R. Billingsley, Rick Travis (1995).
A three-dimensional model of American foreign policy beliefs. *International Studies Quarterly*, 39, 313-331.
- Commissie / Europese Commissie / Commission of the European Community (1970 and so forth).
Eurobarometer. Nrs. 6 (1976), 14 (1980), 26 (1986), 33 (1990), 34 (1990), 35 (1991), 39 (1993), 46 (1996), 49 (1998), 50 (1999). Brussels: Commission of the European Community.
- Conover, P.J. & K. A. Mingst, L. Sigelman (1980).
Mirror images in Americans' perceptions of nations and leaders during the Iranian hostage crisis. In: *Journal of Peace Research*, 4, 17, 325-337.
- Crocker, Jennifer & Riia Luhtanen (1990).
Collective self-esteem and ingroup bias. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 1, 60-67.
- De Foer, Steven (1998).
'België verdient bruin imago niet.' *NRC Handelsblad*, 24 februari
- Dekker, H. & S. A. Rozemond, en Th. J. IJzerman (red.) (1986).
Politieke socialisatie. Theorie, onderzoek, toepassing. Culemborg: Educaboek.
- Dekker, H. & M. A. Oostindie (1990).
Political socialization effects of an international youth exchange program. In: Claussen, B. & H. Mueller (eds.) (1990). *Political socialization of the young in East and West*. Frankfurt am Main: Lang. 111-132.
- Dekker, H. (1991).
Political socialization theory and research. In: Dekker, H. & R. Meyenberg (eds.) *Politics and the European younger generation*. Oldenburg: BIS. 16-58.
- Dekker, H. & J. R. Schot (1993).
Images of the US in the Netherlands. In: Farnen, R. F. (ed.). *Reconceptualizing politics, socialization and education*. Oldenburg: BIS. 205-229.
- Dekker, Henk (1996).
Europees politiek-psychologisch burgerschap. In: *Internationale Spectator*, 50, 3, 132-138.

- Dekker, H. & R. Aspeslagh, M. Du Bois-Reymond (1997).
Duitsland in beeld. Gemengde gevoelens blootgelegd. (Germany in pictures. Mix feelings uncovered). Lisse, NL: Swets & Zeitlinger.
- Dekker, H. & R. Aspeslagh en B. Winkel (1997).
Burenverdriet. Attituden ten aanzien van de lidstaten van de Europese Unie. Den Haag: Clingendael.
- Dekker, H. & R. Aspeslagh, F. Meijerink (1999).
 Attitudes toward Germany and other European Union countries. *Politics, Groups and the Individual*, 7, 1 and 2, 57-90.
- Dekker, H. (1999).
Nationaal favoritisme, germanofobie en Europees burgerschap; socialisatie van emoties. Utrecht: Onderzoekschool Arbeid, Welzijn en Sociaal-economisch Bestuur.
- Dekker, Paul (1997).
 Duitsers en Nederlanders vergeleken: nationale identiteit en internationaal vertrouwen in breder verband. Paper voor het Politicologenetmaal 1997, Soesterberg, 5-6 juni 1997.
- Dekker, Paul (1999).
 Niveaus van vertrouwen in landen van de Europese Unie. In: Bronner, A.E., et al. (red.). *Recente ontwikkelingen in het marktonderzoek; jaarboek 1999 van de NVMI.* Haarlem: De Vrieseborch. 161-174.
- Dekker, Paul (1999).
 Duitsers en Nederlanders: nationale identiteit en internationaal vertrouwen in Europees perspectief. In: Aspeslagh, R. (red.) (1999). *Vrienden, partners of opponenten?* Den Haag: Platform Duitsland / Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael. 5-22.
- Delli Carpini, Michael & Scott Keeter (1991).
 Stability and change in the US public's knowledge of politics. In: *Public Opinion Quarterly*, 55, 583-612.
- Delli Carpini, Michael & Scott Keeter (1993).
 Measuring political knowledge: putting first things first. In: *American Journal of Political Science*, 37, 4, 1179-1206.
- Deutsch, K. W. & R. L. Merritt (1965).
 Effects of events on national and international images. In: Kelman, H. C. (ed.). *International behavior.* New York: Holt, Rinehart & Winston. 130-187.
- Dijker, A. J. M. (1987).
 Emotional reactions to ethnic minorities. In: *European Journal of Social Psychology*, 17, 305-325.
- Dijker, A. J. M. (1991).
Cognitive and emotional aspects of stereotypes. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Duijker, H. C. J. & N. H. Frijda (1960).
National character and national stereotypes. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Eagly, Alice H. & M. Kite (1987).
 Are stereotypes of nationalities applied to both women and men? In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 451-462.
- Eagly, Alice H. & S. Chaiken (eds.) (1993).
The psychology of attitudes. Fort Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich.
- Eagly, Alice H. & Antonio Mladinic, Stacey Otto (1994).
 Cognitive and affective bases of attitudes toward social groups and social policies. In: *Journal of Experimental Social Psychology*, 30, 113-137.
- Elias, Norbert (1990).
Studien über die Deutschen. Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Ephimenco, Sylvian (1964).
Hollandse kost. Het gidsland ontmaskerd. Amsterdam: Contact.
- Everts, Philip P. (1992).
Wat denken 'de mensen in het land'? Ontwikkelingen in de publieke opinie over problemen van buitenlandse en defensiepolitiek, 1983-1992. Nijmegen: Studiecentrum Vredesvraagstukken.
- Everts, Philip P. (1996).
 Ontwikkelingen in de publieke opinie. In: Bomert, B. & H. de Lange (red.). *Internationale veiligheidsvraagstukken en het Nederlands perspectief. Jaarboek vrede en veiligheid 1996.* Nijmegen: KU Nijmegen, Studiecentrum voor Vredesvraagstukken. 206-237.
- Eysenck, H. J. & S. Crown (1948).
 National stereotypes: an experimental and methodological study. In: *International Journal of Opinion and Attitude Research*, spring, 26-39.
- Foyle, Douglas C. (1997).
 Public opinion and foreign policy: elite beliefs as a mediating variable. *International Studies Quarterly*, 41, 141-169.
- Frijda, Nico H. (1986).
The emotions. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fukuyama, F. (1995).
Trust. The social virtues and the creation of prosperity. New York, NY: The Free Press.
- Gordijn, E. H. & D. Wigboldus, S. Hermesen, V. Y. Yzerbyt (1999).
 Categorisatie en boosheid: De invloed van negatief outgroup gedrag. In: Knippenberg, D. van & C. K. W. de Dreu, C. Martijn, C. Rutte (red.), *Fundamentele social psychologie*, 13. Tilburg: Tilburg University Press.

- Graber, Doris A. (1988).
Processing the news. How people tame the information tide. Lanham, Maryland: University Press of America.
- Graber, Doris A. (1993).
Mass media and American politics. Washington, D.C.: CQ Press, Congressional Quarterly.
- Hagendoorn, L. (1986).
Cultuurconflict en vooroordeel. Essays over de waarneming en betekenis van cultuurverschillen. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Hagendoorn, L. & J. Hraba (1989).
 Foreign, different, deviant, seclusive and working class: anchors to an ethnic hierarchy in the Netherlands. In: *Ethnic and Racial Studies*, 12, 4, 441-468.
- Hagendoorn, L. (1991).
 Wederzijdse stereotypen van Duitsers, Belgen en Nederlanders in een Europese context. In: *Nachbarsprache Niederländisch*, 6, 2, 88-101.
- Hagendoorn, L. & G. Kleinpenning (1991).
 The contribution of domain-specific stereotypes to ethnic social distance. In: *British Journal of Social Psychology*, 30, 63-78.
- Hagendoorn, L. & H. Linssen (1991).
 Nationale karakteristieken en stereotypen. In: Felling, A. J. A. & J. Peters (red.). *Cultuur en sociale wetenschappen*. Nijmegen: ITS. 171-197.
- Hagendoorn, L. (1992).
 Determinants and dynamics of national stereotypes. In: Meyenberg R. & H. Dekker (eds.). *Perceptions of Europe in East and West*. Oldenburg: BIS. 105-122.
- Hagendoorn, L. (1993).
 Ethnic categorization and outgroup exclusion: cultural values and social stereotypes in the construction of ethnic hierarchies. In: *Ethnic and Racial Studies*, 16, 1, 26-51.
- Hagendoorn, L. & H. Linssen (1994).
 National characteristics and national stereotypes: a seven-nation comparative study. In: Farnen, R. F. (ed.). *Nationalism, ethnicity, and identity. Cross national and comparative perspectives*. New Brunswick, NJ: Transaction. 103-126.
- Hagendoorn, L. (1995).
 Intergroup biases in multiple group systems: the perception of ethnic hierarchies. In: Stroebe, W. & M. Hewstone. *European Review of Social Psychology*. Volume 6. London: Wiley. 199-228.
- Heldring, J.L. 1997,
 'De Europese motor is in panne.' *NRC Handelsblad*, 18 februari
- Herremans, M. Maurice-Pierre, 1952, 'De Walen tegenover de Nederlanders en de Benelux.'
Internationale Spectator, 23 (6 november)
- Hewstone, M. & R. Brown (1986).
 Contact is not enough: an intergroup perspective on the 'contact hypothesis'. In: Hewstone, M. & R. Brown (eds.). *Contact and conflict in intergroup encounters*. Oxford: Basil Blackwell. 1-44.
- Hirschfeld, H.M., 1954,
 'Benelux en de wijdere Europese samenwerking.' *Internationale Spectator*, 21 (november) VIII.
- Hoedeman, Jan, 2000,
 'Albert mengt zich meer in politiek dan Beatrix.' *De Volkskrant*, 5 april
- Hofrichter, J. (1993).
Mutual trust between the peoples of EC member states and its evolution 1970 to 1993. Mannheim: Universität Mannheim, Zentrum für Europäische Umfrageanalysen und Studien.
- Holsti, O. (1962).
 The beliefsystem and national images. In: *Journal of Conflict Resolution*, 6, 244-255.
- Inglehart, R. (1991).
 Trust between nations: primordial ties, societal learning and economic development. In: Reif, Karlheinz & Ronald Inglehart (eds.). *Eurobarometer. The dynamics of European public opinion. Essays in honour of Jacques-René Rabier*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan. 145-185.
- Inkeless, A. & D. J. Levinson (1969).
 National character: the study of modal personality and sociocultural systems. In: Lindzey, G. & E. Aronson (eds.). *The Handbook of social psychology*. Vol. 4. Cambridge: Cambridge University Press. Pages: 418-506.
- Jaarsma, R. (1996).
Nederland-Duitsland: een verkenning van wederzijdse visies. Afstudeerprojekt. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. Vermeld door Oudenhoven, J. P. van (1997)
- Jahoda, G. (1962).
 Development of Scottish children's ideas and attitudes about other countries. In: *Journal of Social Psychology*, 58, 91-108.
- Jahoda, G. (1976).
 Nationalitätsvorstellungen bei Kindern. Eine kritische Studie zu den Piagetschen Entwicklungsstadien. In: Wacker, A. (Hrsg.). *Die Entwicklung des gesellschaftsverständnisses bei Kindern*. Frankfurt am Main: Campus Verlag. 149-164.
- Janis, I. L. & M. Brewster Smith (1965).
 Effects of education and persuasion on national and international images. In: Kelman, H. C. (ed.). *International behavior*. New York: Holt, Rinehart & Winston. 188-235.

- Jansen, H.P.H., 1971,
Kalendarium. Geschiedenis van de lage Landen in jaartallen.
 Utrecht/ Antwerpen: Het Spectrum
- Jaspars, J. & Hewstone, M. (1982).
 Cross-cultural interaction, social attribution and inter-group relations. In: Bochner, S. (ed.). *Cultures in contact*. Oxford: Pergamon.
- Jensma, Folkert & Wim Brummelman (1992).
 Holland-België - Het verste buitenland. In: Jensma, Folkert & Wim Brummelman. België (voor het te laat is). Twaalf schetsen over België. Bijlage van *NRC Handelsblad* van 16 mei 1992.
- Jervis, Robert (1976).
Perception and misperception in international politics. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Johnston, L. & M. Hewstone (1992).
 Cognitive models of stereotype change. Subtyping and the perceived typicality of disconfirming group members. *Journal of Experimental Social Psychology*, 28, 360-386.
- Jonas, K. & M. Hewstone (1986).
 The assessment of national stereotypes: A methodological study. In: *The Journal of Social Psychology*, 126, 6, 745-754.
- Kaplowitz, N. (1990).
 National self-images, perception of enemies, and conflict strategies: psycho-political dimensions of international relations. In: *Political Psychology*, 11, 39-82.
- Kelman, Herbert C. (ed.) (1965).
International behavior. A social psychological analysis. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Kersten, A.E. 1990, 'Politieke aspecten van de Benelux-samenwerking: wisselwerking tussen interne opbouw en internationale machtsvorming 1944-1958.' A.Postma, et al. (red.), *Benelux in de kijker. 50 jaar samenwerking*. Alphen a/d Rijn: Lannoo
- Kim, Woosang (1995).
 How perceptions influence the risk of war. *International Studies Quarterly*, 39, 51-65.
- Kleinsteuber, H.J. (1991).
 Stereotype, Images und Vorurteile: die Bilder in den Köpfen der Menschen. In: G. Trautman (ed.). *Die hässlichen Deutschen?* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 60-68.
- Klineberg, O. (1951).
 The scientific study of national stereotypes. In: *International Social Science Bulletin*, 3, 505-515.
- Koch, Manfred & C. Lakaschus (1964).
Das Deutschlandbild der Niederländer. Rotterdam: McCann-Erickson; Quick Holland-Studie.
- Kooijmans, P.H. 1994,
 'België en Nederland: meer dan goede burenen.' *Studia Diplomatica*, XLVII (1994), nr. 2
- Kossmann, E.H., 1976,
De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België. Amsterdam/Brussel: Elsevier
- Kossmann, E.H., 1993,
 'Het ingewikkelde verleden. Afscheid van oude notities over de Belgisch-Nederlandse relatie.' *Internationale Spectator*, 47, 10 (oktober)
- Kraus, S. J. (1995).
 Attitudes and the prediction of behavior: a meta-analysis of the empirical literature. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 1, 58-75.
- Lambert, W.E. & O. Klineberg (1967).
Children's views of foreign peoples. A cross-national study. New York: Appleton-Century-Crofts.
- LeDoux, J. (1996).
The emotional brain. The mysterious underpinnings of emotional life. New York, NY: Simon & Schuster.
- Linssen, H. & L. Hagendoorn (1994).
 Social and geographical factors in the explanation of the content of European nationality stereotypes. *British Journal of Social Psychology*, 33, 165-182.
- Linssen, H. (1995).
Nationality stereotypes in Europe: content and change. Dissertation. Utrecht: ISOR.
- Linssen, H. & L. Hagendoorn en L. Matheusen (1996).
 Changing nationality stereotypes through contact: an experimental test of the contact hypothesis among European youngsters. In: Farnen, R. F. & H. Dekker, R. Meyenberg, D. B. German (eds.) (1996). *Democracy, socialization and conflicting loyalties in East and West. Cross-national and comparative perspectives*. New York, NY: St. Martin's Press. London: Macmillan. 265-291.
- Lippman, W. (1922).
Public opinion. New York: Harcourt, Brace.
- Luyendijk, Z.C.A. 1999 'Belgische zielenroerselen.' *NRC Handelsblad*, 13 juli
- Mackie, D. M. & D. L. Hamilton (eds.) (1993).
Affect, cognition, and stereotyping: interactive processes in group perception. San Diego, CA: Academic Press.
- Manstead, A. S. R. & D. Parker (1995).
 Evaluating and extending the theory of planned behaviour. In: Stroebe, W. & M. Hewstone (eds.). *European Review of Social Psychology*. Volume 6. London, UK: Wiley. 69-95.
- Marandon, Sylvaine (1964).
 Les images des peuples. Bilan pour servir d'introduction aux recherches à venir. In: *Revue de Psychologie des Peuples*, 19, 1, 8-21.

- McCrae, R. E. & J. B. McCrae (1976).
Effect of direct exposure to foreign target groups on descriptive stereotypes held by American students.
In: *Social Behaviour and Personality*, 4, 2, 233-239.
Obedience to authority; an experimental view. London: Tavistock.
- Miller, N. & M. B. Brewer (eds.) (1984).
Groups in contact. The psychology of desegregation. Orlando, FL: Academic Press.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1995, *De herijking van het buitenlands beleid*. Den Haag, september
- Niedermayer, O. (1995).
Trust and sense of community. In: Niedermayer, O. & R. Sinnott (eds). *Public opinion and internationalized governance*. Beliefs in government; volume two. Oxford: Oxford University Press. 227-245.
- NIPO (1947 ->).
Berichten. Nrs. 32 (1946), 81 (1947), 82 (1947), 83 (1947), 141 (1947), 144 (1947), 181 (1948), 182 (1948), 306 (1949), 350 (1949), 366 (1950), 376 (1950), 410 (1950), 465 (1950), 468 (1950), 518 (1951), 547b (1951), 603b (1953), 419/420 (1961), 906 (1962), 914 (1962), 960 (1963), 1060 (1965), 1063 (1965), 1068 (1965), 1082 (1965), 1223 (1968), 1226 (1968), 1284 (1968), 1302 (1969), 1304 (1969), 1344 (1970), 1407 (1971), c666/19 (1983), 2664 (1993), 2668 (1994).
Amsterdam: NIPO.
- NIPO (1970).
Het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie en het marktonderzoek. Zo zijn wij. De eerste 25 jaar NIPO-onderzoek. Amsterdam: NIPO.
- NIPO (1996).
Rapport Burengerucht. Onderzoek van de Volkskrant door het NIPO in samenwerking met Perscombinatie Marktonderzoek. Amsterdam: NIPO.
- Oakes, P. J. & J. C. Turner (1990).
Is limited information processing capacity the cause of social stereotyping? In: Stroebe, W. & M. Hewstone (eds.). *European Review of Social Psychology*, Vol. 1. Chichester, UK: Wiley. 111-136.
- Oakes, P. J. & J. C. Turner, S. A. Haslam (1991).
Perceiving people as group members: the role of fit in the salience of social categorization. In: *British Journal of Social Psychology*, 30, 125-144.
- Ottosen, R. (1995).
Enemy images and the journalistic process. In: *Journal of Peace Research*, 32, 1, 97-112.
- Oudenhoven, Jan Pieter van (1997).
Nederlanders over Duitsers: enkele empirische gegevens. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Vakgroep Psychologie.
- Peabody, D. (1985).
National characteristics. New York: Cambridge University Press.
- Pepermans R. & G. Verleye (1998).
A unified Europe? How euro-attitudes relate to psychological differences between countries. *Journal of Economic Psychology*, 19, 681-699.
- Pepermans R. & C. Burgoyne, A. Müller-Peters (1998).
European integration, psychology and the euro. *Journal of Economic Psychology*, 19, 657-661.
- Pepermans R. & A. Müller-Peters (1999).
Differences in information requirements among European citizens: more psychology than socio-demographics. *Policy Journal of Consumer*, 22, 81-90.
- Pepermans R. (1999).
Een sociaal-psychologisch onderzoek naar attitudes ten opzichte van de euro. Nationale verschillen en culturele correlaten in de landen van de Europese Unie. *Gedrag en Organisatie*, 12, 282-296.
- Pepermans, R. (1999).
Hofstede's cultural dimensions and a psychological perspective on European countries awaiting the euro. In Meeusen W. (ed.), *Economic policy in the European Union: current perspectives*. Cheltenham: E. Elgar. 85-101.
- Perscombinatie Marktonderzoek (1996).
"Burengerucht". Face to face omnibus onderzoek. Amsterdam: Perscombinatie Marktonderzoek.
- Pettigrew, T. F. (1979).
The ultimate attribution error. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, 461-476.
- Pettigrew, T. F. (1986).
The intergroup contact hypothesis reconsidered. In: Hewstone, M. & R. Brown (eds.). *Contact and conflict in intergroup encounters*. Oxford: Basil Blackwell. 169-195.
- Piaget, J. & A.-M. Weil (1951).
The development in children of the idea of the homeland, and of relations with other countries. In: *International Social Science Bulletin*, 3, 561-578.
- Piaget, J. & A.-M. Weil (1976).
Die Entwicklung der kindlichen Heimatvorstellungen und der Urteile über andere Länder. In: A. Wacker (Hrsg.). *Die Entwicklung des Gesellschaftsverständnisses bei Kindern*. Frankfurt am Main, New York: Campus Verlag. 127-148.
- Powlick, Philip J. (1995).
The sources of public opinion for American foreign policy officials. *International Studies Quarterly*, 39, 427-451.

- Prothro, E. T. (1954).
Cross-cultural patterns of national stereotypes. In: *The Journal of Social Psychology*, 40, 53-59.
- Prothro, E. T. & L. H. Melikian (1955).
Studies in stereotypes: V. Familiarity and the kernel of truth hypothesis. In: *Journal of Social Psychology*, 41, 3-10.
- Putnam, Robert D. (1993).
Making democracy work. Civic traditions in modern Italy. Princeton, NC: Princeton University Press.
- Reigrotzki, E. & N. Anderson (1958).
National stereotypes and prejudice. The UNESCO tensions project. Cologne: UNESCO Institute for Social Sciences.
- Reigrotzki, E. & N. Anderson (1959).
National stereotypes and foreign contact. In: *Public Opinion Quarterly*, 23, 515-528.
- Renckstorf, Karsten & Olaf Lange (1990).
Niederländer über Deutsche. Eine empirische Studie zur Exploration des Bildes der Niederländer von Deutschen. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen: Stichting Centrum voor Duitslandstudies.
- Roschar, F. M. & A. H. M. van Schijndel (1975).
Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie. Inventaris van in Nederland in de periode 1 januari 1960 tot 1 januari 1975 gehouden onderzoek naar meningen en attitudes ten aanzien van de buitenlandse politiek. Den Haag: Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken.
- Rijswijk, Jaap van en Caspar Veldkamp, 1995 'Nederland en Vlaanderen in Europa. Nieuwe verhoudingen binnen de Lage Landen.' *Jason*, 20, 2 (mei)
- Ruys, Manu, 1996,
'Nederland en Vlaanderen: een nieuwe Realpolitik?' *Internationale Spectator*, 50, 9 (september)
- Schäfer, B., and B. Six (1978).
Sozialpsychologie des Vorurteils. Stuttgart: Kohlhammer.
- Schuursma, R.L. 1975,
Het onaannemelijk tractaat. Het verdrag met België van 3 april 1935 in de Nederlandse opinie. proefschrift, Rijksuniversiteit Utrecht
- Silverstein, B. & R. R. Holt (1989).
Research on enemy images: present status and future prospects. In: *Journal of Social Issues*, 45, 159-175.
- Sinnott, R. (1995).
Bringing public opinion back in. In: Niedermayer, O. & R. Sinnott (eds). *Public opinion and internationalized governance*. Beliefs in government; volume two. Oxford: Oxford University Press.
- Six, B. (1987).
Stereotype und Vorurteile im Kontext sozialpsychologischer Forschung. In: Blaicher, G. (Hrsg.) (1987). *Erstarrtes Denken: Studien zu Klischee, Stereotyp und Vorurteil in englischsprachiger Literatur*. Tübingen: Gunter Narr. 41-54.
- Smit, C., 1946,
Het verdrag tusschen Nederland en België van 19 april 1839. Leiden: A.W. Sijthoff voor het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken
- Smit, C., 1949,
De conferentie van Londen. Het vredesverdrag tussen Nederland en België van 19 april 1939. Leiden: E.J. Brill
- Smith, E. R. (1993).
Social identity and social emotions: toward new conceptualizations of prejudice. In: Mackie, D. M. & D. L. Hamilton (eds.). *Affect, cognition, and stereotyping: interactive processes in group perception*. San Diego, CA: Academic Press. 297-315.
- Snauwaert, B. & N. Vanbeselaere, B. Duriez, F. Boen, D. Hutsebaut (1999).
Living apart together ? On ethnic identity dynamics and intergroup relations between allochthons and autochthons. In : M.C. Foblets, M. C. & C. L. Pang (eds.), *Culture, ethnicity and migration*. Leuven : Acco. 131 - 161.
- Stangor, C. & J. E. Lange (1994).
Mental representations of social groups: advances in understanding stereotypes and stereotyping. In: Zanna, M. P. (ed.). *Advances in experimental social psychology*. Vol. 26. London: Academic Press.
- Stephan, W. G. & C. W. Stephan (1993).
Cognition and affect in stereotyping: parallel interactive networks. In: Mackie, D. M. & D. L. Hamilton (eds.). *Affect, cognition, and stereotyping: interactive processes in group perception*. San Diego, CA: Academic Press. 111-136.
- Stillwell, Rachel & Christopher Spencer (1973).
Children's early preferences for other nations and their subsequent acquisition of knowledge about those nations. In: *European Journal of Social Psychology*, 3, 3, 345-349.
- Stroebe, Wolfgang & Arie W. Kruglanski, Daniel Bar-Tal, Miles Hewstone (eds.) (1988).
The social psychology of intergroup conflict. Theory, research and applications. Berlin: Springer.
- Stroebe, W. & A. Lenkert, K. Jonas (1988).
Familiarity may breed contempt: the impact of student exchange on national stereotypes and attitudes. In: Stroebe, Wolfgang, et al. (eds.). *The social psychology of intergroup conflict. Theory, research and applications*. Berlin: Springer. 167-187.

- Tajfel, H. (1969).
Cognitive aspects of prejudice. In: *Journal of Social Issues*, 25, 79-97.
- Tajfel, H. & G. Jahoda, C. Nemeth, J. D. Campbell, and N. Johnson (1970).
The development of children's preference for their own country. A cross-national study. In: *International Journal of Psychology*, 5, 4, 245-253.
- Tajfel, H. (1978).
Social categorization, social identity and social comparison. In: Tajfel, H. (ed.). *Differentiation between social groups. Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press. 61-76.
- Tajfel, H. & J. Turner (1979).
An integrative theory of intergroup conflict. In: Austin W. G. & S. Worchel (eds.). *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, California: Brooks/Cole. 33-47.
- Tajfel, H. (1981).
Human groups and social categories. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1982).
Social identity and intergroup relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. & J. C. Turner (1986).
The social identity theory of intergroup behaviour. In: Worchel, S. & W. G. Austin (eds.). *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Torney - Purta, J. V. (1990).
From attitudes and knowledge to schemata: expanding the outcomes of political socialization research. In: Ichilov, O. (ed.). *Political socialization, citizenship education, and democracy*. New York: Teachers' College Press. 98-116.
- Torney - Purta, J. V. (1995).
Psychological theory as a basis for political socialization research. Individuals' construction of knowledge. In: *Perspectives on Political Science*, 24, 1, 23-33.
- Triandis, H. & J. Lisansky, B. Setiadi, B. Chang, G. Marin, H. Betancourt (1982).
Stereotyping among Hispanics and Anglos. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 13, 4, 409-426.
- Turner, J. C. & M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher, M. S. Wetherell (1987).
Rediscovering the social group: a self-categorization theory. Oxford: Blackwell.
- Turner, J. C. & P. J. Oakes (1989).
Self-categorization theory and social influence. In: Paulus, P. B. (ed.). *The psychology of group influence*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- UNESCO (1958).
Quantitative data on common ideas about foreign peoples. Comparative sample survey of factors affecting national stereotypes and prejudice. Cologne: UNESCO Institute for Social Sciences.
- Vanbeselaere, N. (1996).
The impact of differentially evaluated overlapping categorizations upon the differentiation between positively, negatively, and neutrally evaluated social groups. *European Journal of Social Psychology*, 26, 75-96.
- Vanbeselaere, N. (1997).
Een sociaal-psychologische analyse van het ontstaan en van de bestrijding van 'alledaags' racisme. In: Witte, H. de (red.), *Bestrijding van racisme en rechts-extremisme*. Leuven: Acco. 65-77.
- Vaneker, Ch. J. & Ph. P. Everts (1984).
Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie. Inventaris van de in Nederland gehouden opinieonderzoeken met betrekking tot de buitenlandse politiek in de periode 1975-1983. Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.
- Voorhoeve, J. J. C. (1979).
Peace, profits and principles: a study of Dutch Foreign Policy. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Wasburn, Ph. C. (1994).
A life course model of political socialization. In: *Politics and the Individual*, 4, 2, 1-26.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1995).
Stabiliteit en veiligheid in Europa: het veranderde krachtenveld voor het buitenlands beleid. Den Haag: SDU.
- Wilterdink, N. (1992).
Images of national character in an international organization: five European nations compared. In: *The Netherlands Journal of Social Sciences*, 28, 1, 31-49.
- Yzerbyt, V. Y. & S. J. Rocher, G. Schadron (1997).
Stereotypes as explanations: A subjective essentialistic view of group perception. In: Spears, R. & P. Oakes, N. Ellemers, A. Haslam (eds.), *The psychology of stereotyping and group life*. Oxford: Basil Blackwell. 20-50.
- Yzerbyt, V. Y. & A. Rogier, S. Fiske (1998).
Group entitativity and social attribution: On translating situational constraints into stereotypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 1090-1104.
- Yzerbyt, V. Y. & A. Rogier, S. Rocher (1998).
Subjective essentialism, social attribution and the emergence of stereotypes. *International Review of Social Psychology*, 11, 115-139.
- Yzerbyt, V. Y. & A. Coull, S. J. Rocher (1999).
Fencing off the deviant: The role of cognitive resources in the maintenance of stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 449-462.

- Yzerbyt, V. Y. & E. Castano, J.-Ph Leyens, P. Paladino (2000).
 The primacy of the ingroup: The interplay of entitativity and identification. In Stroebe, W. & M. Hewstone (eds.), *European Review of Social Psychology*, Vol. 11. Chichester, UK: Wiley.
- Yzerbyt, V. Y., & A. Rogier (2000).
 Blame it on the group: Entitativity, subjective essentialism and social attribution. In: Jost, J. & B. Major (eds.), *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and inter-group relations*.
- Zijderveld, A. C. (1987).
 On the nature and functions of clichés. In: Blaicher, G. (Hrsg.) (1987). *Erstarrtes Denken: Studien zu Klischee, Stereotyp und Vorurteil in englischsprachiger Literatur*. Tübingen: Gunter Narr. 26-40.